ڪنوار جي سيج

جبران خليل جبران

ترجمو: م. ن. محزون

سورهہ سنڌي ادب

صاحب خان ·سورهہ· ميرائي

Cell No: 0344 3919786
0300 3404488

کتاب انڊيهون

ڪنوار جي سيج

جبران خليل جبران

ترجمو: م. ن. محزون

سنڌي ساهت گهر حيدرآباد سنڌ

1991

كتاب جو نالو: كنوار جي سيج

ليكڪ: جبران خليل جبران

مترجم: م. ن. محزون

پهريون ڇاپو: ناشر، مولوي عبدالغفار صابري مهيسر 1947ع

ٻيو ڇاپو: جولاءِ 1991ع

ٽائيٽل ڪيليگرافي: شاهد گل ڀيو

ڇپيندڙ: ذڪي آرٽ پريس ڪراچي سنڌ.

قيمت: ٽيه روپيا

Rs: 30- 00

(سنڌي ساهت گهر- كتاب نمبر اٺٽيهون 38)

KUNWAR- JI- SEAJ

Jibram- Khalil- Jibram

Translated: M. N. Mahzoon

Published: Sindhi- Sahat- Ghar
3, Nizam Ladge,
Ghari Khato, Hyderabad Sindh.

nd edition: July

ٻه اکر

م.ن.محزون سنڌيءَ جو اُهو پيارو ليکڪ آهي، جيڪو سالن کان ادبي دنيا کان جڻ وڇڙيل آهي، اُن ۾ شايد آءٌ به ڏوهي آهيان. ست اٺ سال اڳ ان کان خليل جبران خليل جا سندس ترجمو ڪيل ٻه بهترين ڪتاب 'ڪنوار جي سيج' ۽ "ٻيگل ڪنهڙاٽيون" ڇپائڻ لاءِ ورتا هئم ۽ ايڏي عرصي گذرڻ کان پوءِ به، مان اُهي آڻي نه سگهيس ۽ نه پاڻ وري ڪڏهن ميار ڏنائين. ان دوران سنڌيءَ جي هڪ ٻئي پبلشر، "ٻيگل ڪنهڙاٽيون" جو ٻيو ڪو ترجمو ڇپرائي ورڌو. محترم م.ن. محزون سنڌيءَ جي انهن قلمڪارن ۾ شامل آهي، جنهن جبران جهڙي مهان قلمڪار کي سنڌيءَ ۾ ڀرپور متعارف ڪرايو.

'ڪنوار جي سيج' ڇپائيندي، خوشي ٿي رهي، وڌيڪ خوشي تڏهن ٿيندي جڏهن م.ن. محزون جهڙو پيارو ساٿي ادبي ميدان ۾ وري موٽي ايندو.

حيدرآباد سنڌ

28- جون- 1991ع ناز سنائي

عزيزي نورالدين جتوئي
بار - ائٽ - لا

جي
نالي

بهر جائے کہ باشي خدا يار تو
محمد هميشه نگهدار تو

* ياسمين 7
* قبرن جي فرياد 45
* فنڪار 87
* ڪنوار جي سيج 108
* زهراب ١٥٠
* طوفان ١٦٦
* قبر کوٽيندڙ ٢٠١

ترجمو خود هڪ فن آهي. هي هڪ زبان جي جادو کي ٻيءَ زبان جي طلسم ۾ منتقل ڪرڻ جي تخليقي عمل جو ناءُ آهي.

جبران

ياسمين

ڪيتري قدر نہ بدنصيب آهي اهو مرد، جو ڪنهن نو بهار شباب تي فدا ٿي ساڻس شادي ڪري ٿو، ٻنهي جي پيشانيءَ جو پگهر ۽ ٻنهي جي دل جو خون سندس قدمن تي صدقو ڪريو- ٻنهي جي محنتن جي ثمر ۽ ٻنهجي ڪوششن جي حاصل سان سندس منيون پري ٿو ۽ اوچتو کيس معلوم ٿئي ٿو ته جنهن دل کي هن ڏينهن جي بيقراري ۽ راتين جي بيداري جي بدلي خريدڻ گهريو ٿي، اها ڪنهن ٻئي مرد کي ——— سندس دل جي پاڪيزگين کان لطف اندوز ۽ سندس محبت جي. پيد کان مست ٿيڻ لاءِ ——— مفت ڏني وئي آهي-

۽ ڪيتري قدر نہ ڪرمن ڦٽي آهي اها عورت، جنهن جوانيءَ جي نشي سان هوشيار ٿي ڪري، ٻنهي جو پاڻ کي هڪ اهڙي مرد جي گهر ۾ ڏنو،

جو ٿس پنهنجي دولت ۽ بخشش جي برسات ڪريٿو، ڪيس پنهنجي لطف ۽ ڪرم سان نوازي ٿو، پر نه سندس دل ڪي زندگي بخشيندڙ محبت جي شعله سان چهوي سگهي ٿو، نه سندس من ڪي آن آسماني شراب سان پر ڪري سگهي ٿو، جنهنکي الله مرد جي اکين سان عورت جي دل ۾ نمائيندو آهي.

مان نعمان ڪي ننڍپڻ کان سڃاڻندو هوس، سندس وڏا لبنان جا هئا، پر هو بيروت ۾ پيدا ٿيو هو. هو هڪ قديم ۽ ڪهنه خاندان جو چشم و چراغ هو، جنهن ۾ پراڻيون رسمون اڃان تائين زنده هيون. پنهنجي بزرگن جي حالات بيان ڪرڻ جو — جنهن کان سندس فضيلت ظاهر ٿيندي هجي — هو گهڻو خواهشمند رهندو هو — زندگي جي رهڻي ڪهڻي ۽ عقيدن جي لحاظ کان هو قدامت پسند هو، انهيءَ ڪري ڪيس مغربي تمدن خصوصا مغربي طرز جو لباس سخت ناپسند هو. جنهن ڪي پائي ڪري پهرينديڙ انهن معلوم ٿين ٿيون جيئن مشرق جي بهار ۾ پکين جا ولر!

نعمان نيڪدل ۽ خوش اخلاق هو. پر گهڻن شامين وانگر هو به شين جي معني تي ڌيان ڏيڻ

جي بجاءِ سندن ظاهري رخ کي ڏسندو هو ۽ پنهن جي روح جي نغمي تي ڪن ڏرڻ جي بدران، پنهن جي جذبات کي انهن آوازن جسي ٻڌڻ ۾ مشغول رکندو هو، جي سندس ماحول جا پيدا ڪيل هئا — هو پنهن جي خواهشن کي انهن مادي گمراهين سان ريجهائيندو هو جي عقل کي انڌو ڪري ان کي زندگي جي تهه تائين پهچڻ نه ٿيون ڏين ۽ عقل کي زندگي جي ڀيد دريافت ڪرڻ کان هٽائي ڪيس چند ڏينهن جي لذتن ۾ گم ڪري ٿيون ڇڏن — هو انهن ماڻهن مان هو جي انسان يا شين جي متعلق پنهن جي محبت يا نفرت جي اظهار ۾ جلدي ڪن ٿا ۽ پوءِ پنهنجي جلد بازيءَ تي شرمنده ٿين ٿا، پر اهڙي پشيماني قابل معافيءَ هئڻ بدران نئولي ٿي وڃي ٿي -

هيءَ ئي طبيعت جي فطرت هئي جنهن سبب نعمان ياسمين سان شادي ڪري ڇڏي، انهيءَ ڪان پهرياڏين ڪ ازدواجي زندگي کي جنت بنائڻ واري حقيقي محبت جي پاڇي ۾ انهن ٻنهي جا روح جذب ٿي وڃن ها — !

مان ٿورا سال بيروت کان ٻاهر رهيس ۽ واپس اچڻ تي نعمان سان ملڻ ويس — مون ڏٺو ته هنجو

جسم ڪمزور ٿي ويو آهي- رنگت ڪارائنجي وئي
اٿس- مرجهايل منهن رنج ۽ غم جي تصوير بڻيل
آهيس ۽ درد سان پريل نگاهون سندس دل جي
تباهي ۽ سيني جي بي نوريءَ جو چپ چاپ داستان
ٻڌائي رهيون . آهن — گرد و پيش جي گهولها
منهن جي لاءِ ڪٿي هئي ۽ سندس مايوسي جو
ظاهر ۾ ته ڪوبه سبب نظر نه ٿي آيو- تنهنڪري
مون پڇيس:

”دوست! توتي ڪهڙي مصيبت ڪري؟
اهو ٻالڪپڻو ڪٿي؟ جو منهن جي منهن مان ڪرڻ
وانگر ٻڪندو هو- ۽ اها خوشي ڪاڏي وئي؟ جا
تنهن جي جواني سان چهٽي رهندي هئي! ڇا، موت
تنهن جي ڪنهن پياري دوست کي توکان جدا
ڪري ڇڏيو آهي؟ يا ذهن جي روشني ۾ حاصل
ڪيل سرمايو اونداهين راتين ڪسي ورتو آهي؟
دوستيءَ جو واسطو اٿئي مون کي ٻڌاءِ، تنهن جي
جان کي هي ڪهڙو روڳ لڳي ويو آهي؟ جو
تنهن جي جسم کي اڌ هي وانگر کائي رهيو آهي!“
هن منهن جي طرف ڏٺو، انهيءَ ڏڪايل وانگر
جنهن جا تصورات جنهن کي سڪين ذهن جي
تصوير ڏيکارين ۽ بوءِ لڪايو ڇڏيسن ۽ مايوس

آواز ۾ ھڪي ھڪي چوڻ لڳو :

" پياري دوست جي جدائي برداشت ٿي سگھي ٿي . جيڪڏھن ٻيا پيارا دوست ھجن ، مالي نقصان برداشت ڪري سگھجي ٿو جيڪڏھن سندس ڀورائي جا امڪان ھجن ، پر جيڪڏھن دل جو آرام ويندو رھي ته پوءِ ڪيئن صبر اچي سگھندو ۽ دنيا جي ڪھڙي شيءِ سندس بدل ٿي سگھندي؟ "

موت پنھنجو ظالم ھٿ وڌائي ٿو ۽ نھايت بيرحمي سان توکي گھٽي ٿو ، تون درد جي شدت کان ڪنجھين ٿو ، پر گھٽا ڏينھن ٿي نه ٿا گذرن ته نئين زندگي جون آگريون توکي پنھنجي جسم ڪسي ڇھندي نظر اچن ٿيون ۽ تون خوش ٿي رچين ٿو ــــــ !

غفلت جي گھڙين ۾ زمانو اچي ٿو ۽ پنھن جي گول گول پوائنٽين اکين سان توکي گھوري ٿو . پنھنجي فولادي چنبي سان تنھن جو گردن گھٽي ٿو ۽ بيدرديءَ سان توکي زمين تي دسي ٿو ، پنھن جي لوھائين پيرن سان توکي چيٿاڙي ٿو ۽ ڪلندو ھليو وڃي ٿو ، پر ٿوري ئي دير ۾ شرمندو ٿي ڪري واپس اچي ٿو ، معافي گھرندي توکي نازڪ ھٿن سان اٿاري اميد جا نغمه ٻڌائي ٿو ۽

تون سرور ۽ خوش ٿي وڃين ٿو.

رات جي پاڇن سان بي انداز مصيبتون ۽ الم-ناڪ تڪليفون اچن ٿيون ۽ صبح جي پهچڻ سان ئي ختم ٿي وڃن ٿيون ۽ تون پنهن جي عزم ۽ ارادي جي پروسي تي پنهن جي خواهشن سان چنبڙيو رهين ٿو.

پر تنهنجي زندگيءَ جي ملڪيت، بس فقط هڪ ئي بلبل هجي، جنهن سان تو کي محبت هجي، جنهن کي تو ڪاٺ لاءِ پنهنجي دل جا ٽڪر ۽ پيڻ لاءِ پنهنجي اکين جو نور ڏنو هجي، جنهن جي لاءِ تو پنهن جي پاسرين کي پنجرو ۽ پنهن جي روح کي آکيرو ٺاهيو هجي، ۽ تنهن جي ڏسندي ڏسندي اها بلبل پنجري کان نڪري آسمان جي طرف اڏري وڃي ۽ بادلن تائين وڃي پهچي، وري هيٺ لهي ۽ اهڙي پنجري ۾ وڃي پوي جتان سندس ورڻ جي ڪا راه نه هجي تہ پوءِ تون ڇا ڪندين؟ تو کي آرام ۽ قرار ڪيئن حاصل ٿيندو؟ ۽ تنهن جون اميدون ۽ تمنائون ڪيئن زنده رهي سگهنديون؟"

نعمان پوڀان اکر گهٽيل ۽ دردناڪ آواز ۾ چيا ۽ ڏڪندو ٿڙڪندو اٿي کڙو ٿيو، جيئن هوا

جي موج ۾ هڪ تيلو! هن پنهن جا هٿ اکيان
وڌايا ڇلڪ پنهن جي ڪپڙن آڱرين سان ڪنهن
شيءِ کي پڪڙي ڪري تڪر تڪر ڪري ڇڏڻ
ٿي چاهيو - هن جو منهن غصي کان ڳاڙهو ٿي
ويو هو - اکيون ڦاٽي رهيون هيس ۽ اکين جا
پردا سخت تيندا پئي ويس - هو هڪ منٽ لاءِ
گهوريندو رهيو ڇڻ تہ پنهن جي سامهون ڪنهن
ڀوت کي ڏسي رهيو هجي، جو زمين جي تہ مان
نڪري ڪري هن کي مارڻ آيو هجي، پوءِ هن
منهن جي طرف ڏٺو، هن جي منهن جو رنگ فورا
پنهن جي اصلي حالت ۾ اچي ويو ۽ غم ۽ غصو،
درد ۽ الم ۾ بدلجي ويو — روئيندي هن چيو:
”هوءَ عورت آهي —— ڀائو! هوءَ عورت
آهي، جنهن کي مون فڪر ۽ فاقہ جي تاريڪ کڏ
سان ڪڍيو ۽ پنهنجي خزانن جا منهن سندس جي
لاءِ کولي ڇڏيم، جنهن کي مون بهترين لباسن،
قيمتي زيورن، اعلي درجي جي ساز و سامان ۽
خادمن ۽ نوڪرن سان نوازي ڪري ڪيس پاڻ
جهڙين ۾ اعزاز ۽ امتياز بخشيم —— اها عورت
جنهنکي سان دل و جان سان چاهيندو هوس،
جنهنجي قدمن تي مون پنهنجي محبت قربان ڪري

ڇڏي، جنهنجي لاءِ منهنجي جان بہ حاضر هئي ۽ جنهنکي مون پنهنجي بخشش ۽ عطا سان مالا مال ڪري ڇڏيو ـــــ هوءَ عورت، جنهنجو مان محبت ڪندڙ دوست، پر خلوص رفيق ۽ امانتدار خاوند هوس، ان منهنجي امانت ۾ خيانت ڪئي! آهہ! هن مونسان دغا ڪئي ۽ هڪ اهڙي شخص جو گهر وڃي وسايو، جنهن وٽ سچائي ۽ تنگدستي کان سواءِ ڪجهہ ناهي، هائي هوءَ هن وٽ مفلسيءَ ۽ شرم سان گهوميل ماني کائي ٿي، ذلت ۽ عيب سان گڏلو پائي پيئندي آهي ـــــ هوءَ خوبصورت بلبل جنهنکي مون کائڻ لاءِ پنهنجي دل جا ٽڪر ۽ پيئڻ لاءِ پنهنجي اکين جو نور ڏنو، جنهن لاءِ مون پنهنجي پاسرين کي پڃرو ۽ پنهنجي روح کي آکيرو بڻايو، آهہ! اها منهنجي سامهون، منهنجي قبضي سان نڪري ڪري هڪ اهڙي پنجري ۾ وڃي وٺي آهي جو جهانگيلو پر جي ڪانڊيرن جو ٺاهيو ويو آهي، جنهن ۾ کائڻ لاءِ ڪندا يا ڪيڙا ۽ پيئڻ لاءِ زهر يا ٿوهر جو پاڻي آهي ۽ بس! ـــــ هوءَ پاڪ حور جنهن سان مون ڪڏهين پنهجي محبت جي جنت آباد ڪئي هئي، هڪ خوفناڪ شيطان بڻجي جهنمزار ظلمت ۾ وڃي ڦاٿي

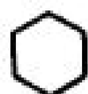
آهي ته جيئن خود به پنهنجي گناهن جي سزا ڀوڳي ۽ مونکي به پنهنجي ڪرتوتن سان صدمو پهچائي“

نعمان خاموش ٿي ويو ۽ پنهي هٿن سان پنهن جو منهن ڍڪي چڙيائين جڻ ته پنهنجو پاڻ کي پنهنجي پاڻ کان بچائڻ گهرندو هجي، وري ٿڌو ساهه کنيائين ۽ چوڻ شروع ڪيائين:

”بس ايتروئي ٻڌائي سگهان ٿو — هن کان وڌيڪ مون کان ڪجهه نه پڇ، منهنجي مصيبت تي لڙڪ به نه وهاءِ، پر ان کي ”غم خاموش“ رهڻ ڏي، ٿي سگهي ٿو ته خاموشي موت بڻجي ڪري منهن جي لاءِ راحت ۽ آرام جو سبب ٿي وڃي!“

مان پنهنجي جاءِ تان اٿيس، منهن جا پلڪ ڳوڙهن سان تر هئا، همدردي جا جذبات منهنجي دل کي پيهي رهيا هئا - مون نعمان کي بزبان خاموشي الوداع چئي، انهيءَ لاءِ ته اهڙو ڪو به لفظ منهنجي علم ۾ نه هو جو سندس زخمي دل کي تسلي ڏئي سگهي ۽ عقل ۽ حڪمت جو ڪوئي اهڙو شعلو مون کي نظر نه ٿي آيو جو سندس روح جي تاريڪين ۾ سوجهرو ڪري ڇڏي.

★

ڪجھ ڏينهن ڪان پوءِ گلن ۽ وڻن جي جهنڊ ۾ هڪ معمولي گهر ۾ مون ياسمين سان پهريون دفعو ملاقات ڪئي، هوءَ نعمان جي گهر ۾ منهن جو نالو بڌي چڪي هئي ـــــ آهه! نعمان جنهن ڪي ياسمين دلشڪسته ڪري زندگي جي غارن ۾ مڙهه وانگر ڇڏي ڏنو هو!

مون جڏهين ياسمين جون نوراني اکيون ڏٺيون ۽ سريلو آواز ٻڌو ته پنهنجي دل چيو:
”ڇا هيءَ عورت بدچلن ٿي سگهي ٿي؟ ڇا هي خوبصورت چهرو ناپاڪ روح ۽ گنهگار دل جي پرده داري ڪري سگهندو؟ ڇا نعمان جي خيانتڪار زال هيءَ آهي؟ ڇا هيءَ ئي اها عورت آهي جنهنڪي مون پنهنجي تصور ۾ ڏٺو آهي ته هوءَ خوبصورت پکيءَ جي شڪل ۾ خوفناڪ

نانگڻ آهي؟"

سون پنهنجي خيالات جو رخ بدليو ۽ دل ۾ هوريان هوريان چوڻ لڳس:

"جيڪڏهن هن بدقسمت انسان کي تباهه ڪندڙ هي حسين چهرو ناهي ته پوءِ ڪير آهي؟ ڇا هي ڏسڻ ۾ نه آيو آهي ته ظاهري خوبيون ڪنهن وقت غير محسوس تڪليفن ۽ گهري رنج ۽ الم جو سبب ٿي پونديون آهن؟ ڇا اهوئي چند جنهنجي روشني جي پالوٽ سان شاعرن جي تخيل ۾ جان پئجي ٿي وچي سمنڊ ۾ ويرون پيدا ڪري طوفان جو ڪارڻ نٿو بڻجي؟"

اسين ٻئي ويٺاسين، ياسمين شايد منهن جي فڪر مندي جو احساس ڪندي اهو مناسب نه سمجهيو ته منهنجي حيرانين ۽ شبهات جي وچ جا ڇڪتاڻ آهي سا گهٽو نه وڌي تنهن ڪري هن پنهنجي حسين سر کي خوبصورت هٿ جو سهارو ڏنو ۽ بانسريءَ کان به وڌيڪ رس ڀريئي آواز ۾ چوڻ لڳي:

"جيتوڻيڪ هن کان اڳ سون کي اوهان سان ملاقات جو شرف حاصل نه ٿيو آهي تنهن هوندي به مان اوهان جا خيالات ماڻهن جي واتان

ٻڌي چڪي آهيان، مون کي خبر آهي ته اوهين
مظلوم عورت جا همدرد، هن جي ڪمزورين جا حامي
۽ سندس جذبات کان باخبر آهيو، انهيءَ ڪري
مان چاهيان ٿي ته پنهنجو سينو چاڪ ڪري اوهان
جي سامهون رکان ته جيئن اوهان منهنجي دل جا
ناسور ڏسو ۽ جيڪڏهن مناسب سمجهو ته دنيا کي
ٻڌايو ته ياسمين هرگز خيانت ڪار ۽ بدچلن ناهي-

منهنجي عمر ارڙهن سالن جي هئي جڏهن
قضا الاهي مون کي نعمان جي حوالي ڪيو - هو
ان وقت تقريبا چاليهن سالن جو هو، جيئن ته سڀ
کي معلوم آهي ته، هو منهنجي طرف مائل ٿيو ۽
شريفاڻي نموني محبت جون پينگهون وڌائڻ شروع
ڪيائين، آخر ۾ هن مونسان شادي ڪئي ۽ مون
کي پنهنجي شاندار گهر ۾ ملڪه بڻايو - هن مونکي
ريشمي پوشاڪ پهرائي، منهنجي سر، گردن ۽
ٻانهن کي جواهرن سان زينت بخشي ۽ هڪ قيمتي
تحفه وانگر پنهن جي يارن دوستن ۾ گهمائيندو رهيو-
سندس يار دوست جڏهين مونکي حيرت ۽ پسنديدگي
جي نگاهن سان ڏسندا هئا ته سندس چپن تي هڪ
فاتحانه مرڪ رقص ڪرڻ لڳندي هئي - جڏهين
هن جون زالون منهن جي حسن ۽ جمال جي

تعريف جا گيت ڳائيندا هجن ته سندس فخر
سان پريل ڳاٽ متي کڄي ويندو هو ـــــ پر ـــ
افسوس! شايد هو انهن عورتن جي سرگوشين کان
بي خبر هو ـ ـ ڪا چوندي هئي:
”هي نعمان جي زال آهي يا سندس گود جي
ڌيءَ؟“
ته ٻي چوندي هئي:
”جيڪڏهن نعمان جوانيءَ ۾ شادي ڪري
ها ته سندس پهرين زال جو ٻار عمر ۾ ياسمين کان
وڏو هجي ها ـ!“
”ان ڪان پهريائين جو منهنجي زندگيءَ تنديءَ
جي گهري ننڊ مان سجاڳ ٿئي ها، ان کان اڳ
جو فطرت منهنجي دل ۾ محبت جي
چڻنگ پيدا ڪري ها، ۽ ان ڪان اول جو منهن
جي سيني ۾ خواهشن جو ٻج پوکجي ها، اهو
سڀ ڪجهه ٿي ويو ـــــــ ها! هي سڀ ڪجهه،
ان وقت ٿيو جڏهن مان خوبصورت ڪپڙن سان
پنهنجي جسم کي زينت ڏيڻ، عاليشان گاڏين
۾ گهمڻ ڦرڻ ۽ قيمتي ڪپڙا پهرڻ خوش قسمتيءَ
جي انتها سمجهندي هيس ـ پر جڏهن مان سجاڳ
ٿيس ۽ سمجهه جي روشني منهن جون اکيون

كوليون تہ مون پنهنجي پاسي ۾ مقدس باهہ جي
شعلہ جي جهري محسوس كئي جا منهنجي دل کي
جلائي رهي هئي ۽ پنهنجي روح تي هڪ رنج ۽
غم سان ڀريل اڄ طاري پاتم جا منهنجي جان کي
جهوري رهي هئي ــــ جڏهين مان سجاڳ ٿيس
تہ مون ڏٺو ـ منهنجون ٻئي ٻانهون ڦر ڦر کري
رهيون آهن ۽ مون کي محبت جي آسمان طرف
اڏائي وڃڻ چاهين ٿيون ـ مان ڏکي ويس ۽
عاجزي ۽ بيکسي جي احساس کان ساڻي ٿي
کري قانون جي انهن زنجيرن طرف کري پيس،
جنهن ۾ جسم کي، انهن پابندين جي حقيقت ۽
ان قانون جي انجام سمجهڻ کان اڳ ئي بري
طرح جڪڙيو ويو هو ــ جڏهين مان سجاڳ ٿيس
۽ انهن شين جو شعور مون کي حاصل ٿيو تہ مون
سمجهيو تہ عورت جي خوش قسمتي، مرد جي
بزرگي ۽ سرداري يا سندس وقار ۽ کرم ۾ نہ
آهي پر انهي ۽ محبت ۾ آهي جا عورت جي روح
کي مرد جي روح ۾ جذب کري مرد جي دل
کي ان جي جذبات سان لبريز کري ٿي ۽ پوءِ
انهن ٻنهي کي زندگي جي جسم جو هڪ عضوو
۽ خداوندي لبن جو هڪ کلمو بڻائي ڇڏي ٿي

جڏهين هيءَ دردناڪ حقيقت مونکي معلوم ٿي ته مون پنهنجو پاڻ کي نعمان جي گهر ۾ چور وانگر محسوس ڪيو، جو هنجي ڏڪرن: تي وقت گذاري ٿو ۽ رات جي اونداهين ۾ غائب ٿي وڃي ٿو. مان سمجهي ويس ته جو وقت مان سندس پاسي ۾ گذاريان ٿي اهو هڪ خطرناڪ فريب آهي، جنهن کي مڪاري، زمين ۽ آسمان جي سامهون، مقدس روشن حرفن ۾ منهنجي پيشاني تي لکي ڇڏي ٿي —— هي مون انهيءَ ڪري سمجهيو ته مان سندس لطف ۽ ڪرم جي جواب ۾ نه سائس محبت ڪري ٿي سگهيس، نه سندس خلوص ۽ نيڪ نيتي جي بدلي ڪيس پنهنجي توجهه جو مرڪز بڻائي ٿي سگهيس —— مون چاهيو —— ۽ غلط چاهيو —— ته سائس محبت ڪرڻ سکان پر نه سکي سگهيس. ڇاڪاڻ ته محبت دلين جي تخليق ڪري ٿي، دل محبت جي تخليق نه ٿي ڪري سگهي. مون رات جي خاموشين ۾ خدا کان روئي روئي دعائون گهريون ته منهنجي دل جي گهرائين ۾ هڪ روحاني جذبو پيدا ڪر جنهن جي سهاري مان هن شخص جي تمام قريب ٿي وڃان جنهن کي تقدير منهن جي زندگي جو ساٿي

ٻڌايو آهي - ڀر بي فائده! خدا منهن جي دعا قبول نہ فرمائي، شايد انهيءَ لاءِ جو محبت الله جي طرفان اسان جي روحن تي نازل ٿئي ٿي، گهرڻ سان نہ ٿي ملي.

مون پورا ٻہ سال اهڙي طرح هن گهر ۾ گذاريا جو مون کي جهرڪين جي آزادي تي رشڪ ايندو هو ۽ منهنجي هر جنس کي منهنجي قيدخاني تي - انهيءَ ماءُ وانگر جنهن جو هڪ ئي مربي پٽ مري ويو هجي، مان پنهنجي دل تي ماتم ڪندي رهيس، جا پيدا نہ ڪئي وئي هئي معرفت جي لاءِ پر قانون جي زنجيرن ۾ قاسي ڪري ٻڪ ۽ اڄ ڪان مري رهي هئي.

آخرڪار انهن تاريڪ ڏينهن ۾ هڪ ڏينهن تاريڪي جي پوئان مونکي روشني جي هڪ جهلڪ نظر آئي جا هڪ نوجوان جي اکين مان نڪري رهي هئي - هي نوجوان زندگي جي راه ۾ اڪيلو وجي رهيو هو - هن، معمولي گهر ۾، ڪتابن ۽ ڪاغذن جي وچ ۾ اڪيلي زندگي بسر ڪندو هو - مون پنهن جون اکيون ڪٿي بند ڪيون نہ جيئن انهيءَ جهلڪ کي نہ ڏسي سگهان ۽ پنهن جي دل ۾ چيو:

”ياسمين تنهنجي نصيب ۾ نہ قبر جي اونداهي آهي پوءِ تون روشنيءَ جي لالچ ڇو ٿي ڪرين!“

مون کي لڳايو تہ پاڪ جهان جو دلڪش نغمو ٻڌو. مان جهومڻ لڳس، نغمي جي لطافت ۽ پاڪيزگيءَ منهنجي هر چيز تي قبضو ڪري ڇڏيو مون پنهنجي ڪنن ۾ آڱريون ڏئي ڇڏيون ۽ چيو:

”ياسمين! تنهن جي قسمت ۾ تہ دوزخين جون دانهون ڪوڪون لکيل آهن، پوءِ هيءَ نغمي جي لالچ ڇا لاءِ؟“

مون پنهنجون اکيون بہ بند ڪري ڇڏيون ۽ ڪن بہ، تہ نہ انهيءَ جهلڪ کي ڏسي سگهان ۽ نہ انهيءَ نغمي کي ٻڌي سگهان. پر منهن جون اکيون ان جهلڪ کي ڏسنديون رهيون ۽ منهنجا ڪن ان نغمي کي ٻڌندا رهيا.

شروع ۾ ڊنس، ان فقير وانگر، جو ڪنهن امير جي محلات ويجهو هيرو ڪريل ڏسي پر نہ خوف کڻڻ ڏئيس ۽ نہ محتاجي ڇڏڻ ڏئيس. مان روئڻ لڳس، ان اجائل وانگر جنهن کي هڪ مٺو چشمو نظر اچي جنهنجي چوڌاري وڻن ۾ خوفناڪ جانور لڪل هجن. مان انتظار ۽ بيقراري جي شدت کان زمين تي ڪري پيس.“

ياسمين ڪجھ دير جي لاءِ خاموش ٿي وئي ۽ پنھنجون وڏيون اکيون بند ڪري ڇڏيون- معلوم ٿي رھيو ھو ته گذريل زمانو سندس نگاھن جي اڳيان آھي ۽ منجھس ايتري ھمت ناھي جو مون سان اکيون چار ڪري سگھي وري ھن پنھنجون اکيون کوليون ۽ چيو:

”ابدي دنيا کان ايندڙ انسان، جي حقيقي زندگي کان لذت آشنا ٿيڻ بغير واپس موٽي وڃن ٿا، سي ان عورت جي دک درد جي حقيقت کي نه ٿا سمجھي سگھن جنھن کي ھڪ پاسي ته اھو مرد آھي جنھن جي محبت کيس خدا جي طرفان عطا ڪئي وئي آھي ۽ ٻئي پاسي اھو مرد آھي جنھن سان ھو سماجي قانون جي ذريعي ٻڌل آھي-

ھي ھڪ دردناڪ ڪھاڻي آھي جا عورت جي خون ۽ لڙڪن سان لکي وئي آھي، مرد انھيءَ ڪھاڻي کي پڙھي ٿو ۽ کلي ٿو ڇاڪاڻ ته ھو انھيءَ جو حقيقي مطلب نه ٿو سمجھي سگھي ۽ پر جيڪڏھين سمجھي وڃي ٿو ته سندس ڪل پڙدلي ۽ بيرحمي ۾ بدلجي وڃي ٿي، ھو غصي جي آگ کان ديوانو ٿي ڪري عورت سان پلتجي پوي ٿو ۽ سندس ڪن کي لعنت ۽ ملامت جي

آوازن سان ڀر ڪيو ڇڏي.

هيءَ هڪ دردناڪ تمثيل آهي جنهن ڪي اونداهيون راتيون هر اُن عورت جي سيني ۾ برپا ڪن ٿيون جا پنهن جي جسم کي هڪ اهڙي مرد جي بستري جو قيدي پسي ٿي جنهن کي هوءَ شاديءَ جي حقيقت سمنجهڻ کان اڳ پنهن جو مڙس تسليم ڪرڻ تي مجبور آهي ۽ پنهنجي روح کي ان مرد جي چوڌاري لامارا ڏيندي ڏسي ٿي جنهن سان هوءَ انهن سيني بلند ڪيفيتن سان محبت ڪري ٿي جي روح ۾ محبت ۽ محبت ۾ حسن ۽ پاڪيزگي جون امانتدار آهن.

هي هڪ خوفناڪ ڇڪتاڻ آهي جنهن جي شروعات عورت جي ڪمزوري ۽ مرد جي قوت کان ٿي ۽ آخر ان وقت تائين ته ٿي سگهندي جيستائين ڪمزوري کي قوت جي غلامي کان نجات نه ملي وڃي.

دل جي پاڪ جذبات ۽ انسانن جي جوڙيل ناقص ۽ بيڪار قانونن جي وچ ۾ هيءَ خطرناڪ جنگ آهي، جنهن جي سبب سان ڪلهه تائين بدنامي جي خاڪ تي ڪريل پئي رت جا گهوڙا وهائيندي هيس ۽ بيوسي ۽ بيقراري جي شدت

کلان مٿي ٿي ويس-

پر مان اتيس، پنهن جي هر جنس واري فطرتي بزدلي کان ڪارو ڪيم ۽ پنهنجي پاڻهن کي ڪمزوري ۽ غلامي جي پنڌن مان آجو ڪري محبت ۽ آزادي جي فضا ۾ اڏرڻ لڳس.

هاڻي مان نيڪ بخت آهيان، ڇاڪاڻ ته مون کي ان مرد جو پيار حاصل آهي، جنهن جو روح ازل کان ئي منهن جي روح سان مليو هو. مونکي هن دنيا ۾ ڪابه اهڙي طاقت نظر نه ٿي اچي جا منهنجي هن نيڪ بختي کي مونکان کسي سگهي، ڇاڪاڻ ته اها انهن ٻن روحن جي بغلگيري مان پيدا ٿي آهي جنهنکي دوستي هڪ ڪري ڇڏيو آهي ۽ جن مٿان محبت پنهن جو پاڇو ڪيو آهي.

يلمسين پر معني نگاهن سان منهنجي طرف ڏٺو، ڄڻ ته هن منهنجو سينو چاڪ ڪري ڏٺو نه ٿي ڪهريو ته منهنجي دل تي سندس گفتگو جو ڪهڙو اثر ٿيو آهي؟ هن منهنجي سيني ۾ پنهنجي آواز جو پڙاڏو ٻڌڻ ٿي چاهيو پر مون سندس گفتگو کي بند ڪرڻ نه ٿي گهريو ۽ خاموش رهيس. آخرڪار هن واقعات جي ترشي کي آزادي

جي مٿي ڪلام ۾ سمونڊي چيو:

”دنيا اوهان کي چوي ٿي، ياسمين خيانتڪار ۽ بي وفا آهي- هن پنهنجي نفس جي چوڻ ۾ اچي ڪري انهيءَ شخص کي ڇڏي ڏنو جنهن کيس عزت بخشي پنهن جي گهر جي ملڪه بڻايو- اها اوهان کي چوي ٿي، ياسمين بدڪار آهي، هن پنهن جي ناپاڪ هٿن سان شاديءَ جو پاڪ هار لاهي ڦٽو ڪيو، جنهن کي اعتقاد ۽ مذهب پوئيو هو، ۽ ان جي بدران هڪ ناپاڪ هار گهڙيءَ ۾ وڌو جو جهنمي ڪندن سان پوتل آهي- هن پنهن جي جسم تان فضيلت جو جبو لاهي ڇڏيو ۽ بدناموسي جو لباس پهريو- گهڻن ماڻهن جو هيءَ ئي خيال آهي ڇاڪاڻ ته سندن ابا ڏاڏا جيتوڻيڪ مري چڪا آهن پر انهن جا پاڇا اڃان تائين سندن جسمن ۾ سرڪي رهيا آهن- هو انهن خالي غارن مثل آهن جي آواز جو پڙاڏو ته ڪن ٿيون پر ان جي معني نه ٿيون سمجهن- ڪين خبر ناهي ته مذهب جو حقيقي مفاد ڇا آهي؟ ۽ خدائي قانون سندس بندن تي ڪيئن جاري ڪيو وڃي ٿو؟ ڪين اها به خبر ناهي ته انسان خطاڪار ڪڏهين ٿئي ٿو ۽ بي گناه ڪڏهين؟ هو پنهنجي ڪوتاه نظر

هئڻ سبب اعمال جي ظاهري رخ کي ڏسن ٿا ۽ ان جي حقيقت تي نظر نه ٿا وجهن. اهوئي سبب آهي سندن فيصلا جهالتن ۽ حماقتن جون ڳڙيون هوندا آهن. سندن اڳيان گنهگار ۽ بي گناه، نيڪ ۽ بد، سڀ برابر آهن ـ صد افسوس! انهن ماڻهن تي جن کي هي حڪم ڏنائين ۽ هزار افسوس!! انهن ماڻهن تي جن جي حق ۾ هي فتوا صادر ڪن.

مان بدڪار ۽ بي اعتبار هيس ته نعمان جي گهر ۾، جنهن فقط رسمي طرح مون کي پنهن جي بستري جي زينت بڻايو، جيتوڻيڪ ان وقت روح ۽ جذبات جي قانون مطابق مونکي ازدواجي زندگي جو ڪوبه سليقو نه هو. مان هني پنهنجي نظر ۾ ذليل هئس ۽ خدا جي نظر ۾ به ڇاڪاڻ ته مان جي خيرات جي ٽڪرن سان پنهنجو دوزخ ڀريندي هئس ۽ بيوس پنهنجي جسم کي هن جي عيش جو شڪار بڻائيندي هيس. پر هاڻي منهن جي زندگي بي داغ آهي. محبت جي ناموس مون کي آزاد ڪري ڇڏيو آهي. هاڻو! هاڻي مان شريف ۽ امانتدار آهيان ڇاڪاڻ ته مون پنهن جي جسم کي خيرات جي ٽڪرن ۽ پنهنجي زندگي کي ڏينهن

ڪپڙن جي عيوض وڪڻ ڇڏي ڏنو آهي.

”هائو! ان وقت مان بد چال ۽ جرم پيشه هئس، جڏهين دنيا مونکي نعمان جي معزز زال سمجهندي هئي ۽ اڄ جڏهين مان شريف ۽ نيڪ ڪردار ٿي وئي آهيان ته مون کي ذليل ۽ ڪريل خيال ڪيو پيو وڃي.

انسان جي ذات کي جسم جي پيماني سان ڪڇڻ ۽ روح کي ماده جي ترازي ۾ تورڻ، جهالت ۽ بد مذاقي جي حد ناهي ته پيو ڇاهي؟

ياسمين هاٿي دريءَ جي طرف ڏنو ۽ شهر جي سڄي طرف اشارو ڪيائين، سندس آواز اڪبي ڪان گهڻو باند ٿي ويو هو ۽ معلوم پئي ٿيو ته ڪيس رستن تي، ڇتين تي ۽ درين ۾ برائين ۽ ڪسيٽپ جون چرندڙ پرندڙ تصويرون نظر اچي رهيون هيون، حقارت ۽ بيزاري جي انداز ۾ هن چيو:

”انهن خوبصورت گهرن ۽ عاليشان محلاتن کي ڏسو! جن ۾ شهر جا ممتاز ۽ معزز ماڻهو رهن ٿا انهن ريشمي پردن سان سجايل پتين ۾ بدڪاري سان گڏو گڏ بي ايماني ۽ انهن سونهري ڇتين هيٺ سجاوت ۽ سينگار جي قريب مڪر فريب رهن ٿا. انهن گهرن کي ڏسو ۽ گهڻي غور سان

ڏسو! جي ظاهر ۾ ته بزرگي، برتري ۽ خوشحالي
جا اڏيندار آهن پر در حقيقت انهن غارن کان
وڌيڪ حيثيت نه ٿا رکن جن ۾ ذلت، سنگدلي
۽ بدبختي لڪل آهي - هي چمڪندڙ قبرون آهن،
جن ۾ اکين جي ڪجل ۽ لبن جي سرخي جي
پردي ۾ ڪمزور عورت جي فريب ڪاري ۽ جن
جي ڪنڌن ۾ سون ۽ چانديءَ جي چمڪ سان ڪڏ
مرد جي زوري ۽ بيدردي لڪل آهي - هي بلند
مرتبي وارا محل جنجون ديواريون آسمان سان
ڳالهيون ڪري رهيون آهن، جيڪڏهن انهي ۾
مڪر ۽ فريب ڪان واقف ني وجن جو سندن مثال
چانيل آهي ته ٿلتي پون ۽ ٽڪرا ٽڪرا ٿي زمين
تي ڪرن - هي اهي جاءون آهن جنکي هڪ ڳوٺاڻو
ڳوڙهن ڀريل نظرن سان ڏسي ٿو ۽ پر جيڪڏهن
ڪيس خبر پئجي وڃي ته انهن عاليشان محلن ۾
رهندڙن جون دليون، انهيءَ محبت جي شيريني
کان بلڪل خالي آهن جنهن سان سندس ڳهواريءَ
جو سينو ڀريو آهي، ته هو بي اختيار حقارت جي
کل کلندو ۽ انهن تي رحم کائيندو ڳوٺ موٽي
ويندو -"
ياسمين منهن جو هٿ جهلي مونکي دريءَ جي

ويجهو وٺي آئي، جتان هوءَ انهن محلن ۽ عاليشان جاين کي ڏسي رهي هئي ۽ چوڻ لڳي:
”اچ! مان توکي انهن ماڻهن جو ڀيد ٻڌايان، جنجي مثال تيئن سون پاڻکي پسند نہ ڪيو - ڏسو! هن محل جي طرف ڏسو! جنهنجا سنگمرمر جا ٿنڀا، پتل جا ڪٽهڙا ۽ شيشي جون دريون آهن - هتي هڪ دولتمند رهي ٿو، جنهنکي پنهنجي ڪنجوس پيءُ کان بي شمار دولت ورثي ۾ ملي آهي ۽ جو ناپاڪ گهٽين جي بد چلني ۽ بد اخلاقي جي پاڇي ۾ پلجي وڏو ٿيو آهي - ٻہ سال ٿيا آهن جو هن هڪ عورت سان شادي ڪئي جنهنجي متعلق ڪيس هنڪان زياده خبر نہ هئي تہ هنجو پيءُ خانداني شريف ۽ شهر جي معزز ماڻهن ۾ وڏو درجو رکندڙ آهي - اڃان شاديءَ جو پهريون مهينو ئي ختم نہ ٿيو هو جو هن پنهنجي زال جي طرف کان منهن مٽي ڇڏيو ۽ بدچلن عورتن سان موجون ڪرڻ لڳو - هن انهيءَ ويچاريءَ کي محل ۾ ائين ڇڏي ڏنو جيئن ڪو شرابي، شراب جي خالي بوتل کي ڇڏي ڏيندو آهي - شروع شروع ۾ تہ هيءَ قسمت جي ڪٺل روئندي پٽيندي ۽ رڙيون ڪندي رهي ۾ آخرڪار پنهنجي غلطي محسوس ڪندي

ڪيس صبر آيو ۽ هن سمجهيو ته سندس گهوڙهــا انهيءَ ڪان وڏيڪ قيمتي آهن ته هڪ بيوفا هوس پرست مرد جي نقصان تي وهايا وڃن - هاڻي هيءَ عورت هڪ حسين ۽ جميل ۽ شيرين گفتار نوجوان تي دل و جان سان فدا آهي - پنهنجي دل جــي جذبات سان سندس روح کي تسڪين بخشيــندي رهي ٿي ۽ پنهن جي مڙس جي مال ۽ زر ســـان سندس ڪيسا ڀريندي رهي ٿي ، سندس مڙس ڪاٿس منهن مٽي ڇڏيو ۽ هن پنهنجي مڙس کي وســاري ڇڏيو -

هاڻي هن گهر جي طرف ڏسو! جنهنجي چوڌاري وڻندڙ گل ٻوٽا آهن ، هن جو مالڪ هڪ شاهــي خاندان جو فرد آهي ، جو دولت جي ورهاست ۽ اخلاق جي سستي سبب پنهنجي مرتبي کان ڪري چڪو آهي - گهڻا سال ٿيندا جو هن شخص هــڪ بدصورت پر تمام مالدار عورت سان شادي ڪئي ۽ هنجي دولت تي قبضو ڪرڻ کان پوءِ کيــس وساري ڇڏيو - هنجي مال ۽ زر جي بدولت هڪ نوجوان ۽ حسين عورت سان نينهن جو ناتو ڳنڍيو ۽ کيس حسرت ۽ پشيماني مان پنهنجن آڱرين کي چڪ پائڻ ۽ جذبات جي باهه ۾ جلڻ لاءِ ڇڏي

ڏنو. هاڻي هيءَ عورت پنهنجو سمورو وقت وار سينگارڻ، سرمو پائڻ ۽ پائوڊر ـ ڪريم سان سنهن رنگن ۾ وڃائيندي آهي. پنهنجي جسم کي اطلس ۽ ريشم سان سينگاري ٿي ته جيئن شايد ڪنهن ايندڙ ويندڙ جي نظر ڦڏجي وڃي ۾ غريب آڏيني ۾ پنهن جي عڪس ڪان سواءِ ڪنهن ٻئي جي نگاهن کي اڄان تائين پنهنجي طرف مائل ڪري نه سگهي آهي.

هاڻي هن وڏي جاءِ جي طرف ڏسو جا چٽسالي سان سينگاريل آهي. هي خوبصورت پر بدسيرت عورت جو گهر آهي جا پنهنجي پهرين مڙس ڪان پوءِ بندس دولت جي اڪيلي وارث بڻي ۽ دنيا جي منهن بند ڪرڻ لاءِ هڪ ارادي ۽ طبيعت جي ڪمزور شخص سان نڪاح ڪيو.

هيءَ تازين مڪڙين جي رس چوسيندڙ مک وانگر پنهنجي نوخيز عاشقن جي جواني سان پنهن جي هوس جي باه وسائيندي رهي ٿي.

هاڻي هن گهر کي ڏسو جنهنجا وڏا ڪمرا ۽ خوبصورت محراب نظرن لاءِ جنت جي راحت آهن. هن گهر جو مالڪ دنياوي خواهشن جو غلام ۽ بيحد لالچي آهي. ڪيس هڪ زال آهي،

جسم نهن کان چوڻي تائين حسن ۽ جمال ۽ روح بلڪل پاڪيزه ۽ شيرين - منجهس جسماني ۽ روحاني پاڪيزگيون اهڙين ملي ويون آهن جيئن شعر ۾ معني جي نزاڪت سان گڏ راڳ جو سر- هوءَ محبت جي ئي جيئڻ ۽ محبت جي ئي مرڻ لاءِ پيدا ڪئي وئي هئي ۽ سندس پيءُ هم جنس وانگر سندس بيءَ جواني کان اڳ ناموزون ڪانٽي جي باچاري سندس گردن ۾ وڌي- هاڻي هوءَ ڏينهون ڏينهن ڳرندي پئي وئي - دبيل جذبات جي گرمي سندس جسم کي شمع وانگر ڳاري رهي آهي ۽ آهستي آهستي اهڙي طرح فنا ٿي رهي آهي جيئن انداريءَ جي واءَ ۾ لطيف خوشبوءِ! هوءَ ڪنهن اهڙي حسين شخص جي محبت لاءِ بيقرار آهي جنهنکي هوءَ محسوس نه ڪري ٿي پر ڏسي ڏسي سگهي- هوءَ موت جي آرزو ۾ مري رهي آهي ۽ پنهنجي بي مزي زندگي کان تنگ ٿي ڪري گهري ٿي ته جلد کان جلد ان شخص جي غلامي کان آزاد ٿي وڃي- جنهنجا ڏينهن ۽ راتيون سون ۽ چاندي گڏ ڪرڻ ۾ گذرن ٿا ۽ جو ان منحوس گهڙيءَ تي ڏند ڪرٽي ٿو جڏهين هن هڪ اهڙي عورت سان شادي ڪئي جنهن سان ڪوبه پٽ پيدا

نہ تيو جو سندس مال و متاع جو وارث ۽ سندس پيڙهيءَ جو باعث بڻجي.

هاڻي هن اڪيلي جاءِ جي طرف ڏسو! جنهن جي چوڌاري باغيچا آهن. هي هڪ بلند خيال ۽ روشن خيال شاعر جو گهر آهي جنهن جو رستو روحانيت آهي. شاعر جي زال نهايت ڪم عقل ۽ چيڙاڪ آهي. هوءَ سندس شعرن تي ٺٺول ڪندي آهي ڇاڪاڻ تہ اهي سندس سمجهہ کان ٻاهر آهن. هوءَ هنجي ڪارنامن تي کلندي آهي ڇاڪاڻ تہ اهي سندس لاءِ عجيب آهن. شاعر هاڻي هڪ شادي شده عورت جي محبت ۾ خوش آهي جا سندس ذهن کي تازگي بخشي ٿي ۽ زبان ۾ رواني پيدا ڪري ٿي. پنهنجي توجه سان سندس دل کي روشن ڪري ٿي ۽ پنهنجي مسڪراهٽن ۽ محبت ڀريل نگاهن سان غير فاني خيالات سندس دماغ تائين پهچائي ٿي.“

ياسمين ڪجهہ دير جي لاءِ چپ ٿي ويٺي ۽ دريءَ جي ڀرسان هڪ ڪرسيءَ تي وڃي ويٺي. غالبا سندس دل انهن جاين جي سير ۽ فريب کي ڏسندي تنگ ٿي پئي هئي ۽ آهستي آهستي چوڻ لڳي:

”هي ئي آهي محل آهن جن جي ڪميٽين جھڙو تيئن سون ڪي هرگز پسند ناهي. هي ئي اهي قبرون آهن جن ۾ سان پنهنجي زندگي ڪي دفن نہ ٿي ڪري سگهان. هي ئي اهي ماڻهو آهن جن جي رسم ۽ رواج ڪان سان نجات حاصل ڪئي آهي ۽ جن جي سماجي پابندين جي پاڇاري پنهن جي ڪند تان لاهي ڦٽي ڪئي آهي. هائو! هي ئي اهي ماڻهو آهن، جي جسم سان شادي ڪندا ۽ روح ڪان بيزار رهن ٿا. سونکي يقين آهي تہ رب جي نالي ڪان ناواقفيت ڪانسواءِ انهن وٽ بخشش جو ڪوبہ وسيلو ناهي. سان هنن ماڻهن تي ڪا فتوا نہ ٿي صادر ڪيان پر سائن همدردي رکان ٿي. سان سائن نفرت بہ ڏٿي ڪيان پر سان سندن هن ڳالهہ ڪان نفرت ڪيان ٿي تہ هو تمام آساني سان ظاهرداري، ڪوڙ ۽ بديءَ جا غلام ٿي وڃن ٿا. سان سندن سماج جي حقيقت اوهان کي انهيءَ لاءِ نتي ٻڌايان تہ مون کي سندن غير موجودگي وٺي ٿي پر ان لاءِ تہ هن گروه جي اصليت چڱي طرح ظاهر ڪيان جنهن ۾ ڪلهہ تائين سان خود شامل هئس پر اڄ آزاد آهيان. هيءَ سان اوهان کي انهن ماڻهن جي زندگي ڏيکاري

رهي آهيان جي منهنجي باري ۾ خراب کان خراب جملا استعمال ڪندا، فقط انهيءَ لاءِ ته مون پنهنجي روح جي آرام ۽ خوشي لاءِ سندن ساٿ ڇڏي ڏنو ۽ سندن قريب ڪارين جي اونداهي رستي کان هٽي ڪري پنهنجون نظرون انهيءَ روشني تي کوڙيون جا انصاف، سچائي ۽ دلي دوستي جي روشني آهي.

مان خوش آهيان ته اتهن ماڻهن مون کي پنهنجي سماج مان ڪڍي ڇڏيو. ڇاڪاڻ ته هي رتبو فقط ان قابل قدر هستي کي ملندو آهي جا ظلم ۽ جور خلاف بغاوت ڪري. غلامي تي جلاوطني کي ترجيح نه ڏيندڙ، آزادي جي حقيقي لطف کان محروم رهندو آهي.“

”ڪلهه تائين مان هڪ لذيذ دسترخوان جي حيثيت رکندڙ هوس ۽ نعمان ان وقت مون وٽ ايندو هو جڏهن سندس نفس جي بک کيس مجبور ڪندي هئي، اسان ٻنهي جا روح ذليل خادمن وانگر هڪ ٻئي کان بيگانا هئا. پر جڏهن مونکي حقيقت جو نور نظر آيو ته مان بندگي کان سون کي نفرت ٿي وئي. مون چاهيو ٿي ته جهڙي طرح ٿي سگهي پنهنجي مقدر تي شڪر گذار رهان پر

مان اٿين نہ ڪري سگهيس. منهنجي روح سڄي عمر ان خوفناڪ بت جي پوڄا ۾ گذارڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو، جنهنکي ماضي جي جهالتن قانون جي نالي سان تراشيو هو. مون پنهنجا سڀ زنجير ڀڃي ڇڏيا، ليڪن ان وقت، جڏهين محبت مون کي پڪاريو ۽ منهنجو روح ان طرف وڃڻ لاءِ بيقرار ٿي ويو.

مان نعمان جي گهر مان اهڙي طرح نڪتس جيئن قيدخاني مان قيدي. مون عزت و جاهه ۽ شان و شوڪت کي لت هڻي ڇڏي ۽ هن گهر ۾ هلي آيس جو محبت کان سواءِ ٻين سڀني قسمن جي بناوٽن کان خالي آهي. مون کي يقين آهي ته جو ڪجهه مون ڪيو آهي سو ٺيڪ ڪيو آهي، انهيءَ لاءِ ته قدرت به ڪڏهين نه ٿي گهري ته مان پنهنجي هٿن سان پنهنجا پر ڪٽي ڪري ڪنڌ ۾ وجهي ڪران ۽ جوندي رهان ته زندگي ۾ منهن جو حصو هي ٿي هو. هيءَ الله جي مرضي هرگز ٿي نہ ٿي سگهي ته مان پنهنجي سڄي عمر، راتيون روئي روئي گذاري ڇڏيان ۽ جوندي رهان ته صبح ڪڏهين ٿيندو؟ ۽ صبح ٿي وڃي ته چوان ته ڏينهن ڪڏهين پورو ٿيندو؟ خدا ڪڏهين به

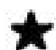
پسند نہ ٿو ڪري تہ انسان تباھ ٿي وڃي- الله، انسان جي دل ۾ سعادت جي تمنا امانت ڪئي آهي ۽ ان سعادت ۾ خود سندس عظمت پوشيده آهي.

هي آهي جناب منهنجو داستان ۽ هي آهي منهنجي فرياد- جنهنڪي مان بار بار چوان ٿي ۽ ماڻهو ٿا هڏن ۾ پنهنجا ڪن بند ڪري ٿا ڇڏن هو ڊڄن ٿا تہ متان سندن روحن ۾ فساد نہ برپا ٿي وڃي- ڪين خوف آهي تہ ڪٿي سندن سماج جون پاڙون نہ لڏي وڃن ۽ اها سندن متان نہ اڇي ڪري- هيءَ آهي اها ڪنڊ ماڻري جنهن ۾ مان پنڪي رهي هيس جو مون کي پنهنجي منزل مقصود ملي وئي- هائي جڪڏهن مان مري بہ وڃان تہ بہ منهنجو روح الله تعاليٰ جي سامهون حسرت ۽ نا اميدي جي بجاءِ فرحت ۽ خوشيءَ سان دليرن وانگر وڃي بيهندو ۽ مان بنا رڪاوٽ پنهنجي دل، جا برف وانگر پاڪ ۽ صاف آهي، ان سڀ کان وڏي حاڪم جي حضور ۾ پيش ڪندس، انهيءَ لاءِ تہ مون پنهنجي ”روح“ جي خلاف جو خدا جي ذات جو هڪ جزو آهي — ڪوئي ڪم نہ ڪيو ۽ پنهنجي دل جي آواز ۽

فرشتن جي نغمن جي پڙلاءَ ڪانسواءِ، ڪنهن ٻئي آواز تي لبيڪ نه چئو. هيءَ آهي منهنجي ڪهاڻي جنهنڪي بيروت جا باشنده زندگــي لاءِ لعنت ۽ سماج جي لاءِ روڳ سمجهن ٿا. پر اهي پنهنجــي ڪئي تي پڇتائيندا، جڏهين زمانو سندن تاريــڪ دلين ۾ محبت جو ٻج پوکيندو، جهڙي طــرح مرده جسمن سان پرڊل زمين مان سچ گل ٻوٽــا پئدا ڪندو آهي.

انهيءَ ڪري جڏهين ڪوبه واٽهڙو منهنجــي قبر جي پرسان لنگهندو ته سندس آڌهون سانٿهون سلامتي سان ٿيندو جا ڪيس هيئن چئــي ڪــري ٻيهاريندي:

" هت ياسمين هميشه جي ننڊ ستل آهــي، جنهن شريفانه محبت جي ناموس کي زنده رکڻ لاءِ پنهنجو پاڻ انسانن جي هٿرادو قانونن جي غلامي کان ڇڏايو ۽ پنهنجو منهن سچ جي روشني طرف ڪيو ته جيئن پنهنجي جسم جو پاڇو ڪنڊن ۽ مرده کوپرين تي پوندو نه ڏسي.

ياسمين اجان چپ نه ڪئي هئي ته دروازو کليو ۽ هڪ خوبصورت نازڪ اندام نوجوان ڪمري ۾

داخل ٿيو، جنھنجي اکين مان طلسمي شعاع نڪري رھيا ھئا ۽ چپن تي وڻندڙ مرڪ کيڏي رھي ھئس. ياسمين فورا اٿي کڙي ٿي ۽ نھايت محبت سان ھنکي ٻانھن کان جھلي مون وٽ وٺي آئي. پوءِ ھن نوجوان کي منھنجو نالو وڌي احترام سان ۽ مون کي سندس نالو معنيٰ ڀريل نگاھن جي سفارش سان ٻڌايو. مان سمجھي ويس تہ ھي اھو انسان آھي جنھنجي خاطر ياسمين دنيا ۽ ان جي رواجي ۽ قانوني پابندين کي ٺوڪر ھڻي ڇڏي.

اسين سڀ چپ چاپ ويھي انھن ڳالھين تي غور ڪري رھيا ھئاسين جي عين ھن وقت ھڪ ٻئي جي متعلق اسان جي علم ۾ آيون ھيون، ايتري تائين جڏھين ھڪ منٽ گذري ويو جو پنھنجي دامن ۾ ھن خاموشي کي سانڍيرن ويٺو ھو، جنھنجي ذريعي روح آسمان جو سير ڪرڻ لڳن ٿا، تہ مون نگاھ کڻي انھن ٻنھي جي طرف ڏٺو. ھو ٻئي پاسو پاسي ۾ ملائي ويٺا ھئا، مون کي انھن ٻنھي ۾ ھڪ اھڙي ڳالھ نظر آئي جا ھن کان اڳ مون ڪڏھين نہ ڏٺي ھئي ۽ مان آن گھڙيءَ ياسمين جي داستان جو مطلب سمجھي ويس. مون

کي معلوم ٿي ويو ته سماج جي خلاف، جا ٻنهن
جي انهن قانونن کان بغاوت ڪندڙن کي سندن
سرڪشي جي سبب جي جاچ ڪرڻ کانسواءِ ڀوڳڻ
گهري ٿي، ياسمين جي فرياد جو انجام ڇا آهي؟
مون هڪ مجسم آسماني روح انهن ٻنهي جي جسمن
۾ داخل ٿيندي ڏٺو، جو شباب ۽ اتحاد جي
زيور سان سينگاريل هو، مون ڏٺو ته محبت جو
ديوتا انهن ٻنهي تي پنهنجي پانهن جو ڇانو ڪيون
بيٺو آهي ته جيئن کين زماني جي طعنن ۽ مهڻن
کان محفوظ رکي ۽ گهاٽي دوستي سندن منهن
مان بکي رهي آهي جن تي خلوص پاڪيزگي جو
نور جلوه ريز آهي - مون پنهنجي عمر ۾ پهريون
دفعو سعادت ۽ نيڪ بختي کي ٻن اهڙين هستين
تي ڇانو ڪندي ڏٺو، جن کي مذهب ذليل ۽
قانون مردود قرار ڏنو هو.

ٿوري دير کانپوءِ مان اٿيس ۽ خاموشي جي
زبان ۾ مان پنهنجي قلبي تاثرات جو اظهار ڪندي
کانئن رخصت ٿيس -

مان ان ننڍڙي گهر مان نڪتس، جنهن کي
بي لوث جذبات، خلوص ۽ محبت جو عبادت گاهه
بڻايو هو ۽ انهن شاندار حويلين جي وچهو لنگهند و

پنهنجي گهر طرف روانو ٿيس، جنهنجي پيدن ڪان ياسمين مونکي واقف ڪيو هو - مان ياسمين جي داستان ۽ سندس بنيادن ۽ نتيجن تي غور ڪري رهيو هوس - پر اچان مون آباديءَ ڪي طئي نہ ڪيو هو تہ نعمان ياد آيم ۽ سندس نااميدي ۽ بدبختي جو عذاب، بت بڻجي منهنجي نگاهن جي سامهون اچي موجود ٿيو - مون پنهنجي دل ۾ چيو:

”نعمان بدقسمت ۽ مظلوم آهي! پر ڇا خدا نعمان جي ڏيندو جڏهين ياسمين پنهنجي مظلوميءَ جو دل ڏڪائيندڙ داستان ٻڌائيندي؟ الزام جي قابل آها عورت آهي جنهن پنهنجي آزاديءَ نفس جو چوڻ مڃيو ۽ نعمان کي ڇڏي هلي وئي، يا اهو مرد، جنهن ان کان پهريائين جو اٿ ياسمين جو روح محبت جي رهنمائي ۾ سندس طرف مائل ٿئي کيس پنهنجو غلام بڻايو؟ انهن ٻنهي ۾ ظالم ڪير آهي ۽ مظلوم ڪير؟ خطا ڪندڙ ڪير آهي ۽ بي خطا ڪير؟“

زماني جي حالتن کي ڇانڊي ۽ واقعن تي غور ڪندي مون پنهنجي دل ۾ چيو:

”اهڙيون عورتون بہ آهن، جي پنهنجي غريب

گھرن کي ڇڏي ڪري خداوندان - زر ۽ مال جا
پاسا وجي وسائين ۽ قيمتي پوشاڪن ۽ عيش ۽
عشرت جي شوق ۾ انڌا ٿي ڪري ذلت ۽
خواري جي غار ۾ وڃي پون، پر ڇا ياسمين به
انهن سان آهي، جنهن پنهنجي مال ۽ دولت ۽
عاليشان حويلي کي ڇڏي ڪري مفلس جي جهوپڙي
پسند ڪئي، جنهن ۾ پراڻن ڪتابن جي قطارن
کان سواءِ ٻيو ڪجهه ناهي؟ دنيا ۾ لکڙين عورتن
جي به ڪمي ناهي جي پنهنجي جهالت جي سبب
عورت ذات جي فضيلت کي موت جي ننڊ سماري
ڇڏين ۽ پنهنجي نفساني خواهشن کان شڪست
کائي ڪري فقط جسماني لذتن جي خاطر پنهنجن
مڙسن کي روئيندو پٽيندو ڇڏيو ڏين ۽ انهن مردن
جي پاسن ۾ وڃي ويهن جي نسبتا وڌيڪ ڪريل
۽ ڪميڻا هوندا آهن! ته ڇا ياسمين به جسماني
خواهشن جي زير اثر هئي، جڏهين هن سر- عام
پنهنجي آزادي جو اعلان ڪيو ۽ ان نوجوان
سان هميشه لاءِ وابسته ٿي وئي جو نهن کان
چوٽيءَ تائين روحانيت آهي! ڇا سندس لاءِ اهو
ممڪن نه هو جو پنهنجي مڙس جي گھر رهندي
لڪ چوريءَ انهن نوجوانن جي جوانين سان کيڏندي

رهي ها، جي سندس حسن جا پوڄاري ۽ سندس ناز نخري تي شهيد ٿيڻ کي پنهنجي لاءِ وڏي رحمت سمجهن ها!

حقيقت هي آهي ته ياسمين بدقسمت هئي، جنهن کري هن نيڪ بختي کي تلاش ڪيو ۽ جڏهين کيس حاصل ڪيو تڏهين سانس وابسته ٿي وئي - هي آهي سندس ڏوهه جنهن جي بدلي ۾ انساني سماج کيس حقير سمجهي ٿي ۽ قانون مردود!"

وڏيڪ غور ۽ فڪر لاءِ سون پنهنجي دل کان پڇيو:

"ڇا عورت لاءِ جائز آهي ته هو پنهنجي نيڪ بختي جي قيمت مرّس جي بدبختي کي قرار ڏئي؟"

دل اُن جواب ۾ ورائيو:

"ڇا مرد لاءِ جائز آهي ته هو پنهنجي عيش ۽ راحت لاءِ زال کي خواهشن جو غلام بڻائي؟"

مان پنهنجن انهن خيالن ۾ غرق وڃي رهيو هوس ۽ ياسمين جو آواز منهنجي ڪنن ۾ وڃي رهيو هو، ايتري تائين جو مان آبادي کان ٻاهر کليل ميدانن ۾ نڪري ويس -

پوري ڏينهن جو ٿڪل ٽٽل سج مغرب جي سيج ۾ آرام ڪرڻ لاءِ وڃي رهيو هو، باغن ۽ ٻنين آرام ۽ راحت جي پردي ۾ روپوش ٿيڻ چاهيو ٿي، پکي شام جو لاتيون لنوي رهيا هئا — مان هلندي بيهي رهيس ۽ ڪجهه سوچڻ لڳس — ننڍو سلم ڪٽي مون چيو:

"هي وڻ آسماني آزادي جي روبرو صبح جي هير جي حرڪتن کان فرحت ماڻيندڙ ۽ جلال آزادي جي سلهون سج چنڊ جي ڪرڻن کان خوش ٿي رهيا آهن — هي پکي گوشه - حريت سان سر گوشيون ڪري رهيا آهن ۽ آبشارن جي ويجهو آزاديءَ جي چوڏاري لاسلرا ڏئي رهيا آهن - هي گل آزاديءَ جي فضا ۾ پنهنجي خوشبوءِ جي مهڪ سان دماغ کي معطر ڪري رهيا آهن — ۽ صبوح جي ڪنوار جي لهج ڪري تڙي رهيا آهن- مطلب ته هن جهان جي هر شيءِ طبيعي قانون جي تحت گذر ڪري رهي آهي ۽ خوش آهي - پر هڪ انسان آهي، جو هن نعمت کان محروم آهي- سندس پاڪ ۽ بي اندازه روح، دنيا جي محدود قانونن ۾ جڪڙيو ويو آهي - سندس جسم ۽ روح لاءِ هڪ قانون جڙيو ويو آهي جو ناقص به آهي

۽ سخت بڻ ـ سندس جذبات ۽ خـــواهشن لاءِ خوفناڪ ۽ تنگ قيد خانو بڻايو ويو آهي ۽ سندس دل ۽ دماغ لاءِ هڪ اونهي اونداهي قبر کوٽــي وئي آهي ـ جيڪڏهين ڪو ڌڻ ظلم ۽ بي انصافي جي خلاف آواز بلند ڪريٿو تہ ماڻهو ان کي باغي، بدمعاش ۽ بد اخلاق ڪوٺيــن ٿا ـ ايتري قـــدر ڪريل ۽ ذليل جو ڪيس قتل ڪيو وڃي ـ

پر ڇا انسان هميشہ سماج جي هن ڦاڪـــاره قانون جي غلامي ڪندو رهندو، يا زمانو ڪيـــس روحاني اصول تي زندگي بسر ڪـــرڻ لاءِ آزاد ڪرائيندو؟ ڇا انسان هميشہ ذلت جي غـارن ۾ پيو رهندو ـ يا ڇهن جون اکيون سج تي کيڙيندو تہ جيئن پنهنجي جسم جو پاڇو ڪن ڪچـري ۽ مرده ڪوپرڻ تي پوندو نہ ڏسي؟"

قبرن جي فرياد

امير، انصاف جي ڪرسيءَ تي جلوه افروز هو - سڄي ڪبي سلطنت جا عالي دماغ وزير هئا، جن جي جهونن چهرن تي علم و فضل جو نور چٽيل هو - هيڏانهن هوڏانهن سپاهي تلوارون جهليو ۽ نيزا آيا ڪيو بيٺا هئا - سامهون تماشبينن جو ميڙ هو، جنهن ۾ ڪي تہ امڙا هئا جنڪي فقط تماشي جو شوق ڪهلي آيو هو - ۽ ڪي امڙا هئا جنڪي تازن ڏوهن جي فيصلي جو انتظار هو -

سيني جا ڪنڌ جهڪيل، نگاهون هيٺ ۽ ساهہ روڪيل هئا، ڇو تہ امير جي اکين ۾ هڪ قوت هئي جا مٿن رعب ۽ خوف طاري ڪري رهي هئي ۽ سندن دلين ۾ توجهہ ۽ خواهش جو ٻج رتبي رهي هئي -

مجلس ختم تي ۽ فيصلي جي گهڙي قريب اچي

وٺي - امير پنھنجو ھٿ مٿي کڻيون ۽ بلند آواز ۾
چيائين:

"ڏوھين کي ھڪ ھڪ ڪري منھنجي اڳيان
حاضر ڪيو ۽ ٻڌايو! سندن ڏوھ ۽ ڳالھ ڪھڙا
ڪھڙا آھن؟"

قيد خاني جو در کوليو ويو، جنھن جـــون
ڪاريون ڇتيون اڳين معلوم ٿي رھيون ھيون جيئن
اوباسي ڏيندي وقت ڪنھن خوفناڪ جانور جـــي
ڏڙي! سندس ھڪ ڪنڊ سان ھٿڪڙين ۽ پيڙين جي
ڇم ڇم سان گڏ قيدين جي آھ و زاري جا آواز
بلند ٿيا - حاڪم نگاھون مٿي کڻيون ۽ ڪنڊ سوڙي
موڙي ڏٺو - جيئن تہ انڌ ڪار جي اونھائين سان موت
جي شڪار کي نڪرندي ڏسي سگھان، پنھن جـــي
نگاھن جي ذريعي قانون سان اڳرائي ڪرڻ چاھي
ٿي -

ٿوري دير ڪان پوءِ ٻہ سپاھي ھڪ نوجوان جي
ڏورا ٻڌي، عدالت جي ڪمري ۾ آيا، جنھنجي
نراڙ جا وٽ ۽ شڪل ٻڌائيندا، خود داري ۽ حوصلہ
مندي جو آئينو ھئا - ھڪي ڏوھين جي ڪٽھڙي
۾ ڏکي سپاھي ٻہ قدم پوئتي ھٽي ويـــا - امير
ٿوري دير تائين ڪيس غور سان ڏٺو ۽ پڇيو:

”هن نوجوان جو ڪهڙو ڏوهه آهي؟ جو اسان
جي سامهون اهڙو اوچو ڳاٽ ڪيون بيٺو آهي جو
ڄڻ تہ عدالت جي ڪٽهڙي ۾ ناهي پر ڪنهن
فخر جي جاء تي آهي!“
سلطنت جي وزيرن مان هڪ جواب ڏنو:-
”هي قاتل آهي، ڪلهہ هن حڪومت جي
هڪ ذميدار آفيسر جو، جڏهن هو سرڪاري طرح
ڳوٺن جو گشت ڪري رهيو هو، مقابلو ڪيو ۽
ڪيس زمين تي ڪيرائي قتل ڪري ڇڏيو - جنهن
وقت هن کي گرفتار ڪيو ويو تنهن وقت مقتول
جي رت ۾ رنگيل تلوار سندس هٿ ۾ هئي-“
امير ڪاوڙ مان ڪنبڻ لڳو ۽ غيظ ۽ غضب
جا تير سندس اکين مان وسڻ لڳا- گجندي چيائين:
”هن کي تاريڪي ۾ واپس وٺي وڃي زنجيرن ۾
جڪڙيو ۽ سڀاڻ صبح سندس ئي تلوار سان سندس
سر قلم ڪري مرده جسم کي جهنگل ۾ اڇلائي
ڇڏيو تہ سندس گوشت ڪانون ۽ ڳجهن جي
خوراڪ ٿئي ۽ هوا سندس سڙيل لاش جي بدبوء
سندس اهل و عيال ۽ يارن دوستن تائين پهچائي!!“
نوجوان کي قيدخاني ۾ موڪليو ويو، ماڻهن
جون انسوس ڪندڙ اکيون سندس تعاقب ڪري

رهيون هيون ۽ فضا گهرن ۽ ٽڏن ساهن سان پربل هئي - هاء! هو مظبوط جسم ۽ حسين صورت نوجوان!!

هاڻي سپاهي هڪ نازڪ اندام ۽ حسين و جميل، نوجوان عورت کي گرفتار ڪري وٺي آيا، جنهن جي منهن تي مايوسي ۽ نااميدي جي زردي ڇانيل هئي - اکيون لڙڪن سان ڀر هئس ۽ ڪنڌ حسرت ۽ شرمساري جي بار کان جهڪيل!

امير ڪيس ڏسي ڪري پڇيو:

” ۽ هن سڪل سڙيل عورت جو ڪهڙو ڏوه آهي؟ جا اسان جي سامهون اهڙي طرح بيٺي آهي جهڙي طرح حقيقت جي پر ۾ پاڇو!“

هڪ سپاهي جواب ڏنو:

” هيءَ هڪ بدڪار عورت آهي - ڪلهه رات جڏهين سندس مڙس گهر پهتو ته هيءَ پنهن جي ڪنهن يار سان ستل هئي، کيس پوليس جي حوالي ڪيو ويو ۽ سندس يار ڀڄي ويو --“

امير هن کي غور سان ڏٺو ۽ هوءَ شرم کان زمين ۾ پيهي وئي - ظلم ۽ سنگدلي جي شدت کان ڏند ڪرٽيندي امير حڪم ڏنو:

” هنکي قيد خاني جي اونداهين ۾ وٺي وڃي

ڪڍڻ ۾ اچليو ته ميءَ پنهنجي سيج کي ياد ڪري، جنهنکي هن پنهنجي بدڪارين سان ناپاڪ ڪري ڇڏيو آهي. هن کي ماڪيءَ ۾ ٽوهه جو پاڻي ملائي پياريو ته ميءَ انهن ڄمين جي لذت کي ياد ڪري، جي مذهب ۽ قانون جي نگاهن ۾ حرام آهن ۽ سپاهي صبح کيس ننگو ڪري شهر کان ٻاهر وٺي ويو ۽ سنگسار ڪري سندس جسم کي اتي ئي ڇڏي ڇڏيو ته سندس گوشت ٻگهڙ چيري ڦاڙي کائين ۽ هڏا ڪيوليون ماڪوڙيون چٽ ڪن.

نوجوان عورت بدبختي جي لوڏائين ۾ ڪِر تي وٺي. ان وقت حاضرين امير جي عدل ۽ انصاف تي حيرت آميز خوشيءَ جو اظهار به ڪري رهيا هئا ۽ هن نوجوان عورت جي غمزده چهري جي دلڪشي ۽ ڏکوئيل نگاهن جي بيوسي تي افسوس به!

هاڻي سپاهين هڪ ڪمزور ۽ پوڙهي شخص کي آندو، جو پنهنجن ڏڪندڙن ۽ ٿڙڪندڙن گوڏن کي اڻين گهلي رهيو هو ڇو ته اهي سندس گوڏڙيءَ جا پراڻا ڦٽل داڻ آهن - اباجون نيڻن سان نن ڇڏي طرفن ڏنو، وچاري جي نگاهن سان

مايوسي، محتاجي ۽ بد بختي نمي رهي هئي.

اسير هن جي طرف ڏسي ڪري حقارت ڀريل انداز ۾ چيو:

”۽ هن تاپڪ شخص جو ڪهڙو ڏوهه آهي؟ جو اهڙي طرح ٻينو آهي جيئن جيئرن ۾ مئل!“

هڪ سپاهي جواب ڏنو:

”هي چور آهي، ڪلهه رات جو هن ديول مان چوري ڪئي، پر معصوم راهبن ڪيس پڪڙي ورتو، تلاشي وٺڻ تي سندس جهوليءَ مان مقدس قربان گاهن جا ٿرتن نڪتا.“

اسير هڪي اٿين ڏنو جيئن ڪا بکايل گهڄهه مئل جهرڪيءَ کي ڏسندي آهي ۽ وڏي آواز ۾ چيائين:

”هن کي قيد جي تنگ ۽ اونداهي تهخاني ۾ وٺي سندس جسم کي فولادي زنجيرن ۾ جڪڙيو! ۽ سڀاڻ صبح ڪيس هڪ وڏي وڻ ۾ لٽڪائي سندس ڳچيءَ ۾ ريشمي رسيءَ جي سرڪڻ ڦاهي وجهو! دم نڪري وڃڻ کان پوءِ سندس جسم کي اتي ئي ڇڏيو ته جيئن عناصر سندس انگريز جا سنڌ به ڇڙ و ڇڙ ڪري ڇڏين ۽ هوا سندس جسم جي عضون کي اڏائي وڃي!!“

چور کي قيدخاني ۾ وٺي ويا ۽ ماڻهو پاڻ ۾ سس پس ڪرڻ لڳا:

”هن بي ايمان پوڙهي کي پاڪ دبول جي قانون چورائڻ جي جرئت ڪيئن ٿي؟“

امير انصاف جي ڪرسيءَ تان اٿيو ۽ سپاهين جي دستي سان روانو ٿي ويو.

سلطنت جا ڪاروباري به سندس پوئتان پوئتان روانا ٿيا ۽ تماشبين به آهستي آهستي ٽڙي پکڙي ويا. هاڻي ان جاءِ تي ڪير به نه هو سواءِ قيدين جي فريادن ۽ بي سهارن جي آهن جي، جي فضا ۾ ائين لرزي رهيون هيون جيئن يتين ني ياچا!

جو نيٺو هو سو نيو پز مان اني ئي بيٺو رهيس، انهيءَ آئيي وانگر جو چرندڙ پرندڙ پاڇن اڳيان رکيل هوندو آهي. اُن وقت مان انهن قانونن تي غور ڪري رهيو هوس جي انسان، انسان لاءِ ناهيا آهن ۽ ان بيوقوفي تي مان دل ئي دل ۾ ڪڙهي رهيو هوس جنهن کي دنيا عدل ۽ انصاف چوي ٿي. مان ان وقت زندگي جي اسرار جي تلاش ڪري رهيو هوس ۽ هستي جي انجام سمجهڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس، ايتري تائين جو منهنجو دماغ پريشان ٿي ويو.

فڪر سنهجي ذهن ۾ ائين ڪم ٿي وڌا جيئن شفق بادلن ۾ لڪي وبندي آهي - آخرڪار مان اتان دل ئي دل ۾ چوندو نڪتس:

”ثناه زمين جي عناصر کي چوسي ٿو ۽ ٻڪريون ۽ رڍون ڳاهه کي چٽ ڪن ٿيون، بگهڙ، رڍن ۽ ٻڪرين کي شڪار ڪري ٿو ۽ گينڊو بگهڙ کي ماري کائي ٿو - شينهن گينڊي کي ڦاڙهي وجهي ٿو ۽ موت شينهن کي فنا ڪري ڇڏي ٿو - ڇا ڪا قوت اهڙي به آهي جا موت تي غالب پئجي ظلمن جي سلسلي کي ابدي انصاف بڻائي ڇڏي؟ ڇا ڪا قوت اهڙي به آهي جا هنن سڀني مڪروه اسباب کي بهتر نتيجن ۾ تبديل ڪري ڇڏي؟ - ڇا ڪا قوت اهڙي به آهي جا زندگيءَ جي هنن سڀني جزن کي سٽ ۾ ڪري ڪلندي کڻندي پنهنجو پاڻ ۾ جذب ڪري وٺي؟ - ڇا ڪا قوت اهڙي به آهي جا قاتل ۽ مقتول کي، بدڪار ۽ سندس يار کي، چور ۽ انهن ديول جي پادرين، جنهن جو مال چوري ڪيو ويو، ڪنهن اهڙي عدالت ۾ پيش ڪري جا امير جي هن عدالت کان گهڻو بلند ۽ عالي هجي؟“

ٻئي ڏينهن، مان شهر کان ٻاهر، انهن سرسبز ميدانن ۾ هليو ويس، جتي خاموشي مان موهيندڙ خوشيون عام جام ڪنديون آهن ۽ فضا جي پاڪيزگي، حسرت ۽ نا اميدي جي انهن جراثيمن کي نابود ڪري ڇڏيندي آهي جي تنگ ۽ تاريڪ گهرن ۾ جنم وٺندا آهن- واديءَ جي قريب پهچي ڪري مون ڏٺو: عقابن، ڪانون ۽ ڳجهن جا ولر لامارا هڻي رهيا آهن، اهي ڪڏهين زمين تي لٿا ٿي ۽ ڪڏهين آسمان ۾ اڏاڻا ٿي- جي فضا سندن رڙين ۽ اڏرندڙن پرن جي ڦڙ ڦڙ سان گونججي رهي آهي- حقيقت حال کي معلوم ڪرڻ لاءِ ٻه چار قدم اڳتي وڌيس ته ڏٺم: هڪ مرد جو مرده جسم هڪ وڏي وڻ ۾ ٽنگيل آهي، هڪ عورت جو اگهاڙو لاش انهن پٿرن ۾ ڇنو

آهي جنهن سان ڪيس سنگسار ڪيو ويو آهي ۽ هڪ
نوجوان جو ڌڙ ڌلڪ ۽ خون ۾ ليٿڙيل آهي ۽
ڳچي پري ڪري پئي آهي –

مان بيٺي رهيس، منظر جي هيبت تلڪي سهڻ
جي بيناڻي تي هڪ ٿڦيو ۽ اونداهو پردو وجهي
ڇڏيو – سون اک ستي کنئي ته خون ۾ ليٿڙيل
لاش جي وچير موت جي ٻاچـي ڪانسواءِ ڪجهه
ڏسڻ ۾ نه آيو – سون ڪن ڏنو ته انساني قانون
جي شڪار جي چوڌاري لاٺارا عشدڙ ڪاتون جي
ڪانءَ ڪانءَ سان گڏ تباهي جي فرياد ڪانسـواءِ
سون کي ڪجهه ٻڌڻ ۾ نه آيو -

” آدم جا ٽي لخت. جگر! جي ڪلهه تائين
زندگيءَ جي جهوليءَ ۾ هئا، اڄ موت جي چنبي
۾ اچي ويا !!

ٽي شخص ! جن ظاهري طرح قانون جي خلاف
ورزي ڪئي ۽ انڌي قانون کين نپوڙي نهايـت
سنگدلي سان پائمال ڪري ڇڏيو!!

ٽي هستيون! جنکي جهالت ڏوهي قرار ڏنو –
ڇاڪاڻ ته اهي ڪمزور هيون - ۽ قانون کين موت
جي حوالي ڪري ڇڏيو – ڇاڪاڻ ته اهو طاقتور
هو!! “

هڪ شخص ٻئي شخص کي قتل ڪيو تہ دنيا چيو:

”هي ظالم قاتل آهي!“ پر جڏهين امير هنکي قتل ڪرائي ڇڏيو تہ چيو: ”هي امير انصاف ڪندڙ آهي!“

هڪ شخص ديول مان چوري ڪئي تہ ماڻهن چيو: ”هي بدمعاش چور آهي!“ پر جڏهين امير سندس زندگي کسي ورتي تہ چيائون: ”هي امير احترام جي قابل آهي!“

هڪ عورت پنهنجي مڙس جي امانت ۾ خيانت ڪئي تہ سڀ نندا وڏا چوڻ لڳا: ”هيءَ ڪميڻي بدچال آهي!“ پر جڏهين امير سندس پوشاڪ لهرائي ڪيس بزارين ۽ گهٽين ۾ گهمرايو ۽ سيني جي ساهون سنگسار ڪرايو تہ چيائون: ”هي امير شرافت جو پتلو آهي!“

خون وهائڻ حرام آهي پر امير جي لاءِ ڪنهن حلال ڪري ڇڏيو؟

مال چورائڻ ڏوه آهي، پر ڪنهن کي زندگي جي نور کان محروم ڪري ڇڏڻ، عظمت ۽ بزرگي جو سبب ڪنهن قرار ڏنو؟

عورت جو مڙس جي امانت ۾ خيانت ڪرڻ

خراب آهي پر ڪيس سنگسار ڪرڻ ڪنهن سنو قرار ڏنو؟

اسين برائي جو مقابلو ان ڪان به وڏي برائي سان ڪيون ٿا ۽ چئون ٿا: ”هي قانون آهي!“

اسين فساد جو خاتمو ان ڪان به وڏي فساد سان ڪيون ٿا ۽ رڙيون ڪيون ٿا: ”هي ناموس آهي!“

اسين ڏوه تي غالب پوڻ لاءِ ان ڪان به وڏو ڏوه ڪيون ٿا ۽ شور ڪيون ٿا: ”هي انصاف آهي!“

ڇا امير ڪڏهين به پنهنجي ڪنهن دشمن کي قتل نه ڪيو آهي؟

ڇا هن ڪڏهن به پنهنجي ڪنهن ڪمزور زيردست جي مال ۽ جائيداد تي زبردستي قبضو نه ڪيو آهي؟

ڇا ڪا حسين عورت سندس شهواني جذبات ۾ طوفان برپا ڪرڻ جو سبب نه بڻي آهي؟

ڇا هو پنهنجي سموري زندگي ۾ انهن گناهن کان بچيو رهيو آهي، جو سندس لاءِ قاتل کي قتل ڪرائڻ، چور کي ڦاسيءَ تي لٽڪائڻ ۽ زانيءَ کي سنگسار ڪرائڻ جائز ٿي ويو؟

ڪير هو جنهن ڦاسي ڏين لاءِ چور کــي وڻ ۾ لٽڪايو؟ ڇا هن جهان سان فرشتا هيٺ لهي آيا هئا، يا اُهي ئي ماڻهو هئا جي هر شيءِ کي جـا انهن جي هٿ چڙهي وڃي ٿي، ماڻ جو ڪير سمجهن ٿا!

ڪير هو جنهن قاتل جو سر ڪپيو؟ ڇا آسمان کان پيغمبر نازل ٿيو هو؟ يا اهي ئي سپاهي هئـا جي ماڻهن کي قتل ڪن ٿا ۽ پاڻ وانگر سندن رت وهائين ٿا!

ڪير هو جنهن زانيءَ کي سنگسار ڪيو؟ ڇا زهدان ـ شب زنده ولي پنهنجي حجرن مان نڪري آيا هئا؟ يا اُهي ئي ماڻهو هئا جي هر وقت گناهن ۾ پيل ۽ اونداهي جي پردن ۾ لڪي ڪــري موجون ڪن ٿا!

قانون ـــــــ قانون ڇا آهي؟ ڪير آهــي جنهن ڪيس سج جي ڪرڻن سان گڏ آسمان کــان هيٺ لهندي ڏٺو آهي؟ ڪهڙو بشر آهي جنهــن الله جي دل کي ڏسي ڪري عالم انساني جــي متعلق سندس مرضيءَ کي حاصل ڪيــو آهي؟ ۽ ۽ ڪهڙي زماني ۾ فرشتا انسانن کي چوڻ آيا هئا ته ”ڪمزورن کي زندگي جي نور کان محــروم

ڪري ڇڏيو! غريب ۽ ڏيون حال ماڻهن ڪي موت جي تير جو نشانو بڻايو ۽ خطاڪارن ڪي فولادي پيرن سان چيلهي ڇڏيو!!"

منهن جو دماغ انهن فڪرن جي ڪشمڪش ۾ ۽ منهن جا جذبات انهن خيالن جي چڪتاڻ ۾ مبتلا هئا جو مون ڪنهن جي قدمن جو آواز ٻڌو، جو آهستي آهستي منهنجي ويجهو ٿي رهيو هو- مون ڏٺو: هڪ نوجوان عورت، وڏڙهيل سيڙهيل، ٻنل ٻائل، خوف سان ڇٽي طرفن ڏسندي، وڻن جي جهنڊ سان نڪتي ۽ انهن ڏهي لاشن وٽ وئي، جڏهين هن نوجوان جو وڍيل سر ڏٺو تڏهين رنج ۽ غم کان دانهن نڪري ويس ۽ ان جي طرف نوڙي ڪري کيس پنهنجي ڏڪندڙ ٻانهن جي وچ ۾ ڪٺي ڪيو، سندس اکين سان بي اختيار لڙڪ جاري ٿي ويا ۽ هن مقتول جي گهنڊ ٻدار وارن کي پنهنجي هٿ ۾ ڪٺي ڪري هڪ اهڙي دردناڪ ۽ دل چيريندڙ آواز ۾ روئڻ شروع ڪيو جو سندس دل جي گهرائين سان نڪري رهيو هو، جڏهين هوء روڄ راڙي ۽ ماتم جي شدت کان ماندي ۽ حسرت ۽ نااميدي جي هجوم کان هارائي ويئي تڏهين پنهنجي هٿن سان

جلدي جلدي قبر کوٽڻ لڳي - هڪ چڱي موچاري قبر کوٽڻ کان پوءِ هن نوجوان جي لاش کي کھلي اُنهي وڌو ۽ هڪ قيامت خير اطمينان سان سندس رت ۾ رڱيل سر کي سندس ٻنهي ڪلهن جي وچ تي رکي ڪري قبر کي مٽيءَ سان لٽي ڇڏيو ۽ انهيءَ تلوار جي ڦر کي قبر مٿان کوڙي ڇڏيو، جنهن سان سندس سر وڍيو ويو هو - جڏهين هوءَ وڃڻ لڳي تڏهين مان سندس طرف وڌيس، سونکي ڏسي ڪري هوءَ ڇرڪي وئي ۽ خوف کان ڪبس اهڙي ته ڏڪڻي اچي ورتو جو هوءَ زمين تي ڪري پئي - گرم گرم لڙڪ، بارش وانگر سندس اکين مان جاري هئا، اُڏو ساهه پريندي هن چيو:

”جيڪڏهين تنهنجي خواهش هجي تہ امير وٽ پلي منهنجي شڪايت ڪر! چاڪاڻ تہ منهن جي لاءِ اهوئي بهتر آهي تہ مان مري وڃان ۽ ان شخص سان وڃي ملان جنهن سون کي بدنامي جي چنبي مان ڇڏايو، ان جي مقابلي ۾ جو مان سندس لاش کي ڳجهن ۽ جهنگلي جانورن جي خوراڪ لاءِ ڇڏي ڏيان —“

سون چيو:

”مصيبت جي ماريل ڀيڻ! مان تہ پاڻ تنهن

جي اچڻ کان اڳ هن جي جواني جي موت تي ماتم ڪري چڪو آهيان - مون کان نہ ڏڄ، پر مونکي ٻڌاءِ! هن توکي ڪهڙي طرح بدنامي جي چنبي کان نجات ڏياري؟"

غم جي شدت کان سڏڪا ڀريندي هن چيو:

"امير جو موڪليل هڪ آفيسر ڏل وصول ڪرڻ لاءِ اسان جي ڳوٺ ۾ آيو، جڏهين هن مون کي ڏٺو تہ خوفناڪ پسنديدگيءَ جي چمڪ سندس اکين ۾ پيدا ٿي ۽ هن منهنجي غريب پيءُ تي ايتري تہ وڏي ڏل مڙهي، جنهنکي ڪوبہ دولت مند ڏئي نہ ٿي سگهيو، ڏل جي سونين مهرن جي عيوض هن مونکي امير جي محل ۾ پهچائڻ لاءِ جهليو - مون روئي روئي ڪيس رحم جي درخواست ڪئي پر هن هڪ بہ نہ ٻڌي - مون ڪيس پنهنجي پيءُ جي پيدائي جو واسطو ڏنو، پر سندس دل نہ پني - مجبورن مون دانهون ڪوڪون ڪري ڳوٺ وارن کان مدد گهري، تہ هي نوجوان جو منهنجو مڱيندو بہ هو، آيو ۽ مونکي هن ظالم جي هٿن مان ڇڏايائين - آفيسر غصي جي ڪري آپي کان ٻاهر نڪري ويو ۽ چاهيائين تہ ڪيس ساري وجهي پر نوجوان ڦرتي ڪئي ۽ سامهون پيت تي

تنگيل ترار لامي ۽ آفيسر کي زمين تي ڪيرائي
هڪ ٺپ هڻ ساڻ سندس ڪم پورو ڪري ڇڏيو.
مردانگي جي ناموس ڪيس پٺتي لاءِ مجبور نہ ڪيو
ڏنو، جو علم ڏوهارين جو ڪم آهي - هي شجاعت
۽ خودداري جو پتلو اتي ئي بيٺو رهيو ايستائين
تائين جو سپاهي آيا ۽ ڪيس گرفتار ڪري وٺي ويا.
ائين ڇٽي هن مون ڏي اهڙي نظر سان ڏٺو
جنهن منهنجي دل کي چيري وڌو ۽ سيني ۾ غم
جي آگ جا شعلا ڀڙڪائي ڇڏيا - هوءِ تڪڙا
تڪڙا قدم کڻي اتان هلي وئي. قضا سندس
دردناڪ آواز ۽ دل ڏاريندڙ روح رلڙي سان
گونجندي رهي.
ٿوري دير کان پوءِ مون ڏٺو تہ هڪ نوجوان
ڪوٽ جي ٻانهن سان پنهنجو منهن ڍڪيو اچي
رهيو آهي - زانيہ جي لاش ويجهو پهچي هن پنهن
جو ڪوٽ لاٿو ۽ هن جي اگهاڙي جسم تي وجهي
ڇڏيو. پوءِ خنجر سان جيڪو هٿ ۾ هو، قبر
کوٽيائين ۽ آهستگي سان سندس لاش کي کڻي اُن
۾ دفن ڪيائين، اهڙي طرح جو سندس تيئن ساڻ
اُن کي ڍڪ جي لائق هئي ۽ دل قابوءَ کان ٻاهر - اُن
کان واندي ٿيڻ کان پوءِ، هو آس پاس جي

ٻولڻ مان گل ٻڌي هڪ گل دستو ناهيو ۽ انهيءَ قبر تي رکيو. جڏهين هن وڃڻ جو ارادو ڪيو تڏهين مون ڪيس پيهاريو ۽ چيو:

”تنهجو هي پيار ۽ مددگار عورت سان ڪهڙو ناتو آهي، جو تو جان جوکي ۾ وجهي امير جي حڪم جي خلاف ورزي ڪئي ۽ سندس چچريل لاش کي شڪاري پکين جي خوراڪ ٿيڻ کان بچايو؟“

هن منهن جي طرف ڏٺو، سندس اکيون جي رنج ۽ بيداريءَ جي ڪري ڳوڙهن هيون سي ڇڳيءَ پر سندس ڏکن مورن جو داستان ٻڌائي رهيون هيون. گهٽيل آواز ۾ ڏک سان پريل ٿڌا ساهه ڪڍندي، هن چيو:

”سان اهوئي بدنصيب آهيان جنهن جي ڪري هن کي سنگسار ڪيو ويو آهي. مان ۽ هيءَ انهيءَ وقت کان هڪ ٻئي کي گهرندا هئاسين جڏهين اسين اڃان ننڍڙا هئاسين ۽ گهرن ۾ کيڏندا وتندا هئاسين. عمر سان گڏ اسانجي محبت به وڌندي رهي. ايتري تائين جو اها اسان جي دلين جي ملڪه بڻجي وئي جنهن جي خدمت اسان پنهنجو ايمان سمجهندا هئاسين. محبت اسان ٻنهي کي پنهن

جي طرف مائل ڪيو ۽ جڏهين ڏٺائين ته اسان
پنهنجي روح جو هر مزو سندس لاءِ وقف ڪري
ڇڏيو آهي تڏهين سيني سان لڳايائين -
هڪ ڏينهن جو ذڪر آهي ته مان شهر کان
ڪيڏانهن ٻاهر ويل هوس ته هن جي والد سندس
شادي زوري هڪ اهڙي شخص سان ڪرائي جنهن
کان ڪيس بي حد نفرت هئي - جڏهين مان موٽي
آيس ۽ مون کي هن حادثي جو اطلاع مليو ته
منهن جا ڏينهن وڏا ۽ اونداهين راتين ۾ بدلجي
ويا ۽ منهنجي زندگي هڪ سانده ڪشمڪش ۽
هميشه جو عذاب بڻجي وئي - مان پنهنجي جذبات
کي دٻائڻ ۽ .... پنهن جي نفس جي خواهش
تي غالب پوڻ جي ڪوشش ڪندو رهيس، پر
محبت کي موٽي فتح حاصل ٿي ۽ مونکي چوري
چوري هن وٽ اڻين وٺي وئي جيئن اڳين وارو انڌي
کي وٺي ويندو آهي -
خوش قسمتي سان مونکي هن جون نور سان
ڀريل اکين ڏسڻ ۽ سريلي آواز ٻڌڻ جو موقعو مليو -
مون ڏٺو ته هن اڪيلي ويٺي ٿي پنهن جي
قسمت تي رنو، پنهن جي ان محبت جو ماتم
ڪري رهي هئي جا خوشحال ٿيڻ کان اڳ ئي

سماجي جهالتن تي قربان ڪئي وئي - سان ٽوري فاصلي تي سندس سامهون ويٺي - خاموشي اسانجي گفتگو هئي ۽ پاڪبازي اسان جي محافظ - پر افسوس جو هڪ ڪلاڪ ئي نہ گذريو هو جو اوچتو سندس مڙس آيو - مونکي ڏسندي ئي هن جا ڪميڻا جذبات سجاڳ ٿيا ۽ هن پنهنجي بيدرد هٿن سان هن جي نازڪ گردن پڪڙي رڙيون ڪرڻ شروع ڪيون:

"يارو! اچو!! رنڊيءَ ۽ سندس يار کي ڏسو!!!"

پاڙيسري ڊڪندا ڊوڙندا آيا ۽ ڪانئن ٿوري دير پوءِ پوليس بہ اطلاع ملڻ تي آئي - ظالم مڙس هن غريب کي سپاهين جي سخت ۽ بيرحم هٿن جي حوالي ڪيو جي ڪيس زبردستي اهڙي حالت ۾ وٺي ويا جو هوءَ پنهنجا وار پٽيندي ۽ ڪپڙا ڦاڙيندي رهي ــــ رهيس مان، سو مونکي گرفتار ڪرڻ تہ درڪنار پر ڪنهن هي بہ نہ پڇيو: "توں ڪير آهين؟" اندو قانون ۽ ذليل سماج عورت جي خطا معاف نہ ٿو ڪري، جيڪڏهن ڪانئس ڪا غلطي ٿي وڃي، پر مرد سندس مقابلي ۾ ڪيئن بہ معافي ۽ در گذر جو مستحق آهي -

نوجوان پنهن جي ڪپڙن سان منهن ڍڪي شهر ڏانهن موٽي ويو ۽ مان پنهن جي جڳهه تي ويٺي ڪيس غور سان ڏسي رهيو هوس ۽ ٿڌا ساهه ڀريندو رهيس -

جنهن وقت ڪنهن هوا جي جهوٽي وڻ جي ٽارين کي لوڏيو ٿي ته ڦاسيءَ تي لٽڪيل چور جو لاش به لڏيو ٿي ۽ ڄڻ ته هوا ۾ رهندڙ روحن کي التجا ڪري رهيو هو ته ڪيس به ڦاسيءَ تان لاهي ڪري غيرت ۽ محبت جي شهيدن جي پر ۾ زمين جي سيني مٿان سمهارين -

هڪ ڪلاڪ کان پوءِ قاتل ٽٽل رلي ۾ هڪ ڏبري ۽ ڪمزور عورت نظر آئي - ڦاسيءَ تي ٽنگيل چور جي لاش ويجهو پهچي بيهي رهي ۽ ڏانهون ڪري پنهنجو سينو ڪٽڻ لڳي - ٿوري دير کان پوءِ هوءَ وڻ تي چڙهي ۽ پنهنجي ڏندن سان رسيءَ کي ڪپيائين - لاش زمين تي اچي ڪريو جيئن پاڻيءَ ۾ پنل ڪپڙو ڪرندو آهي - هاڻي اها عورت هيٺ لٿي ۽ انهن ٻنهي ٽٽين قبرن جي پرسان هڪ ٻي قبر کوٽي لاش کي دفن ڪيو ۽ مٿس مٽي وجهڻ کان پوءِ آس پاس کان به ڪاٺيون ڪٺي آئي هئي جنهن جو صليب ٺاهي قبر جي مٿان کان

ڪوڙيائين -

جڏهين هن وچڙ جي ارادي سان پنهنجو منهن ان طرف ڪيو جتان هو آئي هئي ته مون ڪيس پيهاري پڇيو:

”توکي اهڙي ڪهڙي ضرورت پئي جو هڪ چور کي دفنائڻ لاءِ هت آئينءَ؟“

لڙڪن سان پريل اکين سان، جن کي رنج ۽ بدبختي جي پاڇن ڪارائي ڇڏيو هو، هن مونڏي ڏٺو ۽ چيو:

”هي منهنجو پاڪدامن ۽ نيڪ ڪردار مڙس آهي جو ڪلهه تائين منهنجي مصيبتن جو ساٿي ۽ منهنجن ٻچن جو غمگسار پيءُ هو ـــــ منهن جن انهن پنجن ٻارن جو پيءُ جي بک کان ڏڪـــي رهيا آهن، جن مان سڀني کان وڏو اٺن سالن جـو آهي ۽ سڀني کان ننڍو ٽي ڀيڪ آهي! هي چـور ناهي پر ڪڙمي هو ۽ ديول جي زمين ڪاهڻ جو ڪم ڪندو هو، جنهن جي بدلي ۾ پادري ڪيس صرف ايتري ماني ڏيندا هئا جنهن کي اسين شـام جو کائي ڪان پوءِ صبح جي لاءِ هڪ ڳـره به نه بچائي سگهندا هئاسين ـ هن پنهنجي سموري جواني ديول جي پنين کي پنهنجي رت ۽ پگهر سان آباد

ڪرڻ ۽ انهن جي باغن کي پنهنجي ٻارن جي
فوت ٿيڻ سان سر سبز رکڻ ۾ قربان ڪري ڇڏي.
پر اُن محنت ۽ جانفشاني جو بدلو ڪيس هي مليو
جو جڏهين پوڙهو ٿيو ته تمام گهڻي محنت
ڪيس ٿڪائي وڌو ۽ نت نئين بيمارين اچي گهيريو
ته ڪيس هيڻن چئي ڪڍيو ويو ته ” هاڻي ديول
کي تنهنجي ضرورت نه رهي. جڏهين تنهن جا ٻار
جوان ٿين ته پوءِ اسان وٽ موڪلجانءِ ته ڪين
تنهنجي جاءِ ڏيون.“ هن پادرين اڳيان منٿون
آزيون ڪيون ۽ جڏهن انهن تي ڪوبه اثر نه ٿيو
ته فرياد لاءِ موٽي انهن وٽ موڪليائين. مان ويس
۽ مسيح نامي جو واسطو وجهي ڪين رحم جي
درخواست ڪيم. مون ڪين فرشتن ۽ خدا جي
نيڪ ٻانهن جا قسم وڌا ليڪن نه انهن کي اسان
ٻنهن زال مڙس تي ڪو ترس آيو نه اسان جهڙي
معصوم ۽ ٻڪاٻل ٻارن تي. مجبور ٿي منهن جو
مڙس محنت مزوري جي خيال سان شهر ويو. پر
اتان به هو ناڪام واپس موٽيو ڇاڪاڻ ته ٻنگلن ۾
رهندڙ خدمت چاڪري لاءِ به تندرست ۽ توانا
جوان پسند ڪن ٿا. چئني طرفن کان مايوس ٿي
ڪري هي ڪم نڪتو، پر ماڻهن ڪيس خيرات جي

۾ قابل نہ سمجھيو بلڪ هيئن چوندا لنگهي ويا تہ "تو جهڙي ڪاهل ۽ حرام هڏ کي خيرات ڏيڻ جائز ناهي ."

هڪ رات جو ذڪر آهي، غربت ۽ لاچاري اسان کي اڌ مئو ڪري ڇڏيو هو، ٻار ٻڪ ڪاڻ زمين تي ليٽڙانيون پائي رهيا هئا، ڪجهہ واري ٻار منهن جي ڇاتي تي چوسي پر کير نہ هئڻ ڪري زار زار روئي رهيو هو . هي حال ڏسي منهن جي مڙس جي منهن جو رنگ اڏامي ويو ۽ هو رات جي اونداهي ۾ نڪي ڪري ديول جي ان ڪوٺڙي ۾ وڃي گهريو جنهن ۾ پادري اناج شراب جو ذخيره رکندا آهن، پنهنجي پٺيءَ تي هڪ ڳوڻ ڪڻي جڏهين موٽي رهيو هو تہ پادري سجاڳ ٿي پيا ۽ کيس پڪڙي خوب ماريو ۽ گاريون ڏنيون صبح ٿيڻ تي هيئن ڇني کيس پوليس جي حوالي ڪيو ويو "هي چور آهي جنهن ديول جا سونا ٿانو چوري ڪري ڪڻي وڃڻ چاهيا ٿي ."
سپاهي هن کي گرفتار ڪري وٺي ويا ۽ امير جي حڪم سان ڦاهيءَ چاڙهايو تہ جيئن سندس گوشت سان ڳجهون ۽ ڪانو پنهنجو پيٽ ڀرين، فقط ان گناهہ جي بدلي ۾ تہ هن اناج جي وڏيڪ حصي

ماں پنھنجي ٻچڻ جو بيٺ پرڻ چاھيو ٿي، جو مون ڏيول جي نوڪريءَ واري زماني ۾ پنھنجي محنت مان جمع ڪيو ھو.

غريب عورت ھاي وئي. سندس ٻڪيل ٿتل لفظن مان غمگين پاچا بلند ٿي ڪري چئني طرفن اھڙي طرح پکڙجي ويا جيئن دونھين جي ٿنڀن مان ھوا ڪيڏندي رھي ھجي.

مان انھن ٿنھي ڦبرن جي وچ ۾ بيٺو ھوس، ان ڏکندڙ ڪنبندڙ ڏوھاري وانگر جنھنجي زبان دل جي بي حد صدمي بند ڪئي ھجي ۽ سندس اکين مان ڳوڙھن جو ھڪ قطرو ڳل تي نمي اچي جو سندس سيني جذبات جو آئينيدار ھجي. سون ڪجھ سوچڻ چاھيو پر منھنجو ذھن ان لاءِ آمادھ نہ ٿيو چاڪاڻ تہ ذھن ان ڳل مثل ھوندو آھي جنھن جون پنکڙيون اونداھي ۾ مرجھائجي وڃن ٿيون ۽ رات جي پاچن کي پنھنجي خوشبوءِ سان نہ ٿيون نوازين.

مان بيٺو ھوس ۽ انھن قبرن مان مظلوميت جي فرياد آيري رھي ھئي — جھڙي طرح ساڙيءَ جي خلائن مان ڪو ھيرو اپرندو آھي — ۽ مون

تائين پنهنجو آواز پهچائڻ لاءِ منهنجي ڪنن جي چوڌاري ڦري رهي هئي ـ

مان خاموش ٻڌندو هوس ـ جيڪڏهين انسانيت خاموشي جي گفتگو سمجهي سگهي ها ته جانوريت مقابلي ۾ الوهيت کي وڌيڪ قريب هجي ها ـ

مان ٻڌندو ٿڌا ساهه ڀرڻ رهيس ـ جيڪڏهن منهنجي ٿڌن شوڪارن جا شعلا آس پاس جي وڻن کي ڇهن ها ته اهي به لرزي اٿن ها، پشيماني جي سبب پنهنجون پاڙون ڇڏي سرڪن ها، پنهن جي ٿارين سان امير ۽ سندس فوج جو مقابلو ڪن ها ۽ پنهنجي ٽڙن سان ديول جون ديواريون ڀاڙين جي متان ڪيرائين ها ـ

مان ٻڌندو ڏسي رهيو هوس، منهنجي نگاهن سان ڪڏ لطف ۽ شفقت جي شيريني ۽ رنج ۽ غم جي تلخي انهن ٽئين قبرن تي وسي رهي هئي ـ هڪ نوجوان جي قبر تي جنهن هڪ ڪمزور ۽ بي سهاري ڪنواري ڇوڪري جي عزت بچائي ۽ ان ڏاريندڙ ڦاڙيندڙ جانور جي چنبي کان ڇڏايو ۽ ماٺهن سندس شرافت ۽ شجاعت جي بدلي سندس سر ڪپي ڇڏيو ـ هن نوجوان ڇوڪريءَ اها تلوار سندس قبر تي انهيءَ لاءِ کوڙي هئي ته ظلم ۽

جهالت جي حڪومت ۾ مردانگيءَ جي انجام جو داستان ٻڌائڻ لاءِ دنيا جي سامهون هڪ يادگار باقي رهي -

هڪ نوخيز حسين عورت جي قبر، جنهن ڪي جسماني خواهشن جي بيدار ٿيڻ کان اڳ روحاني محبت ڇهيو، ۽ هوءَ سنگسار ڪئي وئي، فقط ان لاءِ ته سندس دل مرندي دم تائين پنهنجي محبوب جي امانت ڪانسواءِ ٻي ڪنهن شيءِ کي قبول نه ڪيو - سندس حبيب سندس مٽيءَ تي گلن جو گلدستو ان لاءِ سجايو هو ته اهي مرجهائڻ ۽ ڇڻڻ کان اڳ انهن حسين جي انجام تي روشني وجهن، جن کي محبت آن قوم ۾ عزت ۽ امتياز بخشيو، جنهن کي ماديت انڌو ۽ جهالت ٻوڙو ڪري ڇڏيو آهي ـــــ ۽ هن غمزده مفلس جي قبر تي، جنهن جون ٻانهون دٻول جي ٻمن ۽ باغن جي خدمت ڪندي ڪنهجي ٿيون ته پاڻ ريءَ بين مضبوط ٻانهن کان ڪم وٺڻ لاءِ ڪس ٻاهر ڪڍي ڇڏيو - مجبور ٿي ڪري هن چاهيو ته محنت مزوري ڪري پنهنجي ننڍڙن ٻچڙن لاءِ ڪو ماني گهيو حاصل ڪري - پر ڪنهن به کانئس ڪم وٺڻ پسند نه ڪيو - پوءِ هن پنهنجي خودداريءَ

جو ڳالھ گھٽي پڻ چاھيو پر ڪنھن الله جي بندي کيس خيرات به نه ڏني ۽ جڏھين سيني طرفن کان مايوس ٿي وڃڻ کان پوءِ ھن ڪوشش ڪئي ته آن اناج مان جنھن کي ھن رت ۽ پگھر جي پورھئي سان جمع ڪيو ھو ڪجھ تورو آن ڪئي اڃي ته ماڻھن کيس پڪڙيو ۽ اسير ڦاھيءَ چاڙھائي ڇڏيس - سندس بيوه سندس ڦر تي صليب ان لاءِ کوڙيو ھو ته رات جي خاموشيءَ ۾ آسمان جي تارن کي انھن پادرين جي ظلم جو شاھد بڻائي جي مسيحي تعليمات کي انھن تلوارن سان بدلي ڇڏين ٿا، جن سان سر ڪٽيا وڃن ٿا ۽ جن جون تيز ڌارون مسڪينن ۽ ڪمزورن جي جسمن کي پنھنجي غذا بڻائين ٿيون -

آفتاب شفق جي پردي ۾ روپوش ٿي ويو ھو ڇڻ ته انسانن جون مصيبتون ڏسندي ڏسندي ڪجي پيو آھي ۽ انھن جي ظلم ۽ ستم جي زيادتي کيس عاجز ڪري وڌو آھي - شام، تاريڪي ۽ سڪون جي تندن سان آڻبي ھڪ ٿلھي چادر نھندي اچي رھي ھئي ته جيئن کيس فطرت جي جسم مٿان وڌو وڃي - مون آسمان ڏي ڏسي ڪري قبرن ۽ سندس پيدن طرف ھٿ ڪنيا ۽ باند

آواز ۾ چوڻ شروع ڪيو:

”او شجاعت ۽ مردانگي! هيءَ تنهنجي ئـي تلوار آهي جا منيءَ ۾ ڪتل آهي!!“

”او محبت! هي تنهنجا ئي گل آهن جن کي باھ جي شعلن جهٽيو آهي!!“

”۽ او مسيح ناصري! هي تنهنجو ئي صليب آهي جنهنکي رات جي اونداهين لڪائي ڇڏيو آهي!!“

فنڪار

جڳهه: بيروت ۾ يوسف مسرت جو گهر

زمانو: سومر خزان جي هڪ رات.
سنه ١٩٠١ع

افراد

پال	گوڏو ۽ اديب
يوسف مسرت	اديب ۽ مضمون نگار
مس هيلينا مسرت	يوسف مسرت جي ڀيڻ
سليم	شاعر ۽ عودنواز
خليل	سرڪاري ملازم

پردو کُڇي ٿو

يوسف مسرت جي گهر جو هڪ
سينگاريل ڪمرو، جنهن ۾ چئني طرفن
ڪتابن ۽ ڪاغذن جا ڍير آهن - خليل
پائپ پي رهيو آهي - مس هيلينا مسرت
ڪجهه آڻي رهي آهي ۽ يوسف مسرت
سگريٽ جو دونهون اڏائي رهيو آهي -

خليل - (يوسف مسرت جي طرف مخاطب ٿيندي)
اوهان جو مضمون ”فنون لطيفہ ۽ ان جو
اخلاقي اثر“ اڄ منهنجي نظر کان گذريو -
قسم خدا جو! واه جو لکيو اٿو!! جيڪڏهن
منجهس مغربي رنگ نہ هجي ها، تہ حقيقت
هي آهي تہ پنهن جي موضوع جي لحاظ

کان بهترين مضمون هو - مسرت صاحب!
مان انهن ماڻهن مان آهيان جي فرنگي ادب
جي اثرات کي عربي زبان لاءِ نقصانڪار
سمجهن ٿا -

يوسف مسرت - (مرکندي) اوهان ٺيڪ فرمايو،
اوهان جو فرنگي لباس پهرڻ، فرنگي قانون
۾ ڪاڏو ڪاڻڻ ۽ فرنگي ڪوچن تي ويهڻ
خود اوهان جي قول جي ترديد ٿو ڪري-
انهن سيني ڳالهين ڪانسواءِ مان ڏسندو
آهيان ته اوهان عربي ڪتابن جي مقابلي ۾
انگريزي ڪتابن جي مطالع طرف وڌيڪ
مائل آهيو-

خليل: انهن متاڃري ڳالهين کي ادب ۽ فن سان
ڪوبه واسطو ڪونهي -

يوسف مسرت - نه! تعلق آهي ۽ تعلق به زندهه
۽ فطرتي تعلق!!! جيڪڏهين اوهان ذرو
غور ڪيو ته معلوم ٿي ويندو ته فن اسان
جي رهڻي سهڻي، اسان جي لباس، اسان جي
مذهبي ۽ اجتماعي روايتن سان نه پر اسان
جي سماجي زندگيءَ جي هر پاڳي سان
گهرو تعلق رکن ٿا -

خليل- مجيم تہ مجبورا ٿيون ڪي يورپ جون ڪي شيون اختيار ڪرڻيون ٿيون پون پر تنهن هوندي بہ مان مشرقي آهيان ۽ مرندي دم تائين مشرقي رهندس ۽ اهوئي سبب آهي جو مان چاهيان ٿو تہ عربي ادب سينـــي اجنبي اثرات کان پاڪ ۽ صاف رهي-

يوسف مسرت- خوب: تنهن جو مطلب هي ٿيو تہ اوهان عربي زبان ۽ ادب کي موت جي ننڊ سمهارڻ گهرو ٿا-

خليل- اهو ڪيئن؟

يوسف مسرت- قديم قومون جيڪڏهن جديد قومن جي ثمرات کان فائدو نہ وٺن تہ سندن ادب مري وڃي ٿو ۽ سندن معنوي زندگي تباه ٿي وڃي ٿي-

خليل - اوهان جي ڳالهہ دليل طلب آهي-

يوسف مسرت- هڪ نہ پر هزارين دليل!

(ايتري ۾ پال ۽ سليم اچن ٿا ۽ حاضرين سندس آجيان لاءِ اٿن ٿا)

يوسف مسرت- اچو! سائين اچو!! (پال جـــي طرف رخ ڪري) بلبل- شام تشـــريـــف فرمايو!!

(مس هيلينا، پال جي طرف ڏسي ٿي،
سندس ڳالهه ڪجهه لائي مائل ٿي وڃن ٿا.
۽ منهن تي خوشي جي لهر نمودار ٿئي ٿي)

سليم. اوهان کي خدا جو قسم يوسف صاحب، جيڪڏهن اوهان پال لاءِ ڪو هڪ لفظ به چڱو استعمال ڪيو آهي.

يوسف مسرت. اهڙن چو؟

سليم. (ڪجهه چرچي طور ۽ ڪجهه سنجيدگيءَ جي انداز ۾) انهيءَ لاءِ ته هي ڪنهن به عزت ۽ ڪنهن به تعريف جو حقدار نه آهي چلڪاڻ ته هن جون عادتون ۽ خاصيتون عجيب و غريب آهن. چلڪاڻ ته هي پاڳل آهن.

پال. (سليم کي) ڇا سان اوهان کي انهيءَ لاءِ پاڻ سان آندو آهي ته اوهان منهن جي ڪمزورين تي روشني وجهو، منهنجي اخلاق ۽ عادتن کي کولي بيان ڪريو.

مس هيلينا. ڇا ٿيو؟ سليم صاحب! ڇا اوهان پال جي ڪنهن ٿئين ڪمزوريءَ جو پتو لڳايو آهي؟

سليم - هن جهڙن ٻرائيون ڪمزوريون هميشه نٿيون
رهنديون اٿري تائين جو هي مري وڃي ۽
زمين جو هڪ حصو ٿي وڃي.
يوسف مسرت - ٻڌاءِ ته سهي، ڇا ٿيو؟ اسان
هيءَ حقيقت "الف" کان "ي" تائين
ٻڌڻ گهرون ٿا.
سليم - (پال کي) پال صاحب! اجازت آهي ته
سان اوهان جا ڏوهه ڳڻايان يا اوهين پاڻ ئي
قبولي ڇڏيندو؟
پال - منهن جي ته مرضي آهي ته تون قبرستان وانگر
خاموش ۽ پوڙهي جي دل وانگر چپ چاپ
رهه.
سليم - چڱو! هاڻي ته سان ضرور ٻڌائيندس!!
پال - معلوم ٿو ٿئي ته اوهان مونکي تنگ ڪرڻ
ٿا چاهيو.
سليم - منهن جي مرضي آهي ته اوهان جي حماقت
هنن کي ٻڌايان ته هي پاڻ ئي فيصلو ڪن.
هيلينا مسرت - (سليم کي) ٻڌايو! اسين ٻڌي
رهيا آهيون!! (پال کي) سگهن آهي ته
اوهان جي جا برائي سليم صاحب ظاهر
ڪرڻ گهري ٿو، تنهن ۾ اوهان جو ڪن

ظاهر ٿئي.

پال - جهڙي طرح مون ڪوبہ اهڙو پلائـــي جهڙو
ڪم نہ ڪيو آهي، اهڙي طرح مون ڪان
ڪا برائي بہ ڪانہ ٿي آهي - پر جا ڳالهہ
اسان جو دوست سليم صاحب بيان ڪرڻ
گهري ٿو سا منهنجي ڪان ٿي ذڪر ڪـــرڻ
جي قابل نہ آهي - انهيءَ ڪانسواءِ مان نہ
ٿو چاهيان تہ اڄوڪي محفل جـــي رات
سڀني جي ٿي ذڪر ۾ وڃائي وڃي.

هيليئا مسرت - چڱو! پلا اسان کي ٻڌڻ ڏيو!!

سليم - (سگريٽ دکائي يوسف مسرت جي پرسان
وڃي ويهي ٿو) اوهان کي جلال پاشا جي
پٽ جي شاديءَ جي باري ۾ تہ معلـــوم
هوندو ۽ شايد هيءَ بہ خبر هونـــدي تـــہ
گهوٽ جي پيءُ وٽ ڪلهہ رات عيش دار
محفل هئي جنهن ۾ شهر جي شريف ۽ معزز
ماڻهن کي دعوت هئي ـــ (پال جي طرف
اشارو ڪندي) هي صاحب بہ سڏيو ويـــو
هو ۽ هنن سان گڏ اوهان جو هي خاڪسار
بہ - مون کي سڏ ڏيڻ جو سبب هي هو تہ
دنيا کي خبر آهي تہ مان سنفر توڙي قيام

۾ پاڇي وانگر ساڻس گڏ رهان ٿو ۽ ڀال صاحب ـــــ خدا کيس قيامت تائين زنده ۽ سلامت رکي! ـــــ جيستائين ملان ساز ۽ وڄايان تيستائين ڳائيندو ٿي ۽ ـــــ خير اسين جلال پاشا وارن وٽ سڀ کان آخر ۾ پهتاسين ڇاڪاڻ ته اسان جو ڀال صاحب جڏهين به ڪٿي تشريف ڪٺي ويندا آهن تڏهين بادشاهن وانگر سڀ کان آخر ۾ تشريف ڪٺي ويندا آهن.

محفل ۾ شهر جي حاڪم ۽ ڀادريءَ کان سواءِ ٻيا به نامر گهڻا ماڻهو هئا. جن ۾ حسين ۽ معزز خواتين، اديب، شاعر، رئيس ۽ ليڊر به شامل هئا. اسين ٻئي ويهي وياسين. اسان جي چئني طرفن کان عود ۽ لوبان جون مهڪندڙ ۽ دڪندڙ ڪونڊيون هيون يا شراب جون صراحيون ۽ پيالا، اهل. محفل پال کي اهڙي طرح ڏسي رهيا هئا ڄڻ ته آسمان کان ڪو فرشتو لهي آيو هجي ۽ عورتون کيس جامر ۽ مئائي جون ٿالهيون ۽ گلن جا گلدسته اهڙيطرح پيش ڪري رهيون هيون جهڙي طرح ڪنهن

سوريءَ کي جنگ جي ميدان کان موٽڻ تي
انهيءَ جون عورتون پيش ڪنديون هيون!
مختصر ڳالهه، ته سڄي محفل ۾ اسان جو
پال صاحب ئي تعظيم ۽ خاطر تواضع جو
مرڪز بڻيو رهيو ......

آخر مون پنهنجو عود چيڙيو، ٿنين
ضرب تي جناب پال صاحب پنهنجي مقدس
چپن کي جنبش ڏني ۽ هڪ شعر سريلي
آواز ۾ ڳايو - عمر ابن الفارض جي قصيدي
جو صرف هڪ شعر:
مون کان سواءِ هر شخص پنهنجي محبوب
کي وساري سگهي ٿو
ها! مون کان سواءِ هر عاشق بي وفا آهي -
هي شعر ٻڌي حاضرين جا ڳل
بي اختيار ڳوڙهن سان ڪجهي ويا، جن ته ڪين پنهن
جا پاڪيزه ۽ طلسماتي نغمي ٻڌائي لاءِ

ابراهيم موصلي ابديت جي پردن مان

---

١. هڪ ساز جو قسم.
٢. خليفي هارون رشيد جي دربار جو هڪ
نامور ۽ باڪمال ڳائڻو.

نڪري آيو هجي - پر پوءِ پال صاحب
خاموش ٿي ويا - ماڻهن سمجهيو ته شايد
شراب جو هڪ جام پيئڻ کان پوءِ ڪجهه
ٻڌائيندا پر پاڻ خاموش جو خاموش رهيا.

پال - (سنجيدگي جي انداز ۾) مون کي اميد آهي
ته اوهان هن قصي کي اتيئي ختم ڪندا -
ڇاڪاڻ ته مون ۾ هاڻ ان بي مزي ڳالهه
ٻڌڻ جو تاب ناهي ۽ مون کي هي به يقين
آهي ته اوهين هن بي معنيٰ بڪواس کي
ٻڌي ڪري خوش ڪونه ٿيندا -

يوسف مسرت - پال صاحب اوهان کي پنهن جي
سر جو قسم، باقي حصو به ٻڌڻ ڏيو!

پال - (پنهنجي جاءِ تان اٿندي) معلوم ٿو ٿئي ته
اوهان هن بي مزي داستان کي منهن جي
موجودگي ۾ ڪان وڌيڪ ضروري سمجهو ٿا
تنهنڪري مان وڃان ٿو -

هيلينا مسرت - (پال کي معنيٰ خيز نگاهن سان
ڏسندي) پال! ويهه ته سهي!! اسين هر
حال، ۾ اوهان سان آهيون.

(پال ويهي رهيو - هاڻي سندس منهن
تي صبر ۽ اطمينان جا آثار آهن)

سليم - (سلسلہ بيان کي جاري رکندي) ها! تہ
مون عرض ڪيو هو، حضرت قبلہ ڀال
صاحب جن هڪ شعر ٻڌايو —— عمر ابن
الفارض جي قصيدي جو صرف هڪ شعر
۽ چپ ٿي ويا، ٻين لفظن ۾ چئي سگهجي
ٿو تہ سائينجن هنن ٻڪايل مسڪينن کي
"طعام الوهيت" جي هڪ گره سان ذوق
آشنا ڪيو ۽ پوءِ دستر خوان کي لت هڻي
رڪابين ۽ گلاسن کي چور چور ڪري
ڇڏيو ۽ تنهن کانپوءِ اهڙي طرح خاموش
ٿي ويهي رهيا جهڙي طرح نيل درياهہ جي
واريءَ جي ڊِبن ۾ ابوالهول! عورتون هڪ
ٻئي پٺيان وٽس آيون ۽ نرم ۽ مٺي انداز
۾ وڌيڪ ٻڌائڻ لاءِ عرض ڪيو پر هن
سيني کان معافي گهرندي پئي چيو تہ
زڪلم جي ڪري منهنجي نڙيءَ ۾ سور
آهي - شهر جي ڪن معزز ماڻهن بہ گذارش
ڪئي پر هن هڪ بہ نہ ٻڌي - انهن پئي
معلوم ٿيو تہ الله سندس دل کي ڦٽر ٻڌائي
ڇڏيو آهي ۽ سندس نغمن کي ناز نخرو!
ان رات کانپوءِ جڏهن اهل - محفل جي

مايوسي بدمزگي جي حد تائين پهچي وئي تڏهين جلال پاشا کين سامهين ڪمري ۾ گهرايو ۽ اشرفين جي سٺ پيري سندن ڪيسي ۾ وجهي ڪري چيو: "پال صاحب اسانجي محفل کي لطف ۽ خوشي ۽ بيڪيفي ۽ بدمزگي ۾ ختم ڪرڻ اوهان جي وس آهي، ان ڪري مون کي اميد آهي ته اوهان هن ناچيز نذر کي جو اُجورو نه آهي پر منهنجي طرفان اوهان جي خدمت ۾ "نذرِ عقيدت" آهي قبول فرمائيندا ۽ مون سان گڏ سيني محفل وارن جي اميدن تي پاڻي نه ڦيريندا."

هي ٻڌي پال صاحب جن غصي ۾ ڀرجي ويا، منهن ڪهنڊ ۽ خودلري ڪان سرخ ٿي وين ۽ اشرفيون پر ورايءَ ڪري تي ڪئي اڇلايائون ۽ فتح مند بادشاهن واري انداز ۾ فرمايائون: "جلال پاشا! اوهان منهن جي بي عزتي ٿي نه پر مون کي ذليل به ڪري رهيا آهيو. مان اوهان جي گهر نچڻ گائڻ يا پنهنجي فن کي مون ۽ چانديءَ جي چند ٽڪرن تي وڪڻڻ نه پر اوهان کي لوهان

جي خوشيءَ جي مبارڪ ڏيڻ آيو هوس.“
پال جي انهن لفظن جلال پاشا کي آپي کان
ٻاهر ڪڍي ڇڏيو ۽ سندس منهن مان ڪي
اهڙا سخت جملا نڪري ويا جنهن ڪري
اسان جي نازڪ طبيعت پال کي اتان لعنت
ملامت ڪندي اٿڻو پيو. مون غريب کي
ته پنهنجو عود کڻڻو پيو ۽ خوبصورت
قدآور حسينن، قيمتي شرابن ۽ وڻندڙ طعامن
کي ڇڏي هن هي پٺيان پٺيان هلڻو پيو.
مون سڀ ڪجهه هن سنگدل ۽ جفاڪار جي
دوستيءَ تي قربان ڪري ڇڏيو. هائو!
مون پنهنجون سڀ دلچسپيون هن ديوتا
جي قربان گاهه تي صدقي ڪري ڇڏيون
پوءِ به هي منهن جو تشڪر ادا نه ٿو ڪري،
منهن جي جوانمرديءَ جو داد نه ٿو ڏئي،
منهن جي محبت ۽ منهن جي خلوص جو
اعتراف نه ٿو ڪري.

يوسف مسرت. (ٽهڪ ڏيندي) سچ پچ هي
قصو اهڙو ته دلچسپ آهي جو جيڪر سونهري
اکرن ۾ لکيو وڃي!

سليم. اڃان مون پنهنجي ڳالهه ختم نه ڪئي

ڪٽي آهي! سچو مزو تہ سندس ٻچاڙي ۾
آهي! اها شيطاني ٻچاڙي جنهن کي ايرانين
جي اهرمن ۽ هندن جي شو ديوتا خواب
۾ بہ ڏٺو هوندو.

پال - (مس هيلينا کي) سان فقط اوهان جي ڪري
چپ آهيان ۽ اميد ٿو ڪيان تہ هاڻي هن
ٺرڙي جي ٺر ٺر کي اتيئي ختم ڪرائيندو.

مس هيلينا - ها! هن کي چوڻ ڏيو ۽ ڳالهہ جو
انجام ڪٿي کهڙو ٿي ھجي پو اسين تن سن
سان اوهان سان آهيون -

سليم - (پيو سگريٽ دکائي چوڻ شروع ڪريٿو)
سون چيو هو تہ اسين ٻئي جلال پاشا جي
گهر مان اهڙيءَطرح نڪتاسين جو پال انهن
سرز مائهن کي گهٽ وڌ ڳالهائي رهيو هو
۽ سان دل ئي دل ۾ پال کي - تنهن ڪان
پوءِ ـــــ ۽ تنهن ڪانپوءِ ڇا اوهين سمجهو
ٿا تہ اسان پال جي جاءِ تي پهتاسين؟ ڇا
اوهان هي گمان ڪري رهيا آهيو تہ گذشتہ
رات اهڙي طرح ختم ٿي وئي؟ نہ! بلڪل ۽
تعجب ڪاٿو!! هيءَ تہ اوهان کي خبر آهي
تہ حبيب سعادت جو گهر جلال پاشا جي

گهر جي بلڪل ويجهو آهي ۽ انهن ٻنهي
گهرن جي وچ ۾ فقط هڪ ننڍڙو باغ آهي- ۽
هيءُ به اوهانکي خبر آهي ته حبيب سعادت شراب،
راڳ ۽ تصوراتي زندگيءَ جو شوقين آهي،
ته هن ڪري (پال جي طرف اشارو ڪندي)
هن صاحب جي فدائين سان آهي - جڏهين
اسين جلال پاشا وارن وٽان نڪتاسين تڏهين
پال صاحب وچ رستي ۾ ٿوري دير بيهي
رهيو ۽ ٻنهن جي پيشاني ڪٽي جهلي چئي ته
ڪو تمام وڏو سپه سالار ڪنهن سرڪش
ملڪ کي فتح ڪرڻ جي تدبير سوچي
رهيو هجي، اوچتوئي هي حبيب سعادت
جي گهر مڙيا ۽ دروازي وٽ پهچي زور
زور سان ڪڙو کڙڪائڻ لڳا - حبيب، رات
واري پوشاڪ ۾ اکيون مهٽيندو، اوٻاسيون
ڏيندو، ٻڙ ٻڙ ڪندو نمودار ٿيو پر جڏهين
هن پال جي صورت ڏٺي ۽ خبر پيس ته
سان به ٻنهن جو عود بغل ۾ دٻايون ساڻس
گڏ آهيان ته سندس منهن ٻهڪڻ لڳو ۽
اکيون چمڪڻ لڳس چئي ته آسمان جا
دروازا سندس اکيان کلي پيا هجن - آدرياءُ

ڪندي خوشيءَ جي انداز ۾ هن پڇيو:
"اوهان صاحبن هن مبارڪ گهڙي ڪيئن
مهرباني ڪئي؟"
پال جواب ڏنو "اسين انهيءَ لاءِ آيا
آهيون تہ جلال پاشا جي پٽ جي شاديءَ
جي مهاسيڙ ۾ تو وٽ خوشي ملهايئون."
حبيب چيو: "ڇا جلال پاشا جي گهر ۾
اوهان جي لاءِ گنجائش نہ هئي جو غريب خاني
کي عزت بخشيو؟"
پال جواب ڏنو: "پاشا جي گهر جي
ديوارين کي اهي ڪن ڪوتهن جي راڳ
۽ ساز جي جهنڪار ٻڌي سگهن، تنهن
ڪري اسين تو وٽ آيا آهيون. چڱو هاڻي
شراب ڪباب جو بندوبست ڪر، ڳالهيون ختم!"
ڳالهہ مختصر، دَور شروع ٿيو، پال مشڪل
سان هڪ يا ٻہ جام پيتا هوندا جو اٿيو ۽
اهي دريون کولي ڇڏيائين جي پاشا جي
گهر جي ٻاهرين باغ جي طرف ڪانديون
هيون، تنهن کان پوءِ مونڊانهن عود وڄايائين
۽ حاڪماڻي انداز ۾ چيائين: "موسيٰ! هيءَ
وٺ پنهنجي لٺ ۽ ڪيس ازدها بڻائي زمين

بي جڏي ڏي ته مصر جي حسين نالن کي
گهوري وڃي. وٺ ۽ نهاوند جو سر ڇيڙ."
پال، جلال پاشا جي گهر جي طرف منهن
ڪري بلند آواز ۾ ڳائڻ شروع ڪيو.
(سليم هڪ ڪنڊ ۾ لاءِ چپ ٿي وڃي ٿو،
منهن مان چرچي جا اعجاز ختم ٿي وڃنس
ٿا ۽ سنجيدگيءَ سان آهستي آهستي چوي ٿو)
"مان پال کي پنڌرهن سالن کان سڃاڻان
ٿو. انهيءَ وقت کان سڃاڻانس جڏهن
اسين ننڍڙا هئاسين ۽ هڪ ئي مدرسي ۾
پڙهندا هئاسين. مون کيس خوشيءَ جي
حالت ۾ به ڳائيندي ڏٺو آهي ۽ غم جي
حالت ۾ به. مون کيس ماتم ڪندڙ ماءُ
وانگر ماتم ڪندي به ڏٺو آهي ۽ عاشق
وانگر ڳائيندي ۽ فاتح وانگر نعرا هڻندي
به. مون کيس رات جي خاموشيءَ سان
ڳالهيون ڪندي به ڏٺو آهي، جڏهن
شهر ۽ شهرواسي مٺن خوابن جي آغوش ۾
آرامي هوندا هئا ۽ لبنان جي وادين ۽ دور
دراز عبادتگاهن جي گهنٽين جي. درميان
به جڏهن فضا سحر ۽ جلال سان لبريز

هوندي هئي - هائو! مون ڪيس هزارين
دفعا ڳائيندي ٻڌو آهي ۽ انهيءَ سبب
ڪري مون کي غلط فهمي هئي ته سان
سندس روح جي هر سڪون ۽ هر چر پر
کي سمجهان ٿو - پر ڪالهه رات، جڏهين
مان جلال پاشا جي گهر جي طرف منهن
ڪري اکيون بند ڪيون ۽ هي شعر ڳايو:
”مان روزانو پنهنجي دل جي فريفتگي تي
روئان ٿو
۽ جيتري قدر روئان ٿو، منهنجي دل جي
فريفتگي وڌندي رهي ٿي.“
جڏهين پال غزل جي مصرن کي اهڙيطرح
اٿلايو پٿلايو جهڙي طرح هوا خزان جي
پن کي اٿلائيندي پٿلائيندي آهي ته مون
پنهنجي دل ۾ چيو: ”نه! اڃ تائين مان
پال جي روح جي ظاهري بناوٽ کان واقف
هوس پر هن وقت سندس حقيقي وجود
پسي رهيو آهيان - هن کان اڳ مان پال
جي زبان کي ڳائيندي ٻڌندو هوس پر
اڄ مان سندس روح کي ٻڌي رهيو آهيان
پال غزل پڙهيان غزل ۽ راڳ پڙهيان راڳ

ڳائيندو رهيو ايتري حد تائين جو موتکي
سڄي فضا عاشقن جي ٻڙڪندڙ ۽ رڙندڙ
روحن سان گوجندي محسوس ٿيڻ لڳي، جي
گذريل ڏينهن جا واقعات وري وري بيان
ڪري رهيا هئا ۽ انهن رازن کي بينقاب
ڪري رهيا هئا جي راتين انسان جي
ڪوڙين اميدن ۽ وهمن ۾ لڪائي رکيا
آهن - هائو! منهن جي محترم ڀال!! (ڀال
جي طرف اشارو ڪندي) هي شخص ڪلهه
رات، فن جي ڏاکڻ رکي ڪري ستارن
جي دنيا ۾ پهچي ويو ۽ عجب جهڙي
ڳالهه آهي جو صبح تائين اتان نه لٿو -
ان وقت تائين خاموش نه ٿيو جيستائين
زبور جي لفظن ۾ "پنهن جي دشمنن کي
پيرن هيٺان لتاڙي نه ڇڏيائين" جلال پاشا
جي مهمانن جڏهين ڀال کي حبيب سعادت
جي گهر ۾ ڳائيندي ٻڌو تڏهين گهڻا مرد
۽ عورتون درين ۾ اچي بيٺا ڀال جڏهين ٻه
ڪو تان تي هنيون يا دم تي ڪنيائين ته
ٻڌندڙن جي منهن مان بي اختيار آهه
نڪري تي وئي - ڪجهه ماڻهو نشي ۾

چور ٻاهرين باغ ۾ نڪري آيا ۽ وٽن جي هيٺان ويهي هن فن جي ديوتا جي ڪمالات تي حيرت جو اظهار ڪرڻ لڳا جو ساڳئي وقت کين بي عزتو ۽ ذليل ڪري رهيو هو ۽ سندس دلين کي آسڻي شراب سان سر شار ۾! اتهن مان ڪي ماڻهو ڇال کي پسند پدگي ۽ احترام جي لفظن سان ياد ڪري رهيا هئا ۽ ڪي ڪيس برو ڀلو چئي رهيا هئا اڄ صبح هڪ مهمان ڪان سونکي معلوم ٿيو ته جلال ٻلشا شير وانگر گجندو ڪڏهين هن ڪمري مان هن ڪمري ۾ ٿي ويو ۽ ڪڏهين هن ڪمري مان هن ڪمري ۾ پئي آيو - هو ڇال کي گاريون ڏئي رهيو هو ۽ خصوصا انهن مهمانن تي جي هڪ هٿ ۾ شراب جو جلم ۽ ٻئي هٿ ۾ ستائي جي ٿالهي ڪئي ٻاهرين باغ ۾ نڪري آيا هئا، تمام سخت ڪلوڙجي رهيو هو - هي آهي واقعو جو ڪلهه رات ٿيو، هاڻي فرمايو! هن ٻاڪيل فنڪار ۽ سندس عجيب و غريب عادتن جي متعلق اوهان صاحبن جي ڪهڙي راءِ آهي؟

خليل- اهي ٿيڻو واقعي عجيب آهي پر منهن جي راءِ هي آهي ، جنهن جو اظهار ، مان هـن تمام احترام جي بلوجود ڪرڻ تي مجبور آهيان ، جو پال صاحب جي خداداد قابليت جي متعلق منهن جي دل ۾ آهي ، ته هنن ڪنهن غلطي ڪئي ، جهڙي طـرح هنن حبيب سعادت جي گهر ڪيائو اهڙي طـرح جلال بيٺا جي جاءِ تي به ڪُلڻي سکيا ني -
(يوسف مسرت کي مخاطب ٿي ڪري)
فرمايو ، يوسف صاحب! اوهان جو ڪهڙو خيال آهي؟

يوسف مسرت- مان پال صاحب کي قصوروار ته نو سمجهان - جيئن ته مان سندس دل جي ڳالهه معلوم ڪرڻ نه ٿو گهـران ، مـان سمجهان ٿو ته هي شخصي مسئلو آهي جو فقط سندن ذات سان تعلق رکيتو پيو تـه مون کي هيءَ به خبر آهي ته فنڪار خصوصا موسيقارن جو اخلاق ، انساني جماعت جي عام اخلاق کان مختلف هوندو آهي ، تنهن ڪري اهو انصاف ۽ صداقت کان بعيـد ٿيندو جيڪڏهين اسين سندن اعمال کي به

ان ڪسوٽي تي پرکيون جنهن ڪسوٽي تي عام انسانن جا اعمال پرکيا ويندا آهن.

فنڪار ـــــ ۽ فنڪار مان منهنجو مطلب اهو تخليق ڪندڙ آهي، جو پنهن جي جذبات ۽ خيالات لاءِ نيون نيون صورتون تراشيندو آهي ـــــ پنهن جي عزيزن ۽ دوستن ۾ رهندي به اڪيلو هوندو آهي، هو نه فقط پنهن جي وطن ۾ پر هن دنيا ۾ به هڪ پرديسي آهي، هو پنهنجو منهن مشرق طرف ڪندو آهي جڏهين زماني جو رخ مغرب طرف هوندو آهي - هو پنهن جن انهن اندرين اُمنگن ڪان متاثر هوندو آهي- جن جي چند چاڻ هو پاڻ به تتو ڪري سگهي - هو مسرور ۽ خوش ماڻهن ۾ رنجيده ۽ مغموم، ... ماڻهن ۾ مسرور ۽ خوش هوندو آهي - هو طاقتورن ۾ ڪمزور ۽ ڪمزورن ۾ طاقتور آهي - فنڪار هر پابندي کان آجو آهي پوءِ کڻي دنيا کانئس خوش هجي يا ناراض -

خليل - يوسف صاحب! اوهان جي هن گفتگو جو مفهوم اهوئي آهي جو اوهان ”فنون لطيفہ“

واري مضمون ۾ ظاهر ڪيو آهي - مونکي
معاف فرمائيندا جيڪڏهين مان پنهنجا لفظ
وري چوان ته مغربي روح ـــ اهو فرنگي
روح جنهن جي تعليم اوهين ڏئي رهيا آهيو،
نسلي ۽ قومي اعتبار کان اسان جي زوال ۽
تباهي جو ڪارڻ ٿيندو -

يوسف مسرت- ته ڇا اوهان هي سمجهي رهيا آهيو
ته ڪالهه رات پال صاحب جن جو ڪجهه
ڪيو اهو هن فرنگي روح جو عڪس آهي
جنهن کان اسين نفرت ڪيون ٿا -

خليل- پال صاحب جي شخصيت جو احترام ڪندي،
عرض ڪرڻو پوي ٿو ته جو ڪجهه هـن
ڪيو، مون کي ان تي سخت حيرت آهي-

يوسف مسرت- اوهان جي خيال ۾ پال صاحب
کي هن ڳالهه جي بلڪل آزادي حاصل
ڪانهي ته هو جتي چاهين ۽ جڏهين چاهين
پنهن جي فن جو مظاهرو ڪن؟

خليل- نه!! هن کي پوري آزادي حاصل آهي ته
جو چاهين سو ڪن؟ پر مان ڏسان ٿو ته
اسان جي اجتماعي زندگي هن قسم جـي
آزاديءَ جو ساٿ نه ڏئي سگهندي- انهيءَ

لاءِ جو اسان جون خواهشون، علاوه تون ۽
اسان جا رسم ۽ رواج ڪنهن هڪ فرد کي
انهيءَ جي اجازت نہ ٿا ڏين جو ڪالهہ رات
پال صاحب جن ڪيو، خاص طرح اهڙيءَ
حالت ۾ جڏهين سندن کو نقصان بہ نہ
هو.

مس هيلينا۔ هي بحث مفيد بہ آهي ۽ دلچسپ بہ،
پر جڏهين سندس باني اسان ۾ موجود آهي
تہ ڇو نہ کيس موقع ڏنو وڃي تہ آهي پنهن
جي وڪالت پاڻ ڪن.

پال۔ (طويل خاموشي کان پوءِ) مون ڏٺو تہ ٿي
تہ سائيم صاحب هن قصي کي نہ ڇيڙين ڇاڪ
منهن جي تہ مرضي هئي تہ جو ڪجهہ ڪالهہ
رات ٿيو سو ڪالهہ رات سان ئي ختم ٿي
وڃي پر ڏسان ٿو تہ منهنجي خاموشي بين
جي لاءِ غلط فهمي جو باعث ٿي رهي آهي
تنهن ڪري هن موضوع تي مجبورا پنهنجي
خيالن جو اظهار ڪرڻو ٿي پوي ٿو. هي
مون کي بہ خبر آهي ۽ اوهين بہ چاڻو ٿا
تہ منهن جا واقف ڪار اڪثر مونتي اعتراض
ڪن ٿا. ڪو مونکي مغرور سمجهي ٿو،

ڪو مڪمل ڪوڙو ۽ ڪو فتويٰ صادر ڪرڻو ته مان ڪمينو آهيان ۽ ڪميني لاءِ عزت ڪانهي. اوهان کي خبر آهي ته هن جو ڪهڙو سبب آهي؟ هن جو سبب خود منهن جي فطرت آهي. هائي منهن جي اها فطرت، جنهن کي جيڪڏهن مان بدلڻ گهران به ته بدلجي نه سگهان. پر ماڻهن کي مون سان ۽ منهن جي فطرت سان ڪهڙو غرض! ڇا هو منهن جي وجود کي فراموش نه ٿا ڪري سگهن؟ شهر ۾ گهڻائي ميراثي ۽ قوال آهن، گهڻائي شاعر ۽ قصيده نگار آهن، گهڻائي نڪا ۽ بکيا آهن، جي پنهن جي خيالن، پنهن جن جذبن ۽ پنهنجن آوازن کي وڪرو ڪن ٿا نه فقط ايترو پر چند سڪن، ٽڪرن يا شراب جي هڪ جام جي بدلي پنهنجو روح به وڪيو ڇڏين ٿا، ۽ هن راز کي شهر جي رئيسن ۽ سرمائيدارن معلوم ڪيو آهي تنهن ڪري اسين ڏسون ٿا ته آهي اديبن ۽ فنڪارن کي معمولي قيمت تي خريد ڪن ٿا ۽ پنهنجي محفلن ۽ ايوانن ۾ ڪين اهڙي طرح وڏماڻپائي جو

نمونو بڻائي پيش ڪن ٿا جهڙي طرح
ميدانن ۽ بازارين ۾ پلن گهوڙن ۽ قيمتي
گاڏين کي ـــ هائو! شاعر ۽ گويا،
مشرق ۾ ملڪن ڪان به ڪريل آهن - هو
غلامن وانگر آهن جن جا فرض آهن ته هو
شادين ۾ ڳائن، محفلن ۾ نچن، غم جي
مجلسن ۾ ماتم ڪن ۽ قبرن تي مرثيه پڙهن
هو بي جان اوزار آهن جن کي غم جي
ڏينهن ۽ خوشيءَ جي راتين ۾ گردش ڏني
ويندي آهي ۽ جيڪڏهن هو غم ۽ خوشي
جي اظهار جو وسيلو نه بڻجن ته ڪين اهڙي
طرح هڪ ڪنڊ ۾ ڦٽو ڪيو ويندو آهي.
چڻ ته آهي اهو تجارت جو سامان آهي
جنهن جي ڪابه قيمت ڪانهي مان هن
سلسلي ۾ رئيسن ۽ سرمائيدارن کي ڏوهي
نه ٿو سمجهان پر انهن اديبن، شاعرن ۽
گوين کي قصوروار سمجهان ٿو جن کي
ضمير ناهي ۽ پنهنجي خوديءَ جي عزت نه
اٿن - مان ڪين انهيءَ ڪري الزام ٿو ڏيان
ته هو پاڪي ڪريل ۽ ڪميڻ ماڻهن کان
بلند نه ٿا ڪري سگهن - هائو! ڪين انهيءَ

لاء لعنت ۽ ملامت جو حقدار سمجهان ٿو ته امي ذلت ۽ حقارت تي موت کي ترجيح نه ٿا ڏين!!

خليل - (جوش ۾ اچي) ڪلهه رات ماڻهو اوهان کي خوشامد آميز التجائون ڪري رهيا هئا. هر ممڪن طريقي سان چاهي رهيا هئا ته اوهان هڪ راڳ يا هڪ گيت ٻڌائي کين فخر ۽ مسرت بخشيو، پوءِ به اوهين اهو سمجهي رهيا آهيو ته جلال پاشا وٽ اوهان جو ڳائڻ اوهان جي ذلت ۽ حقارت جو سبب هو!

پال - جيڪڏهين مان جلال پاشا وٽ ڳائي سگهان هان ته ضرور ڳايان هان پر جڏهين مون پنهن جي چوڌاري نظر ڪئي ته انهن رئيسن کي ڏٺم جي اشرفين جي ڇڻ ڇڻ کان سواءِ ٻيو ڪوبه آواز ٻڌي نه ٿي سگهيا، يا انهن وڏن ماڻهن کي، جي زندگيءَ جي باري ۾ فقط ايترو ئي ڄاڻن ٿا ته ٻانهن کي دولت ۽ عزت جي بلندين تائين پهچائين ۽ ٻين کي ذلت ۽ مفلسي جي اونهين غارن ۾ ڌڪي ڇڏين - مون چئني طرفن تلاش

ڪٿي. پر ڪوبه اهڙو شخص مون کي نظر
نه آيو جو ڏرپڻ ۽ خيال کي سمجهائي سگهي.
اهوئي سبب هو جو مون انهن اندن جي
سامهون پنهنجو سينو چاڪ ڪري نه رکيو
۽ انهن ٻوڙن کي پنهنجي دل جا ڀيد ٻڌائي
نه سگهيس - موسيقي روح جي زبان آهي -
اهو هڪ لڪل وهڪرو آهي جو ڳائيندڙ
۽ حاضرين مجلس جي روحن جي وچ ۾ موجود
هوندو رهيتو، تنهن ڪري جيڪڏهن ڪو
ٻڌي ۽ ٻڌي ڪري سمجهي نه سگهي ته
موسيقار جي اظهار ڪمال تي شرمندگي
ڇانجي وڃي ٿي ۽ سندس پنهنجي فن جي
نمائش جو شوق فنا ٿيو وڃي، جڏهن جو
لطافتون سندس دل جي گهراين ۾ پوشيده
هونديون آهن - موسيقي ان ستار جي
مثال آهي جنهن جي تارن ۾ چڪ ۽ نغمه
آگين لرزش جي صلاحيت هجي، اهي تارون
جيڪڏهن ڏريون تي پون ته سندن
خاصيت فنا ٿي وڃي ٿي ۽ پوءِ سنجهن ۽
عام تارن ۾ ڪوبه فرق نه ٿو رهي (اتي
ٿو ۽ به چار قدم ڪٿي ڪري آهستي آهستي

ڇوي ٿو) منهنجي روح جون تارون ٻـــه
جلال پاشا وارن وٽ ڏيڻيون ٿي ويون، جڏهين
مون کي پتو پيو ته محفل جو هر فرد ـــ
پوءِ کڻي اهو مرد هو يا عورت ـــ ظاهردار
۽ بناوٽي آهي، رسم و رواج جو غـلام ۽
حماقت ۽ جهالت جو پتلو آهي، ذهنـــي
اعتبار کان خالي ۽ خوش مذاقي جي لحاظ
کان تسورو جٽ آهي ـــ رهيون سنـدن
التجائون ۽ خوشامنديون، سو اهي به ان
ڳالهه جون طلبگار هيون ته مان خامـوش
رهان، پر جيڪڏهين مان به کين پـــن
ڏيڏر صفت ڳائيندڙن ۾ ان هجان هـان ته
مونکي ڪو به الزام نه ڏئي ها!

خليل - (چرچي طور ڳالهه ڪنـدي) تنهن کان
پوءِ اوهان حبيب سعادت جي گهر ويا ۽
کين ستائڻ لاءِ ـــ صرف ستائڻ ۽ ذليل
ڪرڻ لاءِ ـــ صبح تائين وڄني ڳائيندا
رهيا!

ٻيال - مان صبح تائين ان لاءِ ڳائيندو رهيس ته
منهنجي دل جو اوڀر ٻاهر ڪيان - منهنجي
سر تان هڪ وڏو بار لاهي ڦٽو ڪـرڻ

ڪهڙيءَ ٿي، رات سان ڪڏ زندگيءَ ۽ زماني
تي ملامت ڪرڻ چاهيم ٿي. مان فقط ان
لاءِ ڳائيندو رهيس چاڪاڻ ته مونکي انهن
تارن جي ڪسڻ جي سخت ضرورت محسوس
ٿي رهي هئي جي جلال پاشا وارن وٽ
ڍرڻون ٿي پيون هيون. ليڪن خليل
صاحب! پوءِ به جيڪڏهين اوهين اهو
سمجهو ٿا ته مون ڪين ستائڻ ۽ ذليل
ڪرڻ چاهيو هو ته اوهان کي اختيار آهي
جو چاهيو سمجهو — فن هڪ آزاد پکي
آهي، جڏهين وڻيس ٿو فضا ۾ پرواز ڪري
ٿو ۽ جڏهين وڻيس ٿو زمين تي لهيو اچي.
دنيا جي ڪابه طاقت نه ڪيس قيد ڪري
سگهي ٿي نه سندس فطرت کي بدلي سگهي
ٿي. فن هڪ بزرگ روح آهي جو خريد
و فروخت کان بالاتر آهي. اهل. مشرق
کي ڪهڙجي نه هن حقيقت کي سمجهن ۽
اسان جي فنڪارن جو — جي پارس کان
به زياده ناياب آهن. فرض آهي ته هو
پنهنجي نفس جو احترام ڪن چاڪاڻ ته
هو هڪ ظرف آهي جنهنکي الله آسماني

شراب سان پري ٿو.

يوسف مسرت. پال صاحب! مان اوهان سان بلڪل متفق آهيان، اوهان هن موضوع تي پنهن جي خيالات جو اظهار ڪيو آهي ته خوبي سان ڪيو آهي جو منهن جي امڪان ڪان ٻاهر هو. اوهان فنڪار آهيو ۽ مان صرف فن پارکو. مون ۾ ۽ اوهان ۾ اهوئي فرق آهي، جو ڪٿن انگورن ۽ پراڻي شراب ۾ هوندو آهي!

سليم. پال صاحب جي گفتگو ۾ اهڙوئي تاثير آهي جهڙو سندن گانَي ۾ تنهن ڪري ٻڌندڙن لاءِ تسليم ۽ قبول ڪانسواءِ ٻيو چارو ناهي!

خليل. مون نه تسليم ڪيو آهي ۽ نه ڪڏهن تسليم ڪندس. اوهان صاحبن جو هي فلسفو ۽ اتهن بيمارين مان هڪ بيماري آهي جا يورپ جي اثر ڪري اسان ۾ گهر ڪري وئي آهي.

يوسف مسرت. خليل صاحب! جيڪڏهن اوهين پال صاحب کي ڳائيندي ٻڌو ته سڄو فلسفو وسري وڃيوَ ۽ سندن ساهون سر تسلم

جهڪائڻ ڪان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڄڻيو.

(نوڪرياڻي ڪمري ۾ داخل ٿئي ٿي
۽ هيلينا مسرت کي چوي ٿي ته ڪاڏو
ميز تي رکيو ويو آهي.)

يوسف مسرت. (اٿي ڪري سيني کي چوڻ)
اچو سائين! تشريف آڻيو - اڄ اسان اوهان
لاءِ لذيذ ـــــ نهايت لذيذ ـــــ ڪاڏو
تيار ڪرايو آهي، جو ممڪن آهي ته پنهنجي
خوشبوءِ ۽ ذائقي جي لحاظ کان پال صاحب
جي طبيعت مطابق هجي.

(سڀ اٿن ٿا - يوسف مسرت - خليل ۽
سليم ٻاهر هليا وڃن ٿا پر پال ۽ مس هيلينا
وچ ڪمري ۾ بيٺا رهن ٿا هو هڪ ٻئي
کي نهايت غور سان ڏسن ٿا ۽ سندن
اکين ۾ هڪ ناقابل بيان روشني آهي)

هيلينا. (آهستي) ڇا توکي خبر آهي ته مان
ڪلهه رات تنهنجو ڳالهيون ٻڌي رهي هئس؟

پال. (حيرت ۾) هيلينا! منهنجي دل جي ملڪه!!
هي تون ڇا چئي رهي آهين؟

هيلينا. (شرم ۽ خوف جي انداز ۾) ڪلهه رات
مان پنهن جي ڀيڻ مريم وٽ سمهڻ وئي هئس

چاڪاڻ ته سندس مڙس ٻاهر ويل هو ۽
ڪبس اڪيلي ۾ ڊپ پئي ٿيو.

ڊلل - تنهن جي پيٺيوي جو گهر ڇا اتي ڪٿي آهي؟

هيلينا - هنن جي ۽ حبيب سعادت جي گهر جي
وچ ۾ فقط هڪ نندي گهٽي آهي.

ڊال - ۽ ڇا تو مون کي ڳائيندي به ٻڌو؟

هيلينا - مان تنهن جي روح جي پڪار اڄ رات
کان صبح تائين ٻڌندي رهيس - مون تنهن
جو ڳائڻو انهيءَ حد تائين ٻڌو گويا خدا
کي ڳالهائيندي ٻڌم.

(ساڄهون واري ڪمري ۾ يوسف مسرت
جو آواز ايندي ٻڌن ٿا)

آواز

پال صاحب! اچو!! ڪاڏو تڏو تي رهيو
آهي.

(پال ۽ هيلينا وڃن ٿا)

(پردو)

ڪنوار جي سيج

کهوٽ ڪنوار عبادتگاهہ کان نڪتا، اڳيان اڳيان فانوس هئا ۽ پٺيان پٺيان خوش و خورم جاجي- ڇوڪري نوجوان ڇوڪرا نغمہ آلاپي رهيا هئا ۽ نوجوان ڇوڪريون خوشيءَ جا راڳ ڳائي رهيون هيون-

ڇيچ کهوٽ جي گهر پهتي، جو نهايت قيمتي غاليچن ۽ زر برق ساز و سامان سان سينگاريل ۽ سرور ۾ آئيندڙ خوشبوءِ سان معطر هو- کهوٽ

---

(۱) هي شمالي لبنان جو بالڪل سچو واقعو آهي جو اٺويهين صديءَ جي پوئين اڌ ۾ پيش آيو- سونکي سندس اصلاع ان علائقي جي هڪ معزز خاتون کان مليو جا خود بہ هن ڪهاڻي جو هڪ ڪردار آهي- (جبران)

ڪنوار ڏڪ بلند تخت تي وٺي ويـــا ۽ مونان رنشمي ڪوچن ۽ مخملي ڪرسين تي - حجرو وسيع ڪمرو ماڻهن سان ڀرجي ويو -

غلامن شراب جون صراحيون آنديـــون، دؤر شروع ٿي ويو، جام ۽ ساغر جي سريلي آواز ۽ خوشيءَ ۽ سرور جي نعرن سان سڄي فضا نغمه ريز ٿي وئي -

ڳائڻ وڄائڻ وارا آيا ۽ پنهنجي جادو ڀريـــل نغمن سان اهلِ محفل کي بي خود ڪرڻ لڳا - سندن سريلا آواز ۽ عود جا سر، محفل وارن جي تڏن ساهن ۽ طبلي جي ٺاپ سان هم سر ٿي ڪري سينن کي گرمائش بخشي رهيا هئا -

پوءِ دلڪش ڇوڪريون نچڻ لاءِ آيون - آواز جي لهرن سان گڏ سندن جسم به اهڙي طرح لچڪڻ لڳا جهڙي طرح صبح جي هير جي هلڪين هلڪين موجن تي نرم ۽ نازڪ شاخون - جڏهين هو نچيون ٿي ته سندن زريءَ سان ڀريل رقص واري پوشاڪ جي گهيري ۾ ڪجهه اهڙيون لهرون پئدا ٿــي ٿيون جو ڄڻ ته چنڊ جا ڪرڻا سفيد ڪڪرن سـان کيڏي رهيا هجن - !

نگاهون مٿن کيل هيون ۽ سر سندن قدمن ۾

جهڪيل، انهن نوجوانن جا روح ساڻن گڏ اتي پهچي
رهيا هئا ۽ هوس پرست بدن جون دليون حسن
حسن ۽ جمال جي رعب کان ڦاٽي رهيون هيون.
جام جو دؤر تيز کان تيز تر ٿيندو ويو.
شرابي پنهن جون اميدون ۽ تمنائون شراب ۾ غرق
ڪري ڇڏيا. گهڙ گهڙ ۾ اضافو ٿي ويو، سمجهه کي
رخصت ٿي وئي، آزادي ۽ بي باڪي پنهنجو جسو
جهڙو ڪوڙيو، دماغ بيڪار ٿي ويا، تن من بڙڪي
اٿيا، دليون بيقرار ٿي ويون ۽ سڄي گهر جي
اهڙي حالت ٿي وئي جو ته هڪ بدل رباب، جنهن
جون تارون هڪ ٻئي جي ٽڪر سان زور زور سان وڄائي
پڇي پڇاڙون هجن ۽ سمجهائڻ اهڙا نغما پيدا ڪندا
هجن جن ۾ نه هجي ۽ بي سرائپ هجي!
هڪ طرف ڪبريه، چوڪر، ناز ۽ نخري واري
اها حسينه ساڻ پنهنجي محبت جا راز بيان ڪري
رهي هئي ته ٻئي طرف هڪ نوجوان دلي ڪر رهيو هو ۽
ساڻ پنهنجي محبوب جا شيرين لفظ ۽ دل فريب
گفتگو ٻڌي ڪري پنهنجي ذهن ۾ سمائي
ڪري رهيو هو. هڪ طرف اڌيڙ عمر شرابي جام
تي جام چاڙهي رهيو هو ۽ گفتگو ڪندي ڪري انهن
ٽيٽن کي وري وري پڌائڻ جي فرمائش ڪري رهيو

هو جي سندس جوانيءَ جا آئينيدار هئا. ٻئي طرف هڪ عورت نگاهن سان انهيءَ مرد ني نڪتچيني ڪري رهي هئي جو سواءِ سندس جي ٻين سڀني عورتن ڪي محبت ڀريل نگاهن سان ڏسي رهيو هو هن ڪنڊ ۾ هڪ پڪي عمر خاتون مرڪندڙن نگاهن سان نوجوان ڇوڪرين جو انهيءَ نيت سان جائزو وٺي رهي هئي ته پنهنجي مربي پٽ لاءِ ڪا سٺي ڪنوار چونڊي. هوڏي دريءَ وٽ هڪ شادي شده عورت ويٺي هئي، جنهن جي مڙس بيهوشيءَ ۽ بي خبريءَ ۾ ڪيس پنهنجي يار سان ڪجهه دير گڏ وهڻ جي مهلت ڏني هئي. قصو مختصر ته محفل جي محفل شراب ۽ غزل جي سمنڊ ۾ غرق هئي. عيشي جيئڙن پنهنجو پاڻ مئي ۽ مستي جي موجن جي حوالي ڪري ڇڏيو هو ۽ ماضيءَ جي غم ۽ مستقبل جي فڪر کان بيپرواه، حال جي بد مستين ۾ گم هئا.

هي سڀ ڪجهه تي رهيو هو ۽ حسين ڪنوار هن عيش ۽ عشرت جي محفل کي پنهن جي غمگين نگاهن سان ائين ڏسي رهي هئي جيئن هڪ مايوس قيدي، قيد خاني جي تاريڪ ديوارن کي ڏسندو آهي. سندس نگاهون ڦري گهري انهيءَ ڪنـد

ڏانهن وڃي رهيون هيون جتي هڪ ويهن سالن جو نوجوان، هن تمام خوشيءَ جي گوڙ گسان کان بي نياز، ان گهايل پکيءَ وانگر، جو پنهنجي ولر کان وڇڙي ويو هجي، اڪيلو ويٺو هو — پنهنجي ٻانهن سان سينو دٻايون ڄڻ ته "قلب - گريزان" کي قبضي ۾ آڻڻ گهرندڙ هجي - ۽ ڪري جي فضا ۾ ڪنهن غير محسوس شيءِ تي نگاهون کوڙي، ڄڻ ته سندس روح، جسم کان جدا ٿي ڪري خلا ۾ تاريڪين جي پاڇن پنيان ڊڪي ڊوڙي رهيو هجي - !

رات ٿيڻ ۽ مجلس هڪ شور و غل جو منظر ٻڻجي وئي - دماغن تي اثر ته خمر ڇانئجي ويو جو زبانون بيءَ پوڻ لڳيون — گهوٽ — اهو اڌ ڄمر عمر جو بدخصلت انسان، نشي ۾ مست، پنهنجي جڳهه تان اٿيو ۽ مهمان نوازي طور مهمانن ۾ چڪر هڻڻ لڳو -

ان وقت موقع ڏسي ڪنوار هڪ ڇوڪريءَ کي اشاري سان سڏيو - هوءَ آئي ۽ سندس پير ۾ اچي ويٺي - ڪنوار بيقراريءَ سان شڪي نگاهن سان چئني طرفن ڏٺو ڄڻ ته ڪو خاص راز ڪٻي بتائڻ گهرندو ٿي - هوءَ ڇوڪري سان اهڃاڻ ۽

ويچھو ٿي وٺي ۽ ڏڪندڙ ۽ ڪنبندڙ آواز ۾
آھستي آھستي ڪيس چوڻ لڳي:
"مان توکي ان سليپ جو قسم ٿي
ڏيان، پياري سليپي! جنھن تنھنجي ۾
ٿي اسان ٻنھي ۾ ھڪ دل پيدا ڪري
ڇڏي آھي، ان شيء جو قسم ٿي
ڏيان جا دنيا ۾ توکي سڀ کان
پياري آھي - انھن پيڊن جو قسم اٿئي
جي تنھن جي سيني ۾ لڪل آھن - ان
محبت جو قسم ٿي ڏيان جنھن اسان
ٻنھي جي روحن کي ڇھي ڪين ھڪ
شعاع بڻائي ڇڏيو آھي - تنھن جي دل
جي راحت ۽ ٻنھي جي درد جو قسم
ٿي ڏيان، ته تون ھاڻ سليم وٽ وڃ ۽
ڪيس چؤ ته ھو ماڻھن جي نظرن کان
بچي ڪري باغ ۾ ھليو وڃي ۽ اتي
بيد جي وڻن ۾ منھن جو انتظار ڪري!
سوسن! تون ونس ليلائج ايتري . تائين
جو ھو اقرار ڪري، ڪيس گذريل
ڏينھن جي ياد ڏيارج، محبت جو
واسطو ڏجانس ۽ چئجانس ته ھو ۽

بد نصيب معذور آهي - چئجانءِ: هوءَ قسمت جي ستايل مرڻ گهڙيءَ ني آهي ۽ ان کان اڳ جو تاريڪي کيس پنهنجي چادر ۾ ويڙهي ڇڏي، چاهي ٿي تہ تنهن جي سامهون پنهن جو سينو چاڪ ڪري رکي- چئجانءِ : هوءَ غم جي ماريل موت جي چنبي ۾ آهي ۽ ان کان اڳ جو دوزخ جا ڀڙڪائيندڙ شعلا کيس پنهنجي جهوليءَ ۾ سهيڙين، چاهي ٿي تہ تنهنجي اکين جي نور سان پنهن جي دل کي ٿڌو ڪري - چئجانءِ : هوءَ خطاوار آهي ۽ گهري ٿي تہ تنهن جي سامهون پنهن جي گناهن جو اقرار ڪري تو کان معافي گهري - وڃ سوسن! جلدي وڃ، منهن جي خاطر سليم کي کي عرض ڪر!! هنن خنزيرن جي پهري کان نہ ڊڄ!!! شراب سندن ڪنن ۾ بہ پڙدا وجهي ڇڏيا آهن ۽ سندن اکين تي بہ —"

سوسن، ڪنوار جي پير ماني اٿي ڪري غمگين ۽ اڪيلي سليم وٽ وڃي وئي ۽ سس پس

ڪري سندس محبوبه جو نياپو ڪيس ٻڌائڻ لڳي.
سوسن جي منهن مان ان وقت محبت ۽ خلوص
جا آثار ظاهر هئا پر سليم ڪنڌ جهڪايون خاموشيءَ
سان سندس ڳالهيون ٻڌي رهيو هو. جڏهين هوءَ
سڀ ڪجهه چئي چڪي تڏهين سليم سندس طرف
ڏٺو، ان اچاڻ وانگر جو آسمان سان ڳالهيون
ڪندڙ گنبذ تي پاڻيءَ سان پريل ڪٽورو ته ڏسي پر
پهچ کان ٻاهر هئڻ جي ڪري ڏک کان دل کي
مروڙي چپ ڪري وڃي. گهٽيل آواز ۾، جو
ڄڻ ته زمين جي تهه مان ايندي معلوم ٿي رهيو
هو، هن جواب ڏنو:
”چڱو! مان باغ ۾ وڃان ٿو ۽ بيد جي وڻن
۾ سندس انتظار ڪندس.“
هيئن چئي هو پنهنجي جاءِ تان اٿيو ۽ باغ
ڏانهن هليو ويو.
ٿوري دير کان پوءِ ڪنوار به اٿي ۽ سليم
جي پنيان پنيان، نشي ۾ ٻڏل مردن ۽ حسن ۾
مگهن عورتن جي وچان پين ٿي نڪري وئي.
باغ ۾ پهچي ڪري، جتي رات پنهنجي اونداهي
چادر وڇائي ڇڏي هئي، هن ٻنهيجون وڪون
تڪڙيون ڪڻ شروع ڪيون ۽ هر هر پٺني سڙي

ڏسڻ لڳي، انهيءَ بيقرار هرڻ مثل جــو ڪنهن حملي ڪندڙ جانور ڪان ڊڄي ڪري پنهن جي آستاني طرف تيزيءَ سان ڊڪي رهيو هجي، هوءَ بيد جي وڻن طرف وڃي رهي هئــي جتـــي سليم سندس انتظار ۾ هو - پاڻ کي پنهنجي يار جي پاسي ۾ پسي ڪري هوءَ ساٿس چنبڙي وئي ۽ پنهنجون ٻانهون ڪلي سندس ڪچيءَ ۾ وڌائين ۽ چوڻ شروع ڪيائين پر اهڙيءَ طرح جو جيتري تيزيءَ ســـان لفظ منهن مان نڪري رهيا هئا ايتري ئي سان لڙڪ سندس اکين مان وهي رهيا هئا-

”پڌ منهن جا پيارا، غور سان ٻڌ! مان پنهنجي ناداني ۽ تڪڙ تـــي شرمندي آهيان، ايتري تہ شرمندي آهيان جـــو شرمساريءَ منهنجي دل پيچي وڌي آهي- سليم، مان توکي، هائو! صرف توکي ئي پيار ڪيان تي ۽ سڄي عمر توکي ئي پيار ڪندي رهندس- ماڻهن مـــون کي پڙڪايو هو تہ تو مونکي وساري ڇڏيو آهي- مونکي ڇڏي ڪنهن ٻيءَ سان محبت ڪرڻ لڳو آهين- سليــم! ماڻهن مونکي ڪهڙوئي ڪجهہ چيـــو،

پڇهن جي زبانن سان منهنجي دل ۾ زهر پيدا ٿيو پنهنجي نهن سان منهنجي سيني کي چاڪ ڏنا ۽ پڇهن جي ڪوڙن سان منهنجي روح تي وزني بار وڌو هڪ "شرپزاديءَ" مون کي چيو ته تون مون کي نفرت جي نگاه سان ڏسين ٿو ۽ تنهنڪري تو مونکي ڇڏي ڏنو آهي ۽ ٻيءَ سان ناتو جوڙيو اٿئي - هن مڪار مونتي مصيبتن جا ڏونگر ڏاريا ۽ مونکي برغلايو ته مان سندس هڪ مائٽ سان شادي ڪيان ۽ مان ڏوڪي ۾ اچي ڪري راضي ٿي ويس - پر سليم! منهنجو مڙس توکان سواءِ ٻيو ڪير ناهي ۽ هائي، هائو! هائي جڏهين منهن جي اکين تان پردو لٿو آهي تڏهين مان هن گهر سان نڪري ڪري تو وٽ آئي آهيان ۽ اهو ارادو ڪري ته هائي ڪڏهين به واپس نه وينديس - مان تو وٽ انهيءَ لاءِ آئي آهيان ته توکي پنهنجي آغوش ۾ جذب ڪري ڇڏيان - دنيا ۾ ڪابه اهڙي طاقت نظر نه ٿي

اڄي جا مونکي پيهر اُن مرد جي پاسي
۾ ويهاري سگهي جنهن کي نفرت ۽
بيوسي جي حالت ۾ منهنجو مڙس بڻايو
ويو آهي - سليم! مان ان گهوٽ کي ڇڏي
آئي آهيان جنهن کي مڪر ۽ فريب
منهنجي زندگي تي مڙهيو هو، انهيءَ
پيءُ کي ڇڏي آئي آهيان جنهن کي
تقدير منهنجو وارث بڻايو هو، انهن
گلن کي ڇڏي آئي آهيان جن جو هار
پادريءَ منهنجي ڳچيءَ ۾ وڌو هو -
انهيءَ قانون کي ڇڏي آئي آهيان
جنهنکي رسم و رواج جي پابندين منهن
جي پيرن جو زنجير بڻايو هو - ۽ هائو!
مان انهن سڀني شين کي انهيءَ گهر ۾
ڇڏي آئي آهيان جو نشي ۽ ڪميڻپ
جو آستانو لڳو پيو آهي - هت توسان
ڪاڏي پري — تمام پري — هلي
وڃان، دنيا جي پرڀرو ۾ هلي وڃان -
جتي ۽ پرين جي دنيا ۾ گم ٿي وڃان -
اڄ سليم! رات جي اونداهي ۾ لڪي
ڪري مون گهر مان پڇي هلون - اڄ!

سمنڊ جي ڪناري تي هلون ۽ ڪنهن
اهڙي ٻيڙيءَ ۾ سوار ٿي وڃون جا
اسان کي ڪنهن نامعلوم ۽ ڏورانهين
ملڪ ۾ پهچائي ڇڏي - سليم! جلدي
ڪر!! فجر ٿين کان اڳ اسان کي
دشمنن جي قبضي کان نڪري وڃڻ
گهرجي!!! ڏس، سليم ڏس!! هي سون
جا زيور، هي قيمتي هار ۽ منڊيون،
هي عمدا جواهر، اسان جي مستقبل جي
ضمانت آهن - ڪين وڪڻي ڪري اسين
اميرن وانگر شان و شوڪت سان
زندگي گذاريندا سين ـــ چوُ! سليم تون
ڳالهائين ڇو نه ٿو؟ مون ڏي ڏسين
ڇو نه ٿو؟ مون کي چمين ڇو نه ٿو؟
ڇا تون منهنجي دل جي دانهن ۽ منهن
جي من جي پڪار ٻڌي رهيو آهين؟
ڇا توکي يقين نه ٿو اچي ته مان پنهن
جي مڙس ۽ ٻيءَ ماءُ کي ڇڏي ڪري،
شاديءَ واري جوڙي ۾ توسان ڀڄڻ
آئي آهيان؟ پيارا! سليم ڳالهاءِ!! اچ!
جلدي ڪر!! هي گهڙون هيري جي

تڪرن ڪان به زياده قيمتي ۽ تاج شاهي
ڪان به وڏيڪ مهانگيون آهن!!"

ڪنوار ڳالهائي رهي هئي ۽ سندس آواز
۾ هڪ نغمو هو: زندگيءَ جي سڀ کان زياده
شيرين ۽ موت جي ڪوڙاڻ ڪان وڏيڪ ڪوڙو،
پرن جي سر سر کان زياده لطيف ۽ موجن جي
گوڙ ڪان زياده گهرو - اهڙو نغمو جو مايوسي ۽
اميد، لذت ۽ غم، راحت ۽ رنج ۽ انهن جذبات
۽ خواهشن جي وچ ۾ جنبش ۾ هو جي عورت جي
سيني ۾ لڪل هوندا آهن.

پر نوجوان خاموش ويٺو ٻڌي رهيو هو،
سندس دل ۾ محبت ۽ ناموس جي جنگ تي رهي
هئي - محبت جا مشڪلاتن کي آسان ۽ اونداهين
کي روشن ڪندي آهي ۽ ناموس جو انسان کي
خواهشن ۽ تمنائن ڪان باز رکندڙ آهي - محبت
جا خدا جي طرفان دل تي نازل ٿئي ٿي ۽ ناموس
جنهن کي انساني پيروي، دماغ جي هر رڳ ۽
ذري ذري ۾ داخل ڪري ڇڏي ٿي.

ڪجهه وقت کان پوءِ، جو پنهنجي خاموشي
خوفناڪي ۾، ان تاريڪ عهد سان ملي ٿي، جنهن
۾ قومون عروج ۽ زوال جي وچ ۾ لوڏن ۾ هونديون

آهي، نوجوان پنهنجو ڪنڌ مٿي ڪيون - شرافت
محبت تي غالب پئجي چڪي هئي، هن منتظر ۽
ڏنل ڇوڪري جي طرف ڪن اکيون ڦيريون ۽
نرم آواز ۾ چيائين:-

"اڙي عورت! وڃ، پنهنجي مڙس جي
گهر آباد ڪر!! وڃ، چاڪاڻ ته خدا
جي مرضي اهائي هئي - خوابن جون
سڀ تصويرون بيداريءَ فنا ڪري
ڇڏيون آهن - جلد وڃ، ۽ خوشين جي
گود ۾ سکي ٿي! ڪٿي ائين نه ٿئي
جو بهزبدار توکي ڏسي وٺن ۽ دنيا
چوي ته تو شاديءَ جي رات اهڙي
طرح پنهنجي مڙس جي امانت ۾ خيانت
ڪئي جهڙي طرح جدائي واري زماني
۾ پنهنجي محبوب سان دغا ڪئي
هئي -"

ڪنوار ڏکي وئي ۽ اهڙيطرح بي چين
ٿي وئي جهڙي طرح مرجهايل گل هوا جي جهوني
سان پريشان ٿي ويندو آهي - ڏکايل انداز ۾ هن
چيو:

"جيستائين منهنجي جان ۾ ساهه جو

پوبون پساهه باقي آهي تيستائين مان هن
گهر ۾ موٽي ڪانه ويندس - مان هن
گهر کي — هن گهر جي هر شيءِ
کي اهڙي طرح ڇڏي آئي آهيان جهڙي
طرح جلاوطن قيدي ان جاءِ کي
ڇڏيندو آهي جتي هن پنهنجي جلاوطنيءَ
جا ڏينهن اڪيلائيءَ ۽ بيوسيءَ ۾ گهاريا
هجن - سليم مون کي نه ڏس، مون کي
خيانتڪار نه چئو! چاڪاڻ ته محبت جو
هٿ جنهن منهنجي ۽ تنهنجي روح کي
هڪ ٻئي سان ملائي ڇڏيو آهي سو
پادريءَ جي هٿ کان وڌيڪ طاقتمند
آهي جنهن منهنجي جسم کي منهن جي
مڙس جي مرضيءَ جي هٿ وڪڻي ڇڏيو
آهي. اڄ! مان پنهنجون ٻانهون تنهنجي
ڪنڌ ۾ اهڙي طرح وجهان جو ڪابه
قوت ڪين ڇڏائي نه سگهي - تو کي
اهڙي طرح پاڪر پايان جو موت به
اسان کي هڪ ٻئي کان جدا نه ڪري
سگهي -!"

نوجوان وڏيءَ مشڪل سان سندس

ٻانهون پنهنجي ڪنڌ مان ڇڏايون ۽ نفرت ۽
حقارت جي انداز ۾ چيائين:

”مون ڪان پري ٿي ، مان توڪي
وساري چڪو آهيان. هائو، مون توڪي
وساري ڇڏيو آهي ۽ توڪان نفرت
ڪيان ٿو!! ماڻهن توسان ڪوڙ ڪونه
ڳالهايو آهي مان ڪنهن ٻئي جي محبت
۾ گرفتار آهيان. ٻڌءِ! مان ڇا چئي
رهيو آهيان؟ چئي رهيو آهيان ته مان
توکي وساري چڪو آهيان. ايتري حد
تائين جو تنهنجي وجود کي به فراموش
ڪري ڇڏيو اٿم. مان توڪان نفرت
ٿو ڪريان ايتري جو تنهنجي صورت
ڪان بيزار آهيان. هل. پري ٿي! مون
کي پنهنجو رستو وٺڻ ڏي!! وڃ! پنهن
جي مڙس وٽ واپس وڃ! ۽ سندس با
وفا زال ٿي گذار!!“

ڪنوار دردناڪ آواز ۾ چيو:

”نه. نه، مون کي تنهنجي ڳالهين تي
يقين ناهي! تون مون سان محبت ڪرين
ٿو. مون تنهنجي اکين ۾ محبت جي

معني ڏني آهي ۽ جڏهين تنهنجي جان
کي ڇهيو آهي ته ڇڻ محبت کي ڇهيو
هجيم - تون مون سان محبت ڪرين
ٿو! محبت ڪرين ٿو!! محبت ڪرين
ٿو!!! بلڪل اهڙي طرح جهڙي طرح
مان توسان ڪيان ٿي - هن گهر جو
ذڪر ٿي ڇا، مان هتان تنهنجي آغوش
کان سواءِ ڪاڏي نه وينديس - هي
منهن جو پڪو ارادو آهي - مان اٿس
ٿي ان لاءِ ته توسان گڏجي ڪنهن
نامعلوم سر زمين تي هلي وڃان تنهن
ڪري يا ته مون سان گڏ هل يا مون
کي پنهن جي هٿن سان قتل ڪر -"
نوجوان اڳي کان زياده بلند آواز ۾

ڇيو:
"مون کي ڇڏي ڏي نه ته مان رڙيون
ڪري انهن سڀني مهمانن کي هت جمع
ڪندس جي تنهنجي شاديءَ جي خوشيءَ
۾ شرڪت لاءِ گهرايا ويا آهن ۽ ڪين
تنهنجي هن ذلت جو تماشو ڏيکاري
نوڪي سندن وات جو توڪاريل ٿيءِ

۽ سندن زبانن جي هڪ شرمناڪ چوڻي
ٻڌائي ڇڏيندس - نه فقط ايترو پر مان
هت ان عورت کي به سڏيندس جا
منهن جي دل جي راڻي آهي - هوءِ
توتي ڪلندي، پنهن جي فتح تي خوش
ٿيندي ۽ تنهن جي شڪست تي ٺٺول
ڪندي -"

هيئن چئي ۽ ٻانهن ڪان جهلي ڪيس
ڌڪو ڏئي ڇڏيو -

ڪنوار جو روپ بدلجي ويو - اکين ۾
چمڪ پيدا ٿي ويس ۽ سندس سچي محبت، اميدون
۽ فريادون، ڪاوڙ ۽ نفرت ۾ بدلجي ويون -
ان غضبناڪ شينهن وانگر جنهن جو ٻچو کسيو
ويو هجي، يا سمنڊ وانگر جنهن ۾ واچوڙن طوفان
پيدا ڪيو هجي، هن رڙ ڪئي:

"ڪير آهي جو مون کان پوءِ تنهنجي
محبت جو مزو ماڻي؟ منهن جي دل
ڪانسواءِ ٻي ڪهڙي دل آهي جا تنهن
جي حسين جو لطف ۽ مزو حاصل
ڪري؟

ائين چئي چوري چوريءَ هڪ تيز

ڏهار خنجر ۾ هنجي ڪپڙن مان ڪڍيائين ۽ وچ جهڙي تيزيءَ سان هن جي سيني ۾ هڻي ڪڍيائين هو ائين ڪرڻو جيئن طوفان جي ستڪي سان تاري پڇي ڪرندي آهي - ڪنوار سندس مٿان جهڪي، هٿ ۾ خنجر هٿس جنهن مان رت جا ٽيپا ٽمي رهيا هئا - سليم موت جي پاڇي ۾ پنهنجون گهوريون اکيون کوليون، چپن ۾ چر پر ٿي ۽ ڪمزور ساه سان گڏ هي جملا سندس زبان مان ادا ٿيا:

”منهن جي پياري!! هائي منهنجي ويجهو آءُ!! منهن جي ليليٰ!! منهنجي قريب آءُ!! مون کي نه ڇڏ، زندگي موت کان زياده ڪمزور آهي ۽ موت، محبت کان زياده ڪمزور - ٻڌ! ٻڌ!! خوش دل ٻرائين جا ٽهڪ ٻڌ!!! ٻڌ! ساغر جي جهنڪار ٻڌ!! ٻڌ، منهنجي پياري! منهن جي ليليٰ!! تو مون کي انهن ٽهڪن جي سنگدلي ۽ پيانو جي تلخي کان نجات ڏياري — منهن جون اکيون انهن هٿن کي چمن ٿيون جن منهن جون سڀ پابنديون ختم ڪري ڇڏيون - منهن جي چپن کي چم جن

ڪوڙ ڳالهايو ۽ دل جي ڳالهه لڪائي-
منهن جي ڪمزور اکين کي پنهن جي
آڱرين سان جي رت ۾ رنگيل آهن،
بند ڪر - ليليٰ! جڏهين منهن جو روح
فضا ۾ پرواز ڪري وڃي تڏهين هي
خنجر منهنجي پاسي ۾ رکي ڇڏجانءِ
۽ چئجانءِ ته هن حسد ۽ نا اميدي جي
ڪري خود ڪشي ڪئي آهي - منهن
جي ليليٰ! مان توسان محبت ڪندو
هوس، تو کان سواءِ، منهن جو ٻيو
ڪوبه نظر جو مرڪز نه هو - پر مون
پنهن جي دل، پنهنجي شرافت ۽ پنهن
جي زندگي جي قرباني کي انهيءَ کان
بهتر سمجهيو ته تنهن جي شاديءَ جي
رات توسان پنجي ملان - منهن جي دل
جي راڻي! ان کان اڳ جو ماڻهو
منهن جي لاش کي اچي ڏسن، مونکي
چم - مونکي پيار ڪر - مون کي چم-
منهن جي ليليٰ!!!"

سليم پنهن جو زخمي هٿ دل تي رکيو
ڪنڌ ڍرڪيو ۽ سندس روح اڏري ويو - ڪنوار

ڪنڌ ڪٽي گهر جي طرف ڏنو ۽ درد ڀريون
دانهون ڪري چوڻ لڳي:

"اچو، انسانو! اچو. گهوٽ ڪنوار
هت آهن. اچو ته مان توهان کي ونهن
جي سيج ڏيکاريان. سمهندڙو! سجاڳ
ٿيو!! مدهوش! هوش ۾ اچو!! محبت،
موت ۽ زندگي جا راز ڏسڻ لاءِ جلد
اچو!!"

ڪنوار جي دانهن ۽ ڪوڪن تي گهر
جي ڪنڊ ڪنڊ ۾ وجهڻ لڳي. جڏهن هي آواز
عيش ۽ خوشيءَ ۾ بدل شرابين جي ڪنن ۾ پهتا
ته سندن روح ڪنبي ويا. حيران پريشان ٿي
ڪري هنن چئني طرفن ڏسڻ شروع ڪيو جن ته
سندن ڪن کين ڌوڪو ڏئي رهيا هئا. ٿوري دير
کان پوءِ هو اٿيا ۽ دروازي کان نڪري هيڏانهن
هوڏانهن گهوليندڙ نظرن سان ڏسڻ لڳا. جڏهن
هنن ڪنوار کي مقتول جي لاش ويجهو ڏٺو تڏهن
ڊپ مان پوئين پيرين پڇڻ لڳا. منجهانئن ڪنهن
کي به جرئت نه ٿي ته اڳتي وڌي اصل قصي جي
خبر لهي. ڪنوار جي هٿ ۾ تيز ڌار خنجر ۽
مقتول جي سيني مان رت جو ڦوهارو نڪرندي

ڏسي ڪري سندن زبانون بند ٿي ويون ۽ سندن ساهه سڪي ويو.

ڪنوار ڏانهن ڏٺو. سندس چهري جو رنگ ڏک جي ڏاڪڙي ڪان روشن هو. هن ڪسمت سان ڏانهن ڪئي:

"بزدلو! ويجهي اچو!! هن خنجر کان نه ڊڄو. هي هڪ مقدس هٿيار آهي جو توهان جي ناپاڪ جسمن ۽ تاريڪ سينن ۾ داخل نه ٿي سگهندو. ڏسو! هن خوبصورت نوجوان کي ڏسو!! جو گهوٽ جو لباس پهريل آهي. هي منهن جو محبوب آهي ۽ ڪيس موت قتل ٿي ان لاءِ ڪيو آهي جو هي منهنجو محبوب آهي. هي منهن جو گهوٽ آهي ۽ مان سندس ڪنوار. اسان گهڻوئي گهوليو، پر هن دنيا ۾ جنهن کي توهان ماڻهن پنهنجي رسمي پابندين سان تنگ، پنهن جي جهالتن سان تاريڪ ۽ پنهن جي حرص ۽ طمع سان بيڪار بنائي ڇڏيو آهي، اسانکي ڪابه اهڙي سيج نه لڌي جا اسان جي

پريم ونڊڻ جي قابل هجي - تنهن
کري اسان بهتر سمجهو ته ڪڪرن
ڪان پري — هتي جهان ۾ هليا وڃون.
بزدلو! ويجهي اچو!! تي سکهي ٿو ته
توهان ڏسي سگهو ٿا ته اسانجي چهرن
تي خدائي نور ڪيڏي رهيو آهي ۽
اسان جي دلين مان الوهيت جا مٺا
آلاپ ايري رهيا آهن — ڪٿي آهي هوءَ
مڪريل؟ جنهن منهنجي يار جي باري
۾ مون کي ڪوڙيون ڳالهيون ٻڌايون.
مون کي چيائين "هو نوڪي وساري
مون سان محبت ڪرڻ لڳو آهي، هن
مونسان محبت ٿي انهيءَ لاءِ ڪئي آهي
ته جيئن نوڪي وساري ڇڏي" - ڇا
هن فتنه انگيز هي سمجهيو ته منهن جي
۽ سدس مائٽ جي مٿي تي پادريءَ
جي هٿ رکڻ سان ئي ڪيس مون تي
فتح حاصل ٿي؟ ڪٿي آهي؟ ڪٿي
آهي؟ هوءَ ڏوکياز شريفزادي! ڪٿي
آهي؟ جهنمي نانگڻ! مان ڪيس دعوت
ٿي ڏيان ته اچي ۽ ڏسي هن توهانکي

منهن جي يار جي شادي جون خوشيون ملهائڻ لاءِ ڪئلو ڪيو هو ۽ نہ ان شخص جي خوشين لاءِ جنهن ڪي هن منهنجي لاءِ چونڊيو هو.

توهين منهنجي گفتگو نہ سمجهي سگهندو. ڪتي پريشان آواز ۽ ڪتي فرشتن جا گيت. ليڪن توهين پنهن جي اولاد کي ان عورت جو قصو ٻڌائيندا جنهن شادي۽ رات پنهن جي يار کي خون ڪيو. توهين منهن جي ڳالهہ ڪندؤ ۽ پنهن جي گنهگار چپن سان مون تي لعنت وجهندؤ پر توهان جي اولاد مون کي مبارڪباد ڏيندي. ايندڙ زمانو يقينا سچائي ۽ روح جي حڪومت جو زمانو هوندو.

۽ اڙي بيوقوف انسان! پنهن جي ڪميٽي، حيلن بهانن ۽ مال و دولت جي وسيلي مونکي پنهن جي زال بڻائيندڙ! تون ان بد قسمت گروه جو نمائيندو آهين جو اونداهي ۾ نور تلاش ٿو ڪري، جبل مان پاڻي ڪڍڻ گهري

تو ۽ رڻ پٽ ۾ ڪان ٽڙڻ جو خواهشمند
آهي - تون ان ملڪ جو باشندو آهين،
جنهن پاڻ کي اهڙي طرح جهالت جي
حوالي ڪري ڇڏيو آهي جهڙي طرح
انڌو پنهنجو پاڻ انڌي رهنما جي حوالي
ڪندو آهي- تون ان ڪوڙي مردانگي جو
نمونو آهين جا هارن ۽ چوڙين جي لاءِ
گردن ۽ ٻانهون کپي ڇڏيندي آهي-
وڃ! مون توکي معاف ڪيو ڇاڪاڻ
تہ خوش روح ڪوچ ڪرڻ وقت دنيا
جي سيني ذلتن ۽ حماقتن کي معاف
ڪري ڇڏيندا آهن -"

ڪنوار خنجر مٿي ڪنيون ۽ ان اهايل
وانگر جو بيصبريءَ سان پاڻيءَ جو پرپل وٽو پنهن
جي چپن سان لائيندو آهي، عزم ۽ همت سان
پنهن جي سيني ۾ چيوٽي ڏنو ۽ پنهن جي يار جي
پاسي ۾ ڪري پئي - ان پولي مثل جنهن جون
پاڙون ڏالي سان وڍيون ويون هجن - عورتن ۾
ڏڪلي پنجي وئي ۽ انهن خوف ۽ غم جي شدت
ڪان زور زور سان روئڻ شروع ڪيو - منجهائن
ڪي تہ بيهوش ٿي ويون - مردن ۾ بہ هڪ گوڙ

ڪسان برپا ٿي ويو ۽ هو ڏڪ ۽ هراس ۾ ڏڪندا ڪنبندا زخمين جي ويجهو آيا، ڪنوار جا سڪرات جي حالت ۾ هئي ۽ جنهن جي شفاف سيني مان رت جو فوهارو وهي رهيو هو، سندن طرف ڏٺو ۽ چيائين:

"ملامت ڪندڙو! خبردار، اسان جي ويجهو نه اچو! نه اسان جي جسمن کي هڪ ٻئي کان جدا ڪجو! نه ته اهو مقدس روح جو اسان جي مٿان پاڇو ڪيو بيٺو آهي، توهان جون ڳچيون گهٽيندو ۽ نهايت سنگدلي ۽ بيرحميءَ سان توهان کي زمين تي ڌسيندو-

اسان جي جسمن کي بڪايل زمين جي وات جو گره ٿيڻ ڏيو! وڃو- زمين کي موقعو ڏيو ته اها اسان کي پنهن جي سيني ۾ محفوظ ڪري- جهڙي طرح هوءَ ٻجن کي بهار جي مند اچڻ تائين سردين جي برف کان محفوظ رکندي آهي-"

ڪنوار سليم جي لاش جي اچان ب قريب ٿي وئي ۽ پنهن جا چپ سندس سرد چپن

تي ڪئي رکيائين - هي پڇل لفظ آخري پساهــن
سان سندس وات مان نڪتا:

"منهن جا حبيب! ڏس!! منهن جـي
دل جا گهوٽ ڏس! حاسد ڪيئن نـه
اسان جي سيج جي چئني طرفن کـان
بيٺا آهن - سندن نگاهون ڪهـڙي نه
طرح اسان تي ڪتل آهن - ٻڌ! سنـدن
ڏندن جي ڪڙڪڻ ۽ پاسرٻـن جـي
ٽـڙڪـڻ جـا آواز ٻـڌ!! سليم!
تو مدتون منهن جي انتظـار جــون
تڪليفون سٺيون - ڏس! هاڻي مان تنهن
جي آهيان - منهن جا حبيب! اسيـن
گهڻائي ڏينهن اونداهين ۾ غمگيـن ۽
حيران گذاريا، هاڻي مون ٻنهي جا سي
بند ٻيجي ڇڏيا آهن ۽ سي زنجير ڪٽي
ڇڏيا اٿم ته جيئن اسين سج جي گرمي
۽ روشني کان هڪ نئين زندگي حاصل
ڪريون! سليم! ڏس! هڪ هڪ تـي
ڪري سي نقش فنا ٿي چڪا آهن -
هر شيء منهنجي نظرن کان لڪي وئي
آهي - هاڻي مون کي تو کان سواء ٻيو

ڪجھ بہ نظر نہ ٿو اچي ـ هاءِ! منهن
جا چپ، پيارا سليم! منهن جا ساهہ قبول
ڪر!! اچ! منهن جا ٻارا، هلون!!
محبت جو فرشتو پر ٻڪيڙي چڪو
آهي ۽ نور جي مجلس چوڏاري اڏري
رهيو آهي ـ ”

ڪنوار ٻنهن جو سينو سليم جي سيني تي
ڪٽي رکيو ـ سندس رت هن جي رت سان ملي
ويو، سندس سر هن جي گردن تي جهڪي پيو
۽ سندس اکيون هن جي اکين تي ڪپي ويون ـ

ماڻهو خاموش بيٺا هئا، سندن چهرا پيلا پئجي
ويا هئا، ٽنگز بہ ڏڪڻ پئدا تي وئي هئن ـ جڻ
تہ موت جي هيبت سندن قوت ۽ چر پر کي فنا
ڪري ڇڏيو هو ـ

پادري ـــــ منتر پڙهي ڪري، ڪنوار جي
لاءِ ازدواجي هار پوئيندڙ پادري اڳتي وڌيو ۽
انهن لاشن جي طرف اشارو ڪري، حاضرين کي
سخت انداز ۾ چيو:

”اهي هٿ سزا جي لائق آهن جي ذلت
۽ گناهہ جي خون ۾ ليٿڙيل هئن جسمن
جي ڊرف وڌن، ۽ قابل نفرت آهن

اهي اکيون جي سندن موت تي رنج ۽ غم جا ڳوڙها ڳاڙين. شيطان سندن ناپاڪ روحن کي جهنم ۾ گهلي ويو آهي. ڇڏي ڏيو! انهن ٻنهي لاشن کي ان ناپاڪ زمين تي جا سندن خون سان ٻڌل آهي. پيا هجن، ته جيئن ڪتا سندن گوشت ورهائي کائن ۽ هوا سندن هڏن کي اڏائي ڇڏي. انسانو! ٻنهن جي ٻنهن جي گهرن ڏانهن موٽي وڃو!! پڇوا! هن بدبوءِ کان پڇو!! جا سندن دلين مان نڪري رهي آهي. هنن جا ٻٽلا خطا ۽ قصور جي الي سان ڀُهيل آهن ۽ ڪين سندن ٻنهن جي رذالت ۽ ڪميڻپ پيهين ڇڏيو. بيهندڙوا هنن کان پري ٿي وڃو! جلدي پري ٿيو، ائين نه ٿئي جو دوزخ جي باهه جا شعلا توهان کي نه ٻنهن جي لپيٽ ۾ آڻين.

توهان سان ڪوبه هت نه بيهي نه نه ذليل ۽ محروم ٿي ويندو. چلڪان ته مقدس عبادتخاني ۾ باريابي ناممڪن

ٽيندي، جتي اهل - ايمان غلاميءَ جو
سجدو ادا ڪن ٿا-"

سوسن - اها ڇوڪري جنهن کي ڪنوار
قاصد ٻڌائي سليم ڏي موڪليو هو - اڳتي وڌي،
سندس پنبڻيون لڙڪن سان پريل هيون- عزم ۽ همت،
جرائت ۽ شجاعت سان هن چيو:

"اندا ڪافرو! هنن جي حفاظت لاءِ
مان هت موجود آهيان، صبح ٿيڻ تي
هنن جهومندڙ ٽارين هيٺان مان سندن
لاءِ قبرون کوٽيندس - جيڪڏهين توهان
منهن جي هٿن مان ڪوڏر کسي ورتي
ته مان پنهنجي آڱرين سان زمين جو
سينو چيريندس پر جيڪڏهين توهان
منهن جا هٿ به ٻڌي ڇڏيا ته هي فرض
مان پنهن جي ڏندن سان پورو ڪندس-
هليا وڃو! هن عطر ۽ لوبان جي خوشبوءِ
جي هنڌ سان پريل جاءِ مان هليا
وڃو!! سوئر پاڪ خوشبوءِ سنگهڻ ڪان
پيچندا آهن ۽ چور گهر جي مالڪ ۽
صبح ٿيڻ کان ڊڄندا آهن - وڃو! پنهن
جي اونداهين کوٺين ۾ وڃو!! محبت

جي شهيدن جي سرن مٿان اڏامندڙ
فرشتن جا گيت، ڪن ڪچري سان
ڀريل ڪنن تائين ڪونہ پهچي سگهندا."

سائهو پڍي پادريءَ جي اڳيان ڀري
ٿي ويا ۽ سوسن لاشن جي ڀرسان بيٺي رهي ۽ ائين
پئي معلوم ٿيو تہ بيواهہ ماءُ رات جي خاموشيءَ ۾
پنهن جي ان ٻچن جي حفاظت ڪري رهي آهي -
سائهن جي وچ ڪان پوءِ سوسن زار زار روئڻ
لڳي -

زهراب

خزان جي خوبصورت زماني ۾ جڏهين اتر لبنان پنهن جي سمورين خوبصورتن ۽ دلڪشين سان جلوه فروش هوندو آهي، هڪ ڏينهن صبح جو ڳوٺ تولا جا ڳوٺاڻا ان ديول جي ويجهو جمع ٿيا جا وچ ڳوٺ ۾ آهي ۽ فارس رحال جي اوچتي ڪم ٿي وڃڻ تي پنهن جي خيالن جو اظهار ڪرڻ لڳا - هيءَ ڳالهه سندن لاءِ افسوسناڪ به هئي ۽ حيرت انگيز به، ته پنهن جي حسين ۽ نوجوان زال کي ڇڏي ڪري - جنهن کي اڃان ڇهه مهنا مس گذريا هئا جو هو وڏي لاڏ ڪوڏ سان شادي ڪري آيو هو، فارس رحال ڪاڏي هليو ويو؟

فارس رحال پنهن جي ڳوٺ جو سردار هو ۽ هيءَ سرداري کيس پيءُ ڏاڏي کان ورثي ۾ مليل

هئي - اجان مو چوويهن سالن جو مس هو ته سندس شخصيت ۾ آهي سڀ ڳڻ پئدا ٿي ويا جن جي سبب تولا جا رهواسي سندس عزت ۽ احترام ڪرڻ لاءِ مجبور هئا -

گذريل سال وچ بهار ۾ جڏهين هن سوسن برڪت سان شادي ڪئي ته ماڻهو چوندا هئا:

"هيءُ نوجوان ڪيترو نه خوش نصيب
آهي جو ڪيس ٽيهن سالن جي عمر کان
اڳ آهي سڀ خوشيون حاصل ٿي
ويون جي صحيح نموني ۾ انسان جي
طبعي زندگيءَ جو ڦل آهن!"

پر ان ڏينهن صبح جو، جڏهين تولا جا باشندا آرام جي ننڊ مان بيدار ٿيا ۽ ڪين پڌايو ويو ته جناب فارس صاحب پنهنجي سموري پونجي ڪٺي ڪري، متن ماڻهن ۽ يارن دوستن سان بنا ملڻ، گهوڙي تي سوار ٿي ڪيڏانهن هليو ويو ته سندن دلين ۾ شڪ شبها پئدا ٿيا ۽ هو انهن مخفي سببن جو راز کولڻ لڳا، جن جي ڪري هن پنهنجي زال، پنهن جو گهر ٻار، پنهن جي زمين، پنهنجا باغ، وطن وارا ۽ سڀ ڪجهه ڇڏي ڏنو.

اتر لبنان جي سماجي رهڻي ڪهڻي دنيا جي

سيني نظامن جي مقابلي ۾ اشتراڪي نظام (ڪميونزم) کي زياده ويجهي آهي. اهوئي سبب آهي جو زندگي جي رنج ۽ راحت ۾ هڪبئي کي سات ڏيڻ اتي جي ماڻهن جي فطرت ۾ داخل آهي تنهن ڪري روزگار جو ڇڪر جڏهين ڪين ڪنهن نئين حادثي سان هر ڪنار ڪندو آهي تڏهين هو ٻنهن جون سڀ توجهون ان جي وجه ۽ سبب جي تلاش ۾ صرف ڪندا آهن ۽ سندن اها جستجو تيستائين ختم نه ٿيندي آهي جيستائين وقت ڪو ٻيو مسئلو سندن سامهون پيش نه ڪري.

هيءُ ئي پاڻو پڌيءُ جو مادو هو جنهن جي سبب تولا جا رهاڪو اڄ ٻنهن جي ڪم ڪار کان بيپرواه ٿي ڪري، تولا جي ديول جي ويجهو جمع ٿيا هئا ۽ فارس رحال جي اوچتي هلئي وڃڻ تي ڳالهيون ٻولهيون ۽ ويچار ڪرڻ لڳا.

اجان ماڻهن ۾ ڳالهيون ٿي ئي رهيون ته ڳوٺ جو پادري اسطفان ڪنڌ ۾ پادرانه پٽو وجهيون سندن طرف ايندي نظر آيو. سندس منهن تي فڪر ۽ مايوسيءَ جا آثار هئا.

مجمع اسطفان جي ويجهو پهتو ۽ ڪانئس فارس رحال جي باري ۾ طرحين طرحين جا سوال ڪرڻ لڳو

پر هن ڪوبه جواب نه ڏنو ۽ خاموش ويهي افسوس جا هٿ مهٽيندو رهيو - نوريءَ دير کان پوءِ هن چيو:

"ڪجهه نه پڇو! منهن جا ٻچڙؤ! مون کان ڪجهه نه پڇو!! مون کي فقط ايترو ئي معلوم آهي ته صبح ٿيڻ کان ٿورو اڳ فارس منهن جي دروازي جو ڪڙو کڙڪايو، مون دروازو کوليو ته هو گهوڙي کي واڳ کان جهليون بيٺو هو - ان وقت سندس منهن تي نهايت رنج ۽ غم جا آثار هئا - حيرت ۾ پئجي مون سبب پڇيو ته چيائين: "اوهان کان موڪلائڻ آيو آهيان، سان سمنڊ پار وڃي رهيو آهيان ۽ ارادو اٿم ته هاڻي جيئري جيءَ واپس نه ورندس -" ائين چئي هن مونکي پنهن جي دوست نجيب مالڪ جي نالي هڪ خط ڏنو ۽ تاڪيد ڪيائين ته هتون هٿ پهچايو وڃي - خط ڏئي هو گهوڙي تي سوار ٿيو ۽ اڙي هئي ويندو رهيو - هن مون کي ايترو به

موقع نہ ڏنو جو مان ڪانئس تفصيل ۾
سفر جي ارادي جو سبب پڇي سگهان.
جا ڪجهہ مونکي خبر هئي سا مون
توهان کي ٻڌائي ۽ هاڻي هن ڪان
وڌيڪ مون ڪان نہ پڇو."

مجمع مان هڪ شخص ڳالهايو:

"نجيب مالڪ، گهوٽ ۾ هن جو سڀ
کان گهاٽو دوست هو تنهن ڪري ضرور هن
پنهن جي وطن ڇڏڻ جو سمورو قصو انهيءَ خط
۾ لکيو هوندو."

ٻئي پڇيو:

"ڇا اوهان سندس زال کي بہ ڪتي
ڏٺو؟ آهي"

پادريءَ جواب ڏنو:

"هائو! مون کيس صبح جو عبادت کان
پوءِ ڏٺو هو. هوءِ دريءَ جي پرسان ويٺي، ڪمن
نگاهن سان ڪٿي پري ڏسي رهي هئي. انئين پئي
معلوم ٿيو تہ ڄڻ سندس حواس گم آهن. فارس
جي باري ۾ مون جڏهين ڪانئس پڇيو تہ سڙي
مون کي ڏنائين ۽ جواب ڏنائين:

"مون کي ڪجهہ معلوم ناهي! مونکي

ڪاٻہ خبر ناهي!!" ائين چئي ٻــارن
وانگر زار زار روئڻ لڳي ـ"

اجان پادريءَ جي ڳالهہ پوري نہ ٿي هئي
جو ڳوٺ جي اوڀرين پاسي کان بندوق ڇٽــڻ ۽
ڳڏو ڳڏ هڪ عورت جي روح ڪاڙي جـــو آواز
ٻڌڻ ۾ آيو جنهن فضا ۾ هڪ هراس پيدا ڪري
ڇڏيو ـ ماڻهو ٿوري دير تائين تہ حيران ۽ خاموش
ويٺا رهيا پر تنهن کان پوءِ سڀ جو سڀ ـ جن ۾
مرد بہ هئا ۽ عورتون بہ ـ ڇرڪن ٿي خوف ۽ بد
بختي جا نقاب اوڙهي آواز جي طرف وڃڻ لڳا ـ

جڏهين هو فارس رحال جي ٻاهرين بنگلــي ۾
پهتا تہ هنن هڪ خوفناڪ منظر ڏٺو جنهن جي اثر
کان سندن ساٿا ڇڪرائجي ويا ـ رت رڳن ۾ ڄمي
ويئي ـ انهن ڏٺو تہ نجيب مالڪ خون ۾ ليٽڙيــو
پيو آهي ۽ فارس رحال جي زال، سوسن سندس پير
۾ ويٺي پنهن جا وار ۽ ڪپڙا پٽي دردناڪ آواز
۾ رڙي رهي آهي ـ

"هن خود ڪشي ڪئي! هن پنهن جي سيني
۾ بندوق هڻي!!

ماڻهو حيرت ۾ ويٺا هئا، ڄڻ تہ مــوت جــي
فرشتي جي اڻ ڏٺل آڱرين سندن روحن کي ڳهي

رکيو هو - پادري لاش جي ويجهو آيو، هن ڏٺو ته مقتول جي سڄي هٿ ۾ فارس رحال جو خط آهي جو اڄ ئي صبح جو لکندڙ جي مرضي مطابق کيس هٿون هٿ پهچايو ويو هو - مقتول خط کي ايتري ته قوت سان جهليو هو جو جڻ ته گهربائين ٿي ته کيس به پنهن جي آگرين جو حصو بنائي ڇڏي - پادري اهو خط سندس هٿ مان ڪٺي ڪري پنهن جي کيسي ۾ ائين رکيو جيئن ڪو پيو ڏسي نه سگهي - ۽ مٿو پٽيندو به چار قدم پوئتي هٽي بيهي رهيو -

ماڻهو نجيب مالڪ جو لاش سندس بيوه ماءُ جي گهر کڻي ويا، هن ويچاري جيئن ئي پنهن جي مربي پٽ . هنڙي حالت ۾ ڏٺو تيئن ئي غش کائي مٿان ٿي زمين تي ڪري پئي -

ڏکي ورتون فارس رحال جي وطن ڇڏڻ ۽ نجيب مالڪ جي خودڪشي جي سلسلي ۾ فارس رحال جي زال کي ڏوهي قرار ڏئي رهيون هون جو کيس اهڙي اڌ مئي حالت ۾ اندر پهچايو ويو

۱ طفان پنهن جي گهر آيو ۽ دروازو بند ڪري

پنهن جي ڪيسي مان اهو خط ڪڍيو جو هن نجيب مالڪ جي هٿ مان ڪنيون هو. ڏڪندڙ ۽ ڪنبندڙ آواز ۾ هن پڙهڻ شروع ڪيو:

"ادا نجيب!

مان وطن ڇڏي رهيو آهيان. انهي لاءِ ته منهن جو وجود نه فقط تنهن جي ۽ منهن جي زال لاءِ پر خود منهن جي لاءِ به بدبختي جو باعث آهي. مون کي خبر آهي ته تون شريف طبيعت آهين ۽ تو پنهن جي دوست جي ——— جو تنهن جو پاڙيسري به آهي. امانت ۾ خيانت نه ڪئي آهي، مون کي هي به معلوم آهي ته منهن جي زال سوسن پاڪدامن آهي، پر ان سان گڏو گڏ مون کي هي ۽ به سڌ آهي ته اها محبت جنهن تنهن جي ۽ سوسن جي دل کي هڪ ڪري ڇڏيو آهي. سا توهان ٻنهي جي وس کان ٻاهر آهي، توهان جيڪڏهين چاهيو ٻه ته به توهين ڪيس فنا نه ٿا ڪري سگهو جهڙيءَ طرح توهان نهر ڳاڏيشه جي وهڪري کي

روڪي نہ ٿا سگھو ۔
نجيب! تون منهن جو ننڍپڻ جو دوست
آهين، جڏهين اسين هئي گڏ باغن، ٻنين،
ميدانن ۽ ڊبولين جي اڳڻ ۾ کيڏندا
وتندا هئاسين ۔ ۽ مان خدا کي شاهد
ڄاڻي چوان ٿو تہ هن وقت بہ تون
منهن جو اهوئي دوست آهين جو اڳي
هئين ۔ مون کي اميد آهي تہ تون بہ
مون کي هميشه ائين سمجهندين جيئن
هميشه سمجهندو آيو آهين! سيڻ با آن
ڪان پوءِ سوسن سان جيڪڏهين ملين
تہ چئجانئس تہ منهن جي دل ۾ سندس
طرف ڪان ڪابہ بد گماني يا رنجش
ناهي ۔ مان کيس اڃان بہ محبت ۽
مهرباني جي لائق سمجهان ٿو ۽ جيئري
جيءَ سمجهندو رهندس ۔ کيس هيءَ بہ
ٻڌائجانءِ تہ جڏهين اڌ رات جو مان
سجاڳ ٿيس ۽ مون ڏٺو تہ هوءَ
حضرت عيسيٰ جي تصوير جي اڳيان
گوڏن پر ويهي عاجزي ۽ انڪساري
سان پنهن جي دل جي صبر ۽ سڪون

لاءِ التجا ڪري رهي آهي ته منهنجي
دل شفقت ۽ همدردي جي جذبات
کان چور چور ٿي پئي دنيا ۾ ڪوبه
ڏک يا تڪليف اهڙو ڪونهي جو هن
عورت جي زندگيءَ جي مقابلي ۾ پيش
ڪري سگهجي، جنهن جي هڪ طرف
ته سندس محب هجي ۽ ٻئي طرف
محبوب!
غريب سوسن هميشه اهڙي ڪشمڪش
۾ مبتلا هئي - هوءَ گهرندي هئي ته
زال هئڻ جي حيثيت ۾ جي فرائض
سندس مٿان عائد ٿين ٿا سي پورا
ڪري پر هوءَ پنهن جي هٿن سان پنهن
جي جذبات جو گردن به نه پئي گهٽي
سگهي - تنهن ڪري مان هڪ ڏورانهين
ملڪ وڃڻ رهيو آهيان انهيءَ نيت
سان ته وري واپس نه ورندس - مان نه
تو چاهيان ته توهان ٻنهي جي ڪاميابين
۽ خوشين جي راه ۾ هڪ پهاڙ بڻجان!
آخر ۾ مون کي اميد آهي ته تون
سوسن سان خلوص ۽ محبت جو ناتو

قائم رکيون ايندين ۽ آخري پساهه تائين سندس حفاظت ڪندين- هن تنهن جي لاءِ پنهن جي هر شيءِ قربان ڪري ڇڏي تنهن ڪري هوءِ بـ اُن هر مهرباني ۽ دلجوئي جي مستحق آهي جا مرد، عورت سان ڪري سگهي ٿو-

نجيب، خدا ڪري تون هميشه شريف القلب ۽ بلند حوصلہ رهين! الله توکي هميشه پنهن جي پناهه ۾ رکي!!!"

تنهن جو پاءُ

فارس رحال

خط پڙهڻ کان پوءِ اسطفان کيس تہ ڪري پنهن جي کيسي ۾ رکيو ۽ دريءَ وٽ وڃي ٻري ماڙيءَ طرف ڏسڻ لڳو- سندس ڪل مهانيا ٻڌائي رهيا هئا تہ هن وقت هو ڪنهن گهري فڪر ۾ آهي - ۾ هڪ منٽ ٻہ تہ گذريو هو جو هو هڪدم اٿي ڪڙو ٿيو- اٿين ٻئي معلوم ٿيو تہ هن پنهن جي فڪر جي تہ سان هڪ مشڪل ۽ خطرناڪ راز حاصل ڪيو آهي - اهو مشڪل ۽ خطرناڪ راز جو ظاهري پردن ۾ لڪل ۽ متاچري

چادر ۾ ويڙهيل هو — ڪلنٽس دانهن نڪري وئي:

فارس رحال! تون ڪيتري نه قدر چالاڪ آهين!! مان سمجهي ويس تو ابن مالڪ کي ڪهڙي طرح قتل ڪيو ۽ ٻوء ڪهڙي طرح سندس خون ڪلان به آزاد رهين - تو زهر موڪليو ۾ ساڪيءَ ۾ ملائي، تو ڪيس ترار موڪلي ۾ ريشم ۽ ڪيمخاب ۾ ويڙهي ڪري - تو ولس موت جو فرشتو موڪليو ۾ خط بجي تنهن ۾ ويڙهي ڪري - جڏهن هن بندوق جو منهن پنهن جي سيني طرف ڪيو آهي نه سندس هٿ تنهن جي هٿ جي گرفت ۾ هو ۽ سندس اراد و تنهن جي ارادي جي تابع هو - افسوس! فارس رحال تون ڪيتري نه قدر عيار آهين!! ”

اسطفان پهر ڪرسيءَ تي ويهي رهيو - هو هر ڪنڌ لوڏي رهيو هو ۽ پنهن جي آڱرين سان ڏاڙهيءَ کي سنواري به رهيو هو - سندس چپن تي هڪ ٻر معنيٰ مرڪ هئي — درد

کان بہ زیادہ خطرناک مرک!

ٿوري دير کان پوءِ هن ويجهو واري ڪيبن مان هڪ ڪتاب ڪڍيو ۽ افرام سرياني جا پاڪيزه شعر جهونگارڻ لڳو. ڪڏهن ڪڏهن وچ ڳوٺ مان ايندڙ عورتن جي روج راڙي کي ٻڌڻ لاءِ اک کڻي هيڏي هوڏي ڏسي ٿي ورتائين ٿي.

طوفان

يوسف فخري ٿيهن سالن جو هو جڏهين هن دنيا و مافيها سان لڳ لاڳاپا لاهي، اڪيلو، خاموش ۽ زاهدن واري زندگي گهارڻ لاءِ انهيءَ ويران خانقاهه، ڪي وڃي وسايو جا اتر لبنان جي واديءَ قاديشه، جي ڪناري تي آهي.

آس پاس جي ڳوٺائن ڪي سندس باري ۾ عجيب و غريب خيال هئا. ڪو چوندو هو:

”هو هڪ شريف ۽ وڏائي گهر جو ماڻهو آهي جنهن هڪ عورت سان محبت ڪئي پر سندس بيوفائي ڪري دلشڪسته ٿي ڪري شهر ڇڏي ڏنو ۽ ڪيس وسارڻ خاطر گوشه نشيني اختيار ڪئي.“

کو خيال ظاهر ڪندو هو:

”هو خيالن جي دنيا ۾ رهندڙ شاعر آهي، جو پنهنجي فڪر ۽ جذبات کي شعر ۽ نظم جو جامو پهرائڻ لاءِ سماجي گوڙ گهمسان کان ڪناره ڪش ٿي ويو آهي.“

”هو عبادت ڪندڙ صوفي آهي جنهن دنيا ۽ سندس دلچسپين کان منهن موڙي ڪري دين تي قناعت ڪئي آهي.“

۽ ڪو بيدڙڪ چئي ڏيندو هو:

”هو مجنون آهي!“

پر مان؟ —— مان هن مسئلي ۾ بلڪل خاموش هوس ڇاڪاڻ ته مون کي خبر آهي ته روح جي اندر اهڙا نازڪ راز به هوندا آهن جن جو اظهار صرف خيالن جي وس جي ڳالهه ناهي، تنهن هوندي به هن عجيب و غريب انسان سان ملڻ ۽ گفتگو ڪرڻ جو گهڻو آرزو مند هوس، تنهن ڪري به پيرا مون ڪوشش به ڪئي ته ڪيئن ملي ڪري —— سندس حقيقت معلوم ڪريان ۽ سندس مقصد ۽ مطلب جي خبر لهان پر تکين تکين نظرن ۽ بعضي اهڙن نظرن کان سواءِ، جنهن سان سندس سنگدلي،

ڪنورپ ۽ وڏائي ظاهر ٿيندي هئي، سون ڪي ڪاٻہ ڪاميابي نصيب نہ ٿي.

ٻهريون دفعو جڏهين سون ڪيس ڏٺو تڏهين هو صنوبر جي وڻ جي جهنڊ جي ويجهو گهمي رهيو هو. نهايت گهڻي ادب ۽ احترام سان مون ڪيس سلام ڪيو پر پاڻ فقط ڪنڌ لوڏڻ جي بيو ڪوبہ جواب نہ ڏنائين ۽ جلد اتان هليو ويو.

ٽيو دفعو جڏهين منهن جي ساڻس ملاقات ٿي تڏهين هو خانقاه جي ويجهو انگورن جي باغيچي جي وچير ويٺو هو. سندس ويجهو وڃي ڪري مون پڇيس:

> " ڪلهہ مون کي هڪ شخص جي واتان معلوم ٿيو آهي تہ هيءَ خانقاه هڪ شامي عابد چوڏهين صديءَ ۾ ٺهرائي هئي. ڇا اوهان کي سندس باري ۾ خبر آهي؟"

سخت نموني ۾ هن جواب ڏنو:

" مون کي خبر ناهي تہ هيءَ خانقاه ڪنهن ٺهرائي ۽ نہ وري معلوم ڪرڻ چاهيان ٿو."

هيئن چئي ڪري هن مونڏي پٺي ڪري ڇڏي ۽ ٺوڪ طور چيائين:

”تون ھن ٻاري ۾ ڀنھن جي ڏاڏيءَ کان ڇو نہ ٿو پڇين؟ ھوءَ عمر ۾ بہ ھت سڀ کان وڏي آھي ۽ ھن ماڻھن جي تاريخ جي بہ ڪيس پين سيني کان گھڻي خبر آھي.“

مان ڀنھن جي ٻاراڻي حرڪت تي پشيمان ۽ غمگين واپس موٽي آيس.

اھڙيءَ طرح بہ سال گذري ويا پر ھن پر اسرار شخص جي زندگي منھن جي خيالن ۽ ذھن تي ڇانئي رھي.

خزان جي موسم جو ذڪر آھي، مان يوسف فخري جي خانقاہ جي آس پاس، ٺڪرين ۽ ماڻھن ۾ گھمي رھيو ھوس جو طوفان ۽ مينھن اچي ورايو ۽ مون سان اٺين ڪيڏن لڳو جيئن مستيءَ ۾ پريل سمنڊ آن پيڙيءَ سان ڪيڏندو آھي جنھن جو ڦرھو چولين پڃي ڇڏيو ھجي ۽ سڙھ طوفان ڦاڙھي ڇڏيو ھجي. مون خانقاہ جي راہ ورتي ۽ ڀنھن جي دل ۾ چيو:

”ھن ماڻھن کان بيزار سان ملڻ جو چڱو وجھہ مليو آھي. طوفان ۽ ينل

ڪپڙا منهن جي معافي ۽ سفارش لاءِ
ڪافي آهن.“

سان اهڙيءَ رحم جوڳي حالت ۾ خانقاهه جي
وڃهو پهتس ۾ اچان مون ڪڙو ڪوڪليو هو جو
مون کي پنهنجي سامهون هو شخص بيٺل نظر آيو
جنهن سان ملڻ جي خواهش هڪ هڪ عرصي کان
منهن جي دل ۾ هئي. هن جي هٿ ۾ هڪ پکي
هو جنهن جو مٿو سخت زخمي ۽ پر ڀڳل هئا ۽ اهڙيءَ
طرح ڦٿ ڦٿ ڪري رهيو هو جو ڄڻ ته پنهنجي
زندگي جا آخري پساهه پورا ڪري رهيو هجي.
کيس سلام ڪرڻ کان پوءِ مون چيو:

”معاف ڪجو سان هن حالت ۾ اوهان
وٽ آيو آهيان. پر ڇا ڪيان مجبور
هوس، طوفان تمام سخت آهي ۽ شهر
هتان گهڻو پري!“

هن منهن ۾ گهنڊ وجهي مون کي نهايت غور
سان ڏٺو ۽ نفرت ڀريل نموني ۾ چيائين:

”هت گهٽيون ئي غارون آهن ۽
جيڪڏهين تنهن جي مرضي هجي ها ته
تون انهن ۾ پناهه وٺي سگهين ٿي!“

ائين چيائين ۽ پکيءَ جي مٿي تي ايتري محبت
سان هٿ ڦيرڻ لڳو جا مون حياتيءَ ڀر نه ڏٺي

هئي - هٿڙين برعڪس شين - رحم ۽ سنگدلي - ڪي
ڏسي ڪري مون کي سخت تعجب ٿيو - سڀ
کان وڏيڪ حيرت ۾ وجهندڙ منهن جي لاءِ هيءَ
ڳالهه هئي ته هو مون سان ايتري قدر سختي سان
ڇو ٿو پيش اچي -

هن مونڏي سواليه نظر سان ڏٺو ڇڻ ته منهنجي
ذهني تڪليف کي سمجهي ويو هجي ۽ چيائين:

”طوفان ڪتي گوشت کي ڇنهن جي
خوراڪ ناهي بڻائيندو پوءِ تون ڪانئس
ڊجي ڇو ٿو پڇين؟“

مون جواب ڏنو:

”هي صحيح آهي ته طوفان، ڪتان ۽
۽ ڇهراڻ کي نه ٿو پسند ڪري پر
ڪيس سرد ۽ تر شيون پسند آهن، تنهن
ڪري مون کي يقين آهي ته جيڪڏهن
پيهر سندس هٿ چڙهيو ويس ته هو
مونکي هڪ لذيذ گره سمجهي ڳڙڪائي
ويندو!“

سندس منهن تي ڪي قدر سرهائي موڊار ٿي
هن مون کي چيو:

”جيڪڏهن طوفان توکي هڪ لذيذ
گره سمجهي ڳڙڪائي وجي ته هيءَ

تنهن جي لاءِ ايتري نه وڏي عزت تيندي
جنهن جو تون ڪڏهين به لائق ناهين.“
سون جواب ڏنو:
”تنهن ڪري نه منهن طوفان کان پڇي
آيو آهيان ته اها عزت سون کي حاصل
نه ٿي سگهي جنهن جو مان هرگز لائق
ناهيان“ ان هلڪي مرڪ کي لڪائڻ خاطر جا
سندس چپن تي بي اختيار نمودار ٿي هئي، هن
مونڊي پني ڪري چڏي ۽ هڪ ڪرسيءَ طرف
اشارو ڪندي جا پرندڙ ڪل جي پرسان رکيل
هئي، سون کي چيو:
”هن ڪرسيءَ تي ويهي پنهن جا ڪپڙا
سڪاءِ.“
سون سندس تشڪر ادا ڪيو ۽ اسين ٻئي ويهي
رهياسين - مان ان ڪاٺ واري ڪرسيءَ تي جا ڪل
جي پرسان پيل هئي ۽ هو هڪ پراڻين ڪرسيءَ
تي جا چپ اڪي ناهي وئي هئي - هن هڪ نڪر
جي پيالي ۾ جنهن ۾ ڪيترائي تيل مليل هئا،
آنگريون پوڙيون ۽ ان پڪيءَ جي زخميل ڪنڊائين
۽ مٽي تي ملڻ لڳو - پوءِ هن سنهن جي طرف
ڏيان ڏنو ۽ چيائين:
”طوفان هن بيوس پکيءَ کي ستيو ۽

هيءَ اڌ مئي حالت ۾ چپ تي ڪري
پيو! "
مون جواب ڏنو:
" اهڙي طرح مون کي ٻه طوفان اوهان
جي در تي اچي ڦٿو ڪيو آهي ۽ مون
کي اڃان تائين خبر ناهي تہ آن منهن
جون ٻانهون ڀڳيون آهن يا مٿو ڦاڙيو
آهي."
هن منهن جي منهن کي غور سان ڏٺو ۽ چيو:
" ڪيترو نہ سٺو ٿئي ها جيڪڏهين
انسان جي فطرت پکين جهڙي هجي ها!
ڪيترو نہ سٺو ٿئي ها، جيڪڏهين
طوفان انسان جون ٻانهون ڀڃي ڇڏي
ها ۽ مٿو ڦاڙي وجهي ها!! پر بزدلي
انسان جي ضمير ۾ پريل آهي، هو
طوفان کي چڱي طرح ٿي سڃاڻي
تيندي نہ تو ڏسي تہ وڃي تو غارن،
ڪندن ۽ پاسن ۾ لڪي- "
گفتگو کي شروع رکڻ جي خيال کان مون
چيو:
" پکين کي اهو شرف حاصل آهي جو

انسان کي حاصل ناهي - انســـان آن
قانون ۽ آن رواج جي پاڇي ۾ زندگي
گذاري ٿو جي هن پنهن جي لاءِ ٺاهيا
آهن، پر ٻکي انهيءَ وڏي ۽ عالـــي
قانون جي مطابق زندگي گذارين ٿـا
جنهنجي وسيلي زمين سڄ جي چوڌاري
چکر هڻندي آهي -"

هن جي اکين ۾ هڪ جوت پئدا ٿي، واچـون
ٽڙي وٺس چڻ ته هن مونکي پنهن جو هڪ ذهين
شاگرد سمجهيو - هو چوڻ لڳو:

"شاباش! زنده باد!! جو ڪجهه تـون
چئي رهيو آهين ۽ جيڪڏهين اهوئـي
تنهن جو عقيدو به آهي، ته انسان کي
ڇڏي ڏي، سندن ناقص رسم و رواج
۽ بيکار قانون کي لت هڻ ۽ پکيـن
وانگر هڪ اهڙي جاه تي زندگي گذار
جا خدا جي نالي کان سواءِ ٻين سيني
شين کان خالي هجي -"

مون جواب ڏنو:

"جو ڪجهه مان چئي رهيو آهيـان
تنهن تي اعتقاد به رکان ٿو -"

هن پنهنجو هٿ مٿي کنيو ۽ سخت انداز ۾ چيائين:

"اعتقاد بي شيءِ آهي ۽ مٿس عمل ڪرڻ بي شيءِ. ايترا ڪيترائي ماڻهو آهن جي ڳالهه ته سمنڊ وانگر ٿا ڪن پر سندن زندگي هڪ باراني تلاءَ کان زياده حيثيت نه ٿي رکي. هو پنهنجي ڳچين کي جبل جي چوٽين کان به بلند سمجهن ٿا پر سندن روح غارن جي اونداهين ۾ سٿل رهن ٿا."

هيئن چيائين ۽ مونکي موقع ڏيڻ کان سواءِ ئي پنهنجي جاءِ تان اٿيو. ڪيءَ ڪي دريءَ جي پرسان لنگهيل هڪ ڀرائي ڪوٽ تي ويهاريائين ۽ هيڏانهن هوڏانهن کان ڪک ڪانا گڏ ڪري ڪل ۾ وجهندي چوڻ لڳو:

"جتي لامي پنهن جا پير سڪاه. پوسل انسان لاءِ سڀ کان زياده نقصان ڪلر آهي. چڱي طرح سڪاءِ ۽ شرم نه ڪر."

مان ٻاهر کي اچان تورو ويجهو ٿي ويٺس. منهن جن پسيل ڪپڙن مان دونهان نڪري رهيا هئا ۽

هو خانقاهه جي دروازي تي بيٺو غضبناڪ فضا کي نهايت مصروفيت سان ڏسي رهيو هو.

ٿوري دير کان پوءِ مون کانئس پڇيو:

”ڇا اوهان کي هن خانقاهه ۾ آئي گهڻو وقت گذريو آهي؟“

هن مونکي ڏسڻ کان سواءِ ئي جواب ڏنو:

”مان هن خانقاهه ۾ ان وقت آيو هوس جڏهين زمين سنسان ۽ ويران هئي ۽ پاڻي جي مٿاڇري تي خداوندي روح اڏري رهيو هو.“

مان خاموش ٿي ويس ۽ پنهنجي دل ۾ چوڻ لڳس:

”هي شخص ڪيترو نه عجيب و غريب آهي ۽ سندس راز کي معلوم ڪرڻ ڪيترو نه ڪٺن آهي!“ پر سائنس گفتگو ڪرڻ ۽ سندس روح جي اسرار کي سمجهڻ به ضروري آهي تنهن ڪري مان صبر ڪندس ايتري حد تائين جو سندس بيرخي ۽ بيرحمي لطف ۽ مهرباني ۾ بدلجي وڃي.

★

رات انهن مائرين مٿان پنهن جي ڪاري چادر پکيڙي ڇڏي - طوفان ۽ مينهن ايتري تہ شدت اختيار ڪئي جو مونکي ائين محسوس ٿيڻ لڳو: طوفان، زندگي کي فنا ۽ زمين کي گندگي کان پاڪ ۽ صاف ڪرڻ لاءِ ڀيهر جوش ۾ آيو آهي - يوسف فخري جي بزرگي مان سموري نفرت ۽ بيزاري، پيار ۽ همدردي ۾ بدلجي وئي ڇڻ تہ عناصر جي پڙڪاٽڻ سندس روح ۾ اها خاطري پيدا ڪئي هئي جا بعضي وقت ردعمل جي طور تي ظاهر ٿيندي آهي - هو اٿيو ۽ ٻہ ڏٺا هاربائين - تنهن کان پوءِ منهن جي سامهون شراب سان ڪنن تار دکي ۽ هڪ ٿالهہ رکيائين جنهن ۾ ماني، پنير، زيتون جو روغن ۽ ٿورا سڪل ميوا هئا ۽ منهنجي سامهون وهي پيار ۽ مهرباني جي انداز ۾ چوڻ لڳو:

”مون وٽ جو ڪاٽڻ پيئڻ جو سامان هو، حاضر آهي - اچ! ۽ مون سان شريڪ ٿي وڃ!!“

اسان رات جي ماني خلموشي سان کاڌي - هوا جا سوسٽ ۽ مينهن جي وس وس اسان جي ڪنن باقاعده پئي پئي - مون هر گره تي يوسف فخري جي منهن کي ڏسي ورتو ٿي تہ جيئن سندس

مهانڊن مان سندس ذهني حالتن ۽ وجداني لاڙن ۽ خيالن جي حقيقت معلوم ڪريان.

دسترخوان کڻي ڪان پوءِ، ڪل جي پرسان هن هڪ پتل جي ڪيتلي ڪنئي ۽ ٻن پيالن ۾ نهايت صاف ۽ خوشبودار قهوو وڌو، پوءِ سگريٽن جو هڪ دٻو کولي منهن جي طرف وڌائيندي نرم آواز ۾ چيائين:

هان وٺ! سگريٽ ڇڪ!!"

مون هڪ سگريٽ ڪنيو، منهن جي هٿ هٿ ۾ قهوي جي پيالي هئي. جو ڪجهه ان وقت منهن جون اکيون ڏسي رهيون هيون، مون کي تنهن تي يقين نه ٿي آيو. منهنجي سگريٽ دڪانن ۽ قهوي جا ٻه چار ڏڪ پيئڻ کان پوءِ، هن کنڊ لوڏيو جڻ ته منهن جي فڪر جو علم ڪيس پهچي ويو هو ۽ چيائين:

"تون هن خانقاه ۾ شراب، سگريٽ ۽ قهوه جي موجودگي تي تعجب ڪري رهيو آهين نه فقط ايترو پر توکي ڪاڏي جي سامان ۽ بستري تي به حيرت آهي مان توکي قصوروار نٿو سمجهان ڇاڪاڻ ته تون به انهن گهڻن ماڻهن مان

هڪ آهين، جي انسان کان عاجڪي
کي زندگيءَ جي انهن سڀني فطرتي
لذتن ۽ عام خوشين کان پري رهڻ
لازمي سمجهن ٿا۔"
سون جواب ڏنو:-
"برابر! هي عقيدو پوري طرح اسانجي
ذهن تي قابض آهي ته خدا جي عبادت
لاءِ دنيا کان منهن موڙڻ جي معني هي
آهي ته اڪيلي ۽ زاهدانه واري زندگي
گذاري وڃي ۽ دنيا جي هر لذت ۽
هر خوشيءَ کي ڇڏي ڪري صرف
پاڻيءَ ۽ گاهه تي گذارو ڪيو وڃي۔"
هن چيو:
"خدا جي مخلوق سان گڏ رهندي به
مان سندس عبادت ڪري سگهيس ٿي۔
چلڪاڻ ته عبادت لاءِ اڪيلائي ۽
گوشه نشيني ضروري نه آهي۔ سون خدا
کي حاصل ڪرڻ لاءِ دنيا کي ناهي
ڇڏيو چلڪاڻ ته هو سون کي منهن
جي ماءُ پيءُ جي گهر ۾ ئي نه پر هر
جڳهه مليو ٿي، ۽ سون مانهن کان

انهيءَ ڪري ڪناره ڪشي اختيار
ڪئي جو منهن جي فطرت سندن فطرت
کان مختلف هئي ۽ منهن جو فڪر
سندن فڪر کان.

مون انسانن کان انهيءَ ڪري
قطع معاشرت ڪئي جو منهن جي روح
کي ڪبي طرف ڦرندڙ چرخين ۾ سڄي
طرف ڦرندڙ چرخي ڏٺو.

مون تمدن تي انهيءَ ڪري لت
هنئين جو منهن جي خيال ۾ اهو هڪ
پراڻو، فاسد، قوي ۽ خطرناڪ وڻ هو،
جنهن جون پاڙون زمين جي اونداهين ۾
پڪڙيل هيون ۽ شاخون آسمان سان
ڳالهيون ڪري رهيون هيون، پر جنهن
جا گل، لالچ، بداخلاقي، ڏوه ۽ گناه
هئا ۽ ميوو، آفت، بدبختي، فڪر ۽
غم —

ڪن مصلحين ڪوششون ب
ڪيون ته قلم هڻي ڪري هن وڻ جي
طبيعت بدلائي وجي پر ڪين ڪاميابي
نصيب نه ٿي ۽ هو مايوسي، مظلومي ۽

ناڪاميءَ جي حالت ۾ مري ويا ـ"
هن ڪرسيءَ جو سهارو ورتو ۽ سنڌس آواز
اڳي کان بلند ٿي ويو ڇڻ تہ هو پنهن جي ڪلام
جي تاثير ۾ هڪ لذت محسوس ڪري رهيو هو۔
گفتگو جو سلسلو جاري رکندي هن چيو:
"نہ! مون رهبانيت ۽ عبادت جي لاءِ
اڪيلائي اختيار ناهي ڪئي، انهيءَ لاءِ
جو عبادت — جا دل جو نغمو آهي۔
بيشمار دانهن ڪوڪن جي وچ ۾ هئڻ
جي باوجود بہ خدا جي ڪنن تائين
پهچي ٿي ۽ رهبانيت — جنهن جو پيو
نالو جسم تي جبر ڪرڻ ۽ سنڌس
خواهشن کي پيڙڻ آهي — هڪ اهڙو
سڻلو آهي جنهن جي لاءِ منهن جي
مذهب ۾ ڪابہ گنجائش ڪانهي، الله
جسم کي روح جو عبادت گاه بڻايو
آهي ۽ اسان جو فرض آهي تہ اسين
سنڌس حفاظت ڪريون تہ جيئن اهو
جاندار، پاڪ، صاف ۽ آن "الوهيت"
جي قابل رهي جا منجهس رهندي آهي۔
نہ! منهن جا دوست! مون زهد ۽

عادت؛ لاءِ گوشه نشيني اختيار ناهي
ڪئي، پر انهيءَ لاءِ ڪئي آهي تہ مان
ماڻهن، سندن قوانين، سندن تعليمات،
سندن رسم و رواج، سندن خيالن،
سندن مصيبتن ۽ پريشانين کان بچڻ
چاهيو ٿي - مون اڪيلائي کي انهيءَ
ڪري بهتر سمجهيو تہ جيئن انهن ماڻهن
جون منحوس صورتون مون کي ڏسڻ
۾ نہ اچن، جي پنهنجي روح کي
وڪڻي ڪري سندس قيمت سان اهڙيون
شيون خريد ڪن ٿا جي قدر ۽ عزت
۾ ڪانئس هزار بار ڪريل هونديون
آهن -

مون گوشه نشيني کي انهيءَ لاءِ
ترجيح ڏني جو مان انهن عورتن سان
ملڻ نہ ٿي چاهيو جي آڪڙيل ڪڇين
سان اکيون ٽمڪائينديون ڦرنديون آهن
۽ جن جي چپن تي هزارين مسڪراهٽون
هونديون آهن پر دل ۾ هڪ ۽ صرف
هڪ ئي غرض -

مون اڪيلائي کي انهيءَ ڪري

پسند ڪيو ته انهن ”نير فلسفين“ جي ياري دوستي کان بچي وڃان، جي خواب ۾ علم جو پاڇو ڏسي ڪري هيءُ خيال ٿا ڪن ته سندن، معرفت جي جهان ۾ اهڙوئي درجو آهي جهڙو گول ۾ نقطي جو آهي ۽ جي سجاڳيءَ ۾ حقيقت جو پاڇو ڏسي هيءُ سمجهن ٿا ته هنن حقيقت جي علم ۽ ڪامل جوهر کي پنهن جي قبضي ۾ ڪري ڇڏيو آهي -

مون خلوت نشيني کي انهيءَ لاءِ مناسب سمجهو ته مان انهن جاهلن جي دلي دوستي کان گهبرائجي ويو هوس جي مهرباني ڪي ڪمزوري جو، در گذر کي بزدلي جو ۽ غرور کي عظمت جو هڪ قسم سمجهن ٿا -

مون علحدگيءَ کي پنهنجي زندگي انهيءَ لاءِ بڻايو جو منهن جو روح انهن دولتمندن سان گڏ رهندي رهندي ٿڪجي پيو هو جي خيال ڪندا آهن

۽ سج چنڊ ۽ تارا سندن خزانن سان
اُپري ڪري سندن ٿي ڪيسن ۾ لهن
ٿا - انهن ليڊرن کان تنگ ٿي پيو جي
قوم جي اميدن سان کيڏن ٿا ۽ سندس
اکين کي سونهري ڏوڙ ۽ ڪنن کي
سريلن آواز سان پري ڇڏن ٿا ۽ انهن
پادرين کان تنگ اچي ويو هو جي
ماڻهن کي انهن ڳالهين جي هدايت
ڪن ٿا جن تي پاڻ ٻه عمل نه ٿا ڪن
۽ هنن کان اهڙين شين جا طالب ٿين
ٿا جي پنهن جي نفس کان طلب نه ٿا
ڪن -

مون اڪيلائي کي پنهنجي زندگي
جو مرڪز انهيءَ لاءِ قرار ڏنو جو اڄ
تائين مون کي انسان جي هٿ کان
ڪا اهڙي شيءِ ڪانه ملي جنهن جي
قيمت مون پنهن جي دل سان ادا نه
ڪئي هجي -

مون گوشه نشيني کي انهيءَ لاءِ
چونڊيو جو مون کي هن عظيم الشان
۽ خوفناڪ عمارت کان نفرت ٿي وئي

هئي، جنهن کي دنيا ”تهذيب ۽ تمدن“ جي نالي سان سڏي ٿي. اها عمارت، جا صنعت ۽ نقاشي جي ڪمالات جو آئينو ۽ انساني ڪوشن جي ڏير تي قائم آهي.

مون ۾ اڪيلائي جي طلب انهيءَ لاءِ پيدا ٿي جو اڪيلائي ۾ روح ۽ فڪر، قلب ۽ جسم جي لاءِ هڪ زندگي آهي.

مون ويران جهنگلن ۾ پنهن جو گهر انهيءَ لاءِ بڻايو جو منجهس سج جي روشني، گلن جي خوشبوءِ ۽ نهرن جا گيت آهن.

مون پهاڙن کي پنهن جي رهائش انهيءَ لاءِ بڻايو. جو منجهن بهار جي بيداري، گرميءَ جو ولولو، خزان جا سريلا آلاپ ۽ سردين جا قصد آهن.

مون هن اجڙيل خانقاه کي انهيءَ لاءِ وسايو ته مان زمين جي پيدن کان واقفيت ۽ بارگاهه خداوندي جي ويجهڙائي حاصل ڪرڻ گهري ٿي.“

هو خاموش ٿي ويو - ڪيس آپ
ساڻي اڳي ورتو هو ڇڻ تہ هن تمام
وڏو بار پنهن جي سر تان لاهي ڦٽو
ڪيو هجي - سندس اکيون، عجيب و
غريب طلسمي شعاعن سان روشن ٿي
ويون ۽ منهن تي عزت نفس، قصد ۽
قوت جون موجون ڪيڏڻ لڳيس - سان
ڏيري ڏير تائين هڪ غير معمولي
خوشيء جي اثر هيٺ سندس منهن کي
ڏسندو رهيس، سون کي ان ڳالهہ جي
بي حد خوشي هئي تہ جن لکل ڳالهين
جي ڪولڻ جي خواهش هڪ عرصي کان
منهن جي دل ۾ هئي، اهي هن وقت
منهن جي سامهون هيون - آخر ڪيس
مخاطب ٿي ڪري سون چيو:
" اوهان جو ڪجهہ فرمايو، بلڪل
بجا ۽ درست آهي - پر ڇا اوهان کي
خبر نہ آهي تہ سماج جي بيمارن ۽
تڪليفن کي جهڙي طرح اوهان سڃاتو
آهي تنهن سان سونکي پتو پيو ٿو نہ
اوهان ڪامل طبيب آهيو ۽ هڪ طبيب

ڪي اهو هرگز نہ ٿو جڳائي تہ بيمار
جي شفا يا موت ڪان اڳ سندس
علاج ڪان پاسو ڪري. دنيا ڪي اوهان
جهڙن ماڻهن جي سخت ضرورت آهي ۽
اهو انصاف جي بلڪل برعڪس ٿيندو
جيڪڏهين اوهان سماج ڪي نفعو پهچائڻ
جي طاقت رکندي بہ ڪائنس پاسو
ڪري وڃو."

هو ٿوري دير تائين مون ڪي غور سان ڏسندو
رهيو پوءِ مايوسي ۽ بيزاري جي انداز ۾ چوڻ
لڳو:

"دنيا جي پيدائش ڪان ٿي طبيبن جي
خواهش آهي تہ بيمار ڪي سندس بيماري
ڪان نجات ڏيارجي تنهنڪري منجهائن
ڪي نشتر کڻي آيا ۽ ڪي دوائون
کڻي آيا، پر افسوس جو سڀ جا سڀ
بغير ڪنهن اميد ۽ ڪاميابي جي مري
ويا. ڪاش! زماني جي گردش جو
ماريل هي مريض بہ پنهنجي گندي
بستري سان چنبڙيو رهي ۽ پنهن جي
پراڻن زخمن سان ماڻل ٿي وڃي نہ ئي

بس ڪري ويهي ها! پر نه! هو پنهن
جي چادر ڪان هٿ ڪڍي ٿو ۽ هر
ان شخص جي ڳچي جهلي گهٽي ڇڏي
ٿو جو سندس علاج يا حال پرسي لاءِ
اچي ٿو - بي جا ڳالهه، مونکي غضبناڪ
ڪري ٿي ۽ رت ڪي منهنجي رڳن ۾
ڀڙڪندڙ شعلن ۾ بدلي ڇڏي ٿي ته
هي خبيث بيمار ڀوريائين ته طبيب
کي قتل ڪري ڇڏي ٿو ۽ پوءِ
شرمندو ٿئي ٿو ۽ پنهنجون اکيون بند
ڪري دل جو دل ۾ چوي ٿو:
”سچ هي ڪامل طبيب هو.“
— نه! ادا! دنيا ۾ ڪوبه انسان سان
پلائي نه ٿو ڪري سگهي، جهڙيطرح
ڪڙمي، ڪٿي هو ڪيترو به هوشيار ۽
عقلمند ڇو نه هجي پر سردين ۾ فصل
نه ٿو لڻي سگهي -

محترم! دنيا جو سيارو ختم ٿي
رهيو آهي ۽ تنهن ڪان پوءِ حسين ۽
دلڪش بهار اچڻ وارو آهي، جنهن ۾
گل باغن جي زينت هوندا ۽ نهرون
ساڻرين ۾ سريلا سر الاپينديون -“

من هڪ ٽڏو ساهه پريو ۽ نرڙ ۾ گهنڊ وجهي
ڪري غمگين انداز ۾ چوڻ لڳو:

”ڪاش مون کي خبر هجي ها ته ڇا
انهن انسان جي زندگيءَ کي — ۽ ان
سان منهن جو مطلب زمانو آهي، پنهن
جي سيني تعلقات سان گڏ — انهن
سدن ۾ ورهايو آهي جي پنهن جي
رفتار ۽ رواني جي لحاظ کان عام سدن
سان مشابهت رکن ٿيون؟ ڇا هزارن
ورهين کان پوءِ به روءِ زمين تي ڪا
اهڙي انساني جماعت نمودار ٿيندي جا
روح ۽ سچائي جي اصولن تي زندگي
گذاريندي؟

ڇا ڪڏهين اهڙو زمانو به ايندو
جنهن ۾ انسان کي عزت ۽ بزرگي
حاصل هوندي ۽ هو ذهن جي روشني
۽ رات جي آرام کان مزو وٺندي
زندگيءَ جي سچيءَ پير ۾ ويهندو؟ ڇا
هي خواب ڪوڙو ته نه ٿيندو؟ — ڇا
هي خواب ان وقت ڪوڙو ٿيندو
جڏهين زمين انسان جي گوشت سان

پنهن جي بک ۽ سندس خون سان پنهن
جي اُڃ لاهيندي؟"

هو اتي ڪڙو ٿيو ۽ پنهن جو سڄو هٿ آسمان
طرف ڪنيائين ڄڻ ته هن جهان کان سواءِ هڪ ٻئي
جهان جي طرف اشارو ڪندو هجي - هو چئي
رهيو هو:

"هي پري جا خواب آهن ۽ هي
خانقاه خوابن جي جڳهه ناهي ڇاڪاڻ
ته مان سندس اڱڻ ۽ سندس ڪنڊ ڪڙڇ
جي هڪ هڪ شيءِ کي چڱي طرح
سڃاڻان ٿو نه فقط ايترو پر هن ماڙيءَ
۽ پهاڙن جي هڪ هڪ ذري کان واقف
آهيان - مان هن حقيقت کي يقين جي
حد تائين قبول ڪريان ته مان موجود
آهيان ۽ منهن جي وجود جي گهراين ۾
بک به آهي ۽ اڃ به - مون کي حق
حاصل آهي ته مان زندگي ۾ ڪاڻ پيڻ
لاءِ انهيءَ ٿانو کي ڪم آڻيان جنهن
کي مون پنهن جي هٿن سان ٺاهيو آهي
۽ اهوئي سبب آهي جو مان انسانن جي
دعوتن ۽ دسترخوانن کي لت هڻي

کري هت هليو آيو آهيان ۽ هاڻي
هميشه هت ئي رهندس."

هو ڪمري جي وچ ۾ گهمڻ لڳو - ان وقت
مان سندس گفتگو ۽ انهن سڀني ۽ علتن تي غور
غور ڪري رهيو هوس جن انساني سماج جي
تصوير سندس سامهون اهڙي رنگ ۾ پيش ڪئي
هئي جو منجهس يا ته ڏنگيون ڦڏيون ليڪون
هيون يا وري ڪارا داغ - آخر مون هيٺين ڇڪ ڀي
ڪيس پيهاريو:

"مان اوهان جي خيال ۽ مقصدن جو
احترام ڪريان ٿو ۽ هن جي دل ۾
اوهان جي تنها پسندي جي لاءِ عزت
آهي پر مان ڄاڻان ٿو - ۽ ڄاڻي، افسوس
جو سبب آهي — ته اوهان جي گوشه
نشيني ڪري هن بدقسمت قوم هڪ
اهڙو شخص وڃائي ڇڏيو آهي جو
ڪيس فائدي پهچائڻ ۽ بيدار ڪرڻ تي
قادر هو."

ڪنڌ ڌوڻيندي هن جواب ڏنو:

"هيءَ قوم ته پنهنجي قومن وانگر آهي -
ڇاڪاڻ ته سڀ انسان هڪ فطرت تي

پيدا ٿيا آهن پر جيڪڏهين منجهن ڪو فرق به آهي ته اهو فقط ٻاهرين ڏيک ويک جو آهي جنهن ڪي ڪابه حقيقت ڪانهي - ان بنياد تي مشرقي قومن جي بد بختي در اصل سڄي دنيا جي بد بختي آهي - جنهن شيء کي اوهان مغربي ترقي سان بيان ڪريو ٿا، اها اجائي غرور جو هڪ ٻاڇو آهي، ۽ بس! فريب، فريب ٿي رهندو، پوءِ ڪٿي سندس نهن چو نه ڪپيا وڃن، ڪوٽ، ڪوٽ ٿي رهندو، ڪٿي مٿس ڪيترو به ملمع ڪيو وڃي - اطلس ۽ ڪيمخاب پهري ڪري ۽ محلن محلاتن ۾ رهي ڪري به ڪوڙ سچ نه ٿو ٿي سگهي ۽ ريلن ۾ سوار ٿي ۽ هوائي جهازن ۾ اڏري ڪري به خيانت، امانت نه بڻجي سگهندي - فاصلن کي ڪچن ۽ عناصر کي ٽوڙڻ جي لالچ صبر ۾ بدلجي نه ٿي سگهي ۽ ڪارخانن ۽ مدرسن ۾ ڏوه ڪرڻ سان اهي ڏوه نيڪين ۾ نه ٿا بدلجي سگهن -

— غلامي ـ زندگيء جي غلامــــي، ماضيء جي غلامي، اصولن، خصلتن ۽ لباس جي غلامي، مردن جي غلامــــي ـ غلامي ئي رهندي پوء جيتوڻيڪ سندس منهن رنگيو به وڃي يا سندس لبـــاس بدليو به وڃي ـ هائو! غلامي، غلامـــي ئي رهندي، چاهي هوء واڻ کي آزادي ئي چو نه چوي ـ!

نه! منهن جا پيارا! نه مغرب، مشرق کان زياده ترقي يافته آهي ۽ نه مـــشـــرق مغرب کان زياده پٺتي پيل ـ انهن ٻنهي ۾ ڪوبه فرق ڪونهي ـ سواء هن فرق جي جو هڪ بکهڙ ۽ چراغ ۾ هوندو آهي ـ مون سماج جي جدا جدا نظارن کي ڏٺو ـ سندن ٻوٽنان مون کي اهو ازلي انصاف پسند ناموس نظر آيو، جو بد بختي، انڌاڻپ ۽ جهالت کي هـــڪ ئي درجي ۾ رکيتو، جو هڪ قـــوم کي ٻي قوم تي فضيلت نه ٿو ڏئي ۽

مون بيحد حيرت ۾ پرجي چيو:

جو هڪ جماعت کي چڙي ڪري ٻيء

جماعت تي ظلم نہ تو ڪري."
"ذهن جو مطلب تہ تمدن ۽ سندس
نظارا ڪوڙا ۽ ڪوتا آهن؟"
ترش نموني ۾ هن جواب ڏنو:
"هائو! ڪوڙي آهي هيءَ تمدن ۽
ڪوتا آهن سندس سڀ نظارا! هي سڀ
ايجادون ڇا آهن؟ سواءِ انهن برائين
جي، جن سان عقلن کي ڪوڙي تسلي
ڏني وڃي ٿي جيئن ڪ آهي گهٻراهٽ
۽ اداسيءَ ۾ وڪوڙيل رهن ٿا ۽ هي
فاصلن جي گهٽتائي، ٻهاڙن ۽ ساڳرين
جي برابري ۽ سمنڊ ۽ هوا تي قبضو
ڇا آهي؟ سواءِ انهن سڙيل گلن جي،
جي نہ تہ اکين کي ڪو آرام پهچائي
سگهن، نہ دل جي لاءِ ڪا طاقت
ٻڌجي سگهن، ۽ نہ وري روح کي بلندين
تائين پهچائي سگهن - باقي رهيا معمہ ۽
ڳجهارتون جن کي علوم ۽ فنون سان
تعبير ڪيو ٿو وڃي، سو اُهي سونهري
زنجير آهن، جن کي انسان سندن چمڪ
۽ چمڪي ڪان خوش ٿي ڪري

گهليندو ٿڙي ٿو - پر در اصل اهي
ٻڇرا آهن، جن کي انسان ڪائنات جي
پيدائش جي اوائلي دور ۾ ٺي پنجرن ۾
سرن سان ناحق شروع ڪيو هو ۽ اٿين
نہ چاتائين تہ سنڌس سموري ڪاريگرين
جو نتيجو صرف اهو نڪرندو جو هو
پنهنجو پاڻ کي انهن ٻچرن ۾ قيد پسندو.
هائو! انسان جون هي سڀ محنتون،
هي سڀ ڪاميابيون، هي سڀ جهڳڙا
جهتا ۽ هي سڀ اميدون ڪوڙيون ۽
ڪوٺيون آهن - هائو — دنيا جي هر
شيءِ ڪوڙي آهي ۽ زندگي جي هن
سموري ڪتاب ۾ سواءِ هڪ شيءِ جي
ٻي ڪا شيءِ روح جي رغبت، محبت
شوق ۽ قربتگي جي قابل ناهي - هڪ
هڪ ۽ صرف هڪ شيءِ آهي -"
مون پڇيو:
"جي — سائين، اها ڪهڙي شيءِ
آهي؟"
هو هڪ منٽ لاءِ بلڪل چپ رهيو، پوءِ سيني
تي هٿ رکندي، اکيون بند ڪري چيائين،
سنڌس منهن تي چمڪ ۽ سرهائي نمودار ٿي ۽

مون آواز ۾ هن چيو:

”اها روح جي سجاڳي آهي- اها روح
جي بيحد ڳهراڻ جي بيداري آهي-
اهو هڪ خيال، جو نشي ۽ بي خبري
جي ڪڙڻ ۾ انسان جي احساسات تي
اوچتو حملو ڪري سندس دانائي جي
اک کولي ڇڏي ٿو، ۽ زندگي انسان
کي نغمن ۾ وڙهيل رنگين مجلسن ۾
وڪوڙيل، زمين ۽ غير محدود فضا جي
وچ ۾ هڪ نوراني گنبذ وانگر بيٺل نظر
ايندي آهي- اها ضمير هستيءَ جي
شعلن مان هڪ شعلو آهي جو هڪدم
روح جي اندر پڙڪي ٿو ۽ سندس
ڪن ڪچري کي ساڙي خاڪ ڪري،
جو روح کي چئني طرفن کان وڪوڙيو
رهي ٿو، ڦڙ ڦڙائيندو ڪليل هوا ۾
اڏري وڃي ٿو- اهو هڪ جذبو آهي
جو انساني قلب تي نازل ٿئي ٿو ۽ هو
حيرت ۽ تعجب ۾ ٻڏي ڪري هوش
۾ اچي ٿو ۽ هر ان شيءِ کي جي
حقيقت سمجهڻ لڳي ٿو جا سندس
مخالف آهي، هر ان شيءِ کان ڪراهت

محسوس ڪرڻ لڳي ته ڄڻ سندس ساٿ
نه ٿي ڏئي ۽ هر ان شخص جي خلاف
بغاوت جو علم بلند ڪريٿو جو سندس
رمزن ۽ اسرارن کي نه ٿو سمجهي-
اهو هڪ مخفي هٿ آهي جنهن ان
وقت منهن جي اکين نان پردو مٿي
ڪيون جڏهين مان پنهنجي مٽن مائٽن،
يارن دوستن ۽ هم وطنين سان اجتماعي
زندگي گذاري رهيو هوس، ۽ سون
حيران ۽ پريشان ٿي ڪري پنهن جي
دل ۾ چيو: ”هي ڪير ماڻهو آهن ۽
۽ منهن جي طرف انهن ڏسندڙن جي
حثيت ڇا آهي؟ مان ڪيئن ڪيئن
سڃاڻان ۽ ساڻن ڪٿي مليو آهيان؟ مان
وٽن ڇو ٿو رهان ۽ منجهن ڇو ٿو
اٿان ويهان ۽ ساڻن ڇو ٿو ڳالهايان؟
ڇا مان منجهن اجنبي آهيان يا هو هن
ملڪ ۾ اوپرا آهن، جنهن کي زندگيء
منهنجي لاء آباد ڪري سندس ڪنجيون
منهن جي حوالي ڪري ڇڏيون آهن!“
هو ٿوري دير لاء خاموش ٿي ويو، جنهن نه
گذريل زماني جي ياد سندس حافظي ۾ اڀري

تصويرن ۽ ڏندلاوان نقش تازا ڪري ڇڏيا هجن جن جو اظهار ڪيس پسند نہ هجي. ٿورڙيءَ دير کان پوءِ هن پاڻهون ڏڪيرڻ ۽ رازدارانہ انداز ۾ چوڻ لڳو:

”هي آهي اها ڪيفيت جا چند سال
اڳ مون تي نازل ٿي ۽ مون دنيا
کي لت هڻي ڪري بيدار زندگي گهارڻ
۽ فڪر، جذبي ۽ خاموشي کان فائدو
حاصل ڪرڻ لاءِ هن ويران جهنگل ۾
هليو آيس.“

هيئن چئي ڪري رات جي اناھ گهرائين تي نظر ڄمائي هو خانقاه جي دروازي طرف روانو ٿيو. اتي پهچي هن رڙ ڪئي جڻ تہ طوفان سان مخاطب هو.

”هيءَ هڪ بيداري آهي جا روح جي
گهرائين ۾ پيدا ٿئي ٿي ۽ جو ڪير
بہ ڪيس ڄاڻي ٿو تہ اهو گفتگو جي
وسيلي سندس اظهار نہ ٿو ڪري سگهي
۽ جو ڪير بہ نہ ٿو ڄاڻي، اهو قيامت
تائين سندس پيدن کي حاصل نہ ٿو
ڪري سگهي.“

هڪ ڏکي گهڙي فڪر جي سر گوشين ۾
طوفان جي دائرن ڪوڪن سان هم ڪلام ٿيندي
لکي وئي، يوسف فخري ڪڏهين ته ڪمري ۾
گهميو ٿي ۽ ڪڏهين دروازي وٽ بيهي ڪري
چڙيل فضا کي غور سان ڏسڻ لڳو ٿي، پر سان
خاموش ويٺي سندس روحاني لهرن کي محسوس ۽
سندس اقوال کي، پنهنجي حافظي ۾ تازو ڪري
رهيو هوس. ان وقت منهن جي فڪر جو موضوع
سندس زندگي ۽ اڪيلائي جون آهي لذتون ۽
تڪليفون هيون جي سندس زندگي ۾ لڪل
هيون.

رات جي ٽئي پهر پوري ٿيڻ ڪان پوءِ هو
منهن جي ويجهو آيو ۽ ڪجهه دير تائين مون کي
گهوريندو رهيو جئن ته پنهن جي حافظي ۾ ان

شخص جا مهاندا ساڻدڻ تي گهريائين جنهن ڪسي
مَن پنهنجي گوشه نشيني جو راز ٻڌايو هو. آخرڪار
سنجيده نموني ۾ چيائين:

"مان هن وقت طوفان ۾ گهڻ وڃان
ٿو. هيءَ منهن جي عادت آهي جنهن
مان مان گرمي، سردي جي لذت جو
مزو وٺندو آهيان. هان هي وٺ! سگريٽ
۽ قهوي جي ڪيٽلي ۽ جيڪڏهين
شراب تي دل ٿئي ته اهو به هن متڪي
۾ آهي. ڏس! سوڙ ۽ بسترو سامهون
هن ڪنڊ ۾ آهن ننڊ اچئي ته آرام سان
سمهي پئجانءِ!"

ائين چئي هڪ ميرو سيرو ڪارو ڪوٽ پاتائين
۽ سرڪندي چوڻ لڳو:

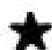
"مون کي اميد آهي ته صبح جو ويندي
مهل تون هن خانقاه جو دروازو بند
ڪندي ڇاڪاڻ ته سيان سڄو ڏينهن
مان صنوبر جي وڻن جي جهنڊ ۾ گذاريندس"

هو دروازي جي طرف ويو ۽ هڪ ڍڳهي لٺ
هٿ ۾ کڻي چيائين:

"جيڪڏهين توکي هن خانقاه جي

آسي ڀاسي هوا ۽ طوفان ڀيهر ورائي ته
هت اچڻ ۾ اصل دير نه ڪجانءِ ڀر
مون کي اميد آهي ته تون ڀاڻ ڪسي
طوفان کان ڊڄڻ نه پر محبت ڪرڻ
سيکاريندي - ڇگو! شب بخير!!"

هيئن چئي جلدي اتان هليو ويو - مان خانقاه جي دروازي تي ويهي ڏسڻ لڳس ته هو ڪيڏانهن ويو پر اونداهيءَ ڪيس منهن جي اکين کان رويوش ڪري ڇڏيو، البت ڪجهه دير سندس قدمن جو آواز منهن جي ڪنن ۾ ايندو رهيو -

صبح ٿيو، طوفان ختم ٿي چڪو هو ۽ ڪڪر تڙي پکڙي ويا هئا - آسي پاسي جون چوٽيون ۽ ميدان سج جي روشني ۾ چمڪي رهيا هئا - سون خانقاه جي دروازي ۾ ڪاف هنبون ۽ پنهن جي روح ۾ ان معنوي بيداريءَ جو گهرو اثر ڪاسي واپس ٿيس، جنهن جي باري ۾ يوسف نخري ايتري قدر شدت سان پنهن جي خيال جو اظهار ڪيو هو- پر جڏهين آبادي جي وڃجهو پهتس، مائهن ڪي گهمندو ڦرندو ڏٺو ۽ سندن آواز منهن جي ڪنن تائين پهتا تڏهين سان بيهي رهيس ۽ پنهن جي دل ۾ چوڻ لڳس:

”بيشڪ روح جي بيداري انسان لاءِ
سڀ کان زياده ضروري آهي حقيقتا
آهائي هستيءَ جو انجام آهي- پر جيا

تمدن ٻنهي جي جدا جدا لباسن ۾
صورتن سان گڏ روح جي سڃاڻپ جو
وسيلو ناهي؟ اسين موجود حقيقتن کان
ڇا جي ڪري منهن مٽيون جڏهين سندن
وجود ئي سندن ڪم اچڻ جو پورو
دليل آهي - ٿي سگهي ٿو ته موجوده
تمدن هڪ تباهي رسندڙ ”سامان“ هجي
پر الله تعاليٰ ”اعراض“ کي هڪ
ڏاڪڻ بڻايو آهي جنهن جا ڏاڪا
”جوهر مطلق“ تائين وڃي ختم ٿين ٿا.

تنهن کان پوءِ مان وري ڪڏهين به يوسف فخري سان ملي نه سگهيس ڇاڪاڻ ته زندگيءَ جي ضروريات مون کي خزان جي سند جي آخري ڏينهن ۾ اتر لبنان کان کڻي ڪري ڏورانهين ملڪ ۾ ڦٽو ڪيو، جتان جا طوفان اونداها ٿين ٿا پر جتي اڪيلائي جنون جو هڪ قسم آهي.

قبر ڪونبنڌ

رات جو وقت هو، فضا تي خوفناڪ خاموشي
ڇانيل هئي ۽ تارا ڪڪرن ۾ روپوش ـــ سان
اڪيلو ”وادي ظل حيات“ جي طرف نڪــري
ويس جا مردن جي هڏن ۽ ڪوپرين سان پري پئي
هئي.
اتي ـــ ڏکن سورن جي واهڙ ڪناري، جـو
ڪپر نانگ وانگر ولبو ستبو ۽ گنهگارن جي خوابن
وانگر هڏڪيون ڪائيندو وهي رهيو هو، مـان
پاڇن جي رازدارانه ڳالهين تي ڪن ڏئي ۽ هـڪ
خيالي نقطي تي نگاهون کوڙي ويهي رهيس.
جڏهين رات ٽري ۽ روح پنهن جي جاين مـان
ٽولن جا ٽولا نڪتا ته سون وزني قدمن جو کڙڪو
ٻڌو جو آهستي آهستي منهن جي ويجهو پوندو ويو.
سون مڙي ڏٺو: هڪ هيبت ناڪ ديو مثل پاڇـو

منهن جي سلهون بينو هو -
ٻچندي ٻچندي مون پڇيس:
"تو کي مون کان ڇا کپي؟"
هن منهنجي طرف ڏٺو - سندس اکيون ڏئي
وانگر روشن هيون - مزي سان هن جواب ڏنو:
"ڪجهه نه کپي ۽ سڀ ڪجهه به کپي!"
مون چيو:
"مون کي منهن جي حال تي ڇڏ ۽ پنهن جي
راه وٺ!"
مرڪندي هن جواب ڏنو:
"منهن جي راه اهائي آهي جا تنهن جي راه آهي -
اتي ٿي وڃي رهيو آهيان جتي تون وڃڻ ٿو چاهين ۽
اهائي منهنجي منزل آهي جا تنهن جي منزل آهي -"
مون چيو:
"مان اڪيلائي جي تلاش ۾ نڪتو آهيان، مون
کي اڪيلو ڇڏي ڏي -"
هن جواب ڏنو:
"اڪيلائي نه مان آهيان پوء تون مون کان
ڇو ڀڄين؟"
مون چيو:
"مان نه تو کان ڪونه ٿو ڀڄان!"

هن چيو:

"جيڪڏهين تون مون کان نہ

ٿو ڊڄين تہ پوءِ منهن جي اکيان

اهڙي طرح ڇو ڪنبي رهيو آهين؟

ڇالاءِ تہ هوا جي اکيان ٿاري!"

مون جواب ڏنو:

"سان تہ نہ ٿو ڏکان، منهنجا ڪپڙا

هوا جي جهوٽن سان لڏي رهيا آهن."

هو هڪ ٽهڪ ڏئي کليو، سندس آواز طوفان

جي گوڙ سان مليو ٿي - هن چيو:

"تون بزدل آهين ۽ مون کان ڊڄي

رهيو آهين نہ فقط ايترو پر پنهنجو

خوف ظاهر ڪندي بہ تنهنجو ساهہ ڪي

رهيو آهي تنهنڪري تون پيٽي خوف

۾ مبتلا آهين پر تون پنهنجي بزدليءَ

تي مڪر ۽ فريب جو پردو وجهڻ

گهرين ٿو جو ڪورهنڙيءَ جي ڇاري

کان بہ زيادہ گهٽ حيثيت رکندڙ ۽

ڪمزور آهي - تنهنجي انهيءَ حرڪت

تي مون کي کل بہ اچي ٿي ۽

ڪاوڙ بہ."

هو هڪ چپ تي ويهي رهيو ۽ پنهنجي مرضيءَ
جي خلاف مون کي ٻه سندس پرسان ويهڻو پيو.
منهنجون نظرون سندس پيانڪ مهاندڻ تي ڪتل
هيون.

ٿوري دير ڪان پوءِ، جا منهنجي لاءِ هزار سالن
جي برابر هئي، هن ٿنول ڪندڙ نظرن سان منهن
جي طرف ڏسي ڪري پڇيو:

”تنهنجو نالو ڇا آهي؟“

مون چيو:

”عبدالله!“

چوڻ لڳو:

”ڪيترا نه بيشمار آهن الله جا بندا ۽
ڪهڙيون ڪهڙيون نه مشڪلاتون خدا
کي پنهنجي بندن جي ڪري پيش اچن
ٿيون! تون ڀاڻ کي ”شيطان اعظم“
چو نه ٿو چوين ۽ اهڙي طرح شيطانن
جي مصيبتن ۾ نئين مصيبت جو اضافو
چو نه ٿو ڪرين؟“

مون چيو:

”منهنجو نالو عبدالله آهي ۽ هي اهو
پيارو نالو آهي جو منهنجي جي ٻيءَ منهن

جي ڀِڄڻ جي ڏسهن سنهنجي لاءِ پسند
ڪيو هو. مانَ هنڪي ڪيئن پنئي نالي
سان بدلائيندس!"

هن چيو:

"پيءُ جا انعام اڪرام، نوازشون ۽
مهربانيون ئي پٽ جي تباهي ۽ بربادي
جو ڪارڻ آهن، جوشخص پنهنجوپاڻ کي
پيءُ ڏاڏي جي نوازشن کان محروم نہ
تو ڪري هو مرندي دم تائين مردن
جو غلام رهيتو!"

مون ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو ۽ سندس پر معنيٰ
لفظن تي غور ۽ پنهنجي حافظي ۾ انهن خيالن جون
چٽساليون تازيون ڪرڻ لڳس جن حقيقت سان
مشابهت تي رکي تہ هو مڙيو ۽ مون کان پڇڻ
لڳو:

"تون ڪندو ڇا آهين؟"

مون جواب ڏنو:

"مان شاعر بہ آهيان ۽ پارکو بہ ـ
زندگي جي باري ۾ منهنجا ڪي خاص نظريہ آهن
جنکي دنيا جي اڳيان پيش ڪرڻ منهنجو ڪم
آهي ـــ."

مون چيو:

”هي هڪ قديم ۽ چڱيل خدمت آهي
جا دنيا لاءِ نه ته فائديمند آهي ۽ نه
نقصانڪار.“

مون سوال ڪيو:

”ته پوءِ مان پنهنجي ڏينهن ۽ رات
لاءِ ڪهڙو ڪم ڳنڍا ڪريان جنهن ڪان
دنيا کي فائدو رسي؟“

مون جواب ڏنو:

”قبر کوٽڻ جو ڌنڌو اختيار ڪر، ۽
زنده ماڻهن کي انهن جسمن ڪان نجات
ڏيارجي سندن جاين، عدالتن ۽ عبادت
گاهن جي چوڌاري جمع آهن.“

سون چيو:

”مون ته ڪڏهين مرده جسمن کي
گهرن جي چوڌاري مڙيل نه ڏٺو.“

من جواب ڏنو:

”تون ظاهري ۽ سٽاچري نظر سان
ڏسين ٿو، ماڻهو توکي زندگيءَ جي
طوفانن جي سامهون ڏڪندا نظر اچن
ٿا ۽ تون سمجهين ٿو ته اهي زنده آهن

جيتوڻيڪ اهي در حقيقت پڌاشي
تي مرده آهن جيئن ته ڪين ڪوئي ن
دفن ڪرڻ وارو ڪونه، تو ملي تنهنن
ڪري هو زمين تي پيا رهن ٿا ۽ سندس
ڪيڙن ڪاڏل جسمن مان بدبوء نڪرندي
رهي ٿي.“
مون ڪجهه دل جهلي پڇيو:
”اسين زنده ۽ مرده ۾ ڪيئن سڃاڻپ
ڪري سگهون ٿا؟ جڏهين هئي طوفان
جي سامهون ڏڪن ٿا.“
هن جواب ڏنو:
”مردا طوفان جي اڳيان ڏڪـنـدا
ڪنبندا رهن پر زنده ساڻس گڏو گڏ
ڊڪندا رهن ٿا ۽ جيستائين اهو پاڻ نه
بيهي وڃي، نه ٿا بيهن.“
هن پنهن جي ٻانهن تي ٽيڪ ڏني، سندس مضبوط
عضوه سدا بهار بلوط جي وڻ جي پاڙن مثل هـئا،
جي زندگي ۽ ارادي سان پر هونديون آهن. تنهن
ڪان پوء هن مون کان پڇو:
”ڇا تنهن جي شادي ٿيل آهي؟“
مون جواب ڏنو:

” جي، هائو! منهن جي زال حسن ۽
جمال جي ديوي آهي ۽ مان ڪيس
پنهن جي جان ڪان به وڌيڪ گهرندو
آهيان -“

هو چوڻ لڳو:

” افسوس! تنهن جون خطائون ۽
ڪمزوريون ڪيتريون نه بيشمار آهن!
شادي ڇا آهي؟ هڪ جاري ۽ دائم
قوت جي غلاميءَ جو قندو جو انسان
جي ڳچيءَ ۾ وڌو وڃي ٿو! جيڪڏهين
تون گهرين ٿو ته آزاد زندگي گهارين
ته پنهنجي زال کي طلاق ڏي ۽ سڀ
ڪان الڳ رهه!!

مون چيو:

” مون کي ٽي ٻار آهن - سڀ ڪان
وڏو ته ٻال سان راند ڪندو آهي ۽
سڀ ڪان ننڍو ته اڃان ڇڱي طرح
ڳالهائي به نه ٿو سگهي - ٻڌاءِ! مان
کين ڇا ڪريان؟“

هن جواب ڏنو:

” کين به قبر ڪوٺي حيڪار ۽ هرهڪ

کي هڪ هڪ ڪوڙر ڏني ڪري
پنهنجي پنهنجي حال تي ڇڏي ڏين.“
مون چيو:
”مون ۾ علحدگي ۽ اڪيلائپ سهڻ جي
همٿ ناهي پيو ته مان پنهنجي زال ۽
ٻچن سان گڏ زندگي جي خوشين مان
حصي وٺڻ جو عادي ٿي چڪو آهيان.
هائي جيڪڏهين مان کين ڇڏي ڏيان
ته انجي نتيجي ۾ سنهنجي سعادت ۽
خوش بختي مون کان کسجي ويندي.“
هن چيو:
”زال ۽ ٻچن جي وچ ۾ مرد جي زندگي
هڪ بدبختي کان سواء پيو ڪجهه ناهي
جنهن تي سفيد پالش چڙهيل آهي ۽ سر
جيڪڏهين شادي تنهنجي زندگيء جو
لازم جزو آهي ته پوء ڪنهن ”جن“
جي ڌيء سان شادي ڪر.“
حيرت ۾ پئجي مون چيو:
”جن“ جو ڪوئي وجود ڪونهي
آخر تون مون کي ڌوکو ڇو ڏني
رهيو آهين؟“
هن جواب ڏنو:

”افسوس! تون ڪيترو نہ جاهل آهين!
”جن“ کان سواءِ ڪوئي وجود ئي
ڪونهي - ۽ اهو شخص جنهن ”جنن“
سان ڪوبہ تعلق نہ رکيو سو هميشہ
شڪ ۽ شبہ جي دنيا ۾ رهيو!“

مون پڇيو:
”ڇا (جنن) جون ڌيئر حسين ۽ جميل
ٿين ٿيون؟“

هن جواب ڏنو:
”سندن حسن لازوال ۽ سندن جمال
لافاني آهي!“

مون چيو:
”جيڪڏهين تون مون کي ڪنهن
”جن“ جي ڌيءَ ڏيکارين تہ مونکي
دلجاءِ ٿئي.“

هن چيو:
”جيڪڏهين تون ”جن“ جي ڌيءَ
کي ڏسي ۽ ڇهي سگهين ها تہ پوءِ
مان توکي ساڻس شادي ڪرڻ جي
صلاح ڇو ڏيانءِ ها!“

مون جواب ڏنو:
”اهڙي زال مان ڪهڙو فائدو جنهن

ڪي نہ ڏسي سگھجي ۽ نہ وري ڇهي سگھجي؟"

هن چيو:

"هوءَ هڪ نفع آهي پر ديرجا حاصل، جنهنجي نتيجي ۾ عام مخلوق ۽ زنده لاشن کان نجات ملي وڃي ٿي، جي طوفان جي سامهون ڏکن ۽ ڪنبن ٿا پر ساڻس ساٿ نہ ٿا ڏئي سگھن."

هن ڪجھہ دير لاءِ منهنجي طرف کان منهن ڦيري ڇڏيو ۽ تنهن کان پوءِ وري مڙيو ۽ مون کان پڇڻ لڳو:

"تنهن جو مذهب ڪهڙو آهي؟"

مون جواب ڏنو:

"مان خدا تي ايمان رکان ٿو ۽ پيغمبرن جي عزت ڪيان ٿو، فضيلت ۽ بزرگي کي محبت جي قابل سمجھان ٿو ۽ آخرت جو اميدوار آهيان."

هن چيو:

"هي آهي لفظ آهن جن کي غير قومن گھڙيو ۽ غير شعوري تقليد تنهن جي زبان تي جاري ڪري ڇڏيا. پر اصل حقيقت هي آهي تہ تون پنهنجي نفس

کانسواءِ ڪنهن تي ايمان نٿو رکين -
ان کان سواءِ ڪنهن جي عزت نٿو
ڪرين - سندس خواهش کان سواءِ
ڪنهن کي محبت جي قابل نٿو سمجهين
۽ سندس لازواليت کان سواءِ ٻي
ڪنهن به شيءِ جو اميدوار ناهين -
انسان پيدائش واري ڏينهن کان پنهن
جي نفس کي پوڄيندو رهيو آهي
پر پنهن جي ارادن ۽ خواهشن جي
اختلاف جي سبب ڪري ڪيس جدا
جدا نالن سان بيان ڪري ٿو - ڪڏهين
هو ڪيس ”بعل“ ۽ ”مشتري“
جي نالن سان سڏي ٿو ۽ ڪڏهين
”خدا جي نالي سان -“

هو ڪليو، سندس شڪل تي ٿنول ۽ ٿوڪ
جو نقاب پيل هو - گفتگو جي سلسلي کي جاري
رکندي هن چيو :
”پر ڪيتري نه قدر عجيب آهن اهي ماڻهو
جي پنهنجي نفس جي پوڄا ڪن ٿا ۽ سندن نفس
سڙيل لاشن کانسواءِ ٻيو ڪجهه ناهين !!“
سان ٿوري دير تائين سندس ڳالهين تي غور
ڪندو رهيو - سونکي سنجهن زندگـي کان

زياده عجيب، موت کان وڌيڪ ڀيانڪ پر ڳالهه حقيقت کان زياده عميق معنيٰ نظر آئي.

منهن جو فڪر سندس اقوال جي خوبين ۾ گم، ۽ منهن جا جذبات سندن اسرارن ۽ رمزن کي کولڻ لاءِ پڙ کي اٿيا.

مون رڙ ڪري چيو:

”جيڪڏهن تنهن جو ڪو خدا آهي،
مان تو کي اُن جو قسم ڏئي پڇان
تو ته مون کي ٻڌاءِ! تون ڪير آهين؟“

هن جواب ڏنو:

”مان پنهن جي نفس جو پروردگار آهيان.“

مون پڇيو:

”تنهن جو نالو ڇا آهي؟“

جواب مليو:

”مجنون جو خدا!“

مون دريافت ڪيو:

”تون پيدا ڪٿي ٿيو آهين؟“

جواب ڏنائين:

”هر جڳهه“

مون سوال ڪيو:

”۽ تون ڪڏهن پيدا ٿئين؟“

جواب ۾ چيائين:

"هر زماني ۾."

سون وري پڇيو:

"توسان فلسفي جي تعليم ڪنهن کان حاصل ڪئي؟ اهو ڪير آهي جنهن توکي زندگي جي اسرارن ۽ هستي جي ڀيدن جي خبر ڏني؟"

مون جواب ڏنو:

مان فيلسوف ناهيان ڇاڪاڻ ته فلسفو ته ڪمزور انسانن جي صفتن مان هڪ صفت آهي پر مان قوي ديوانو آهيان، جڏهن هلان ٿو ته زمين سنهن جي پيرن هيٺان ڏڪي ٿي ۽ جڏهن بيهان ٿو ته تارن جي رفتار بيهي وڃي ٿي. مون انسانن مان چرچو ڪرڻ شيطانن کان سکيو آهي ۽ وجود ۽ عدم وجود جا راز سنهن جي سمجهه ۾ ان وقت آيا آهن جڏهن سون "جنن جي بادشاهن ۽ رات جي پر اسرار ۽ طاقتور هستين جي ياري دوستي حاصل ڪئي."

مون دريافت ڪيس :

”تون هنن اٺانگن لکهن وارين ماترين ۾ ڇا ڪندو آهين؟ ۽ پنهنجا ڏينهن ۽ راتيون ڪيئن گذاريندو آهين؟

هن جواب ڏنو :

”صبح جي وقت مان سج سان گستاخيون ڪندو آهيان، منجهند جو انسان تي لعنت ڪندو آهيان، شام جو فطرت سان گڏ يوگ ڪندو آهيان ۽ رات جو پنهن جي نفس جي اڳيان جهڪي سندس پوڄا ڪندو آهيان.“

مون پڇيو :

”تون ڇا کائيندو پيئندو آهين ۽ ڪٿي سمهندو آهين؟“

هن جواب ڏنو :

”مان، زمانو ۽ سمنڊ ڪڏهين به نه ٿا سمهون. اسان جي بک جو سامان انسانن جو جسم ۽ اسان جي اڃ جو سامان سندن خون آهي.“

هو اٿي کڙو ٿيو ۽ منهن جي منهن تي نگاهون کوڙي آهستي چون لڳو :

” ڇڱو هاڻـي موڪلائي ! وري ملنداسين.
هاڻي مان اٿي وڃي رهيو آهيان جتي جـن پوت جمع ٿين ٿا. “

مون آواز ڏيندي چيو:

” هڪ منٽ جي مهلت اجا ڳهرجي ! مونکي هڪ ڳالهه پڇڻي آهي ! “

رات جي اونداهين ۾ گم ٿيندي هن جواب ڏنو:

” خدا جا ديوانا ڪنهن کي به مهلت نه ڏيندا آهن. ڇڱو، موڪلائي ! وري ملنداسين ! “

هو مونکي حيرت ۽ خوف جي ڪشمڪش ۾ مبتلا ڇڏي ڪري اونداهي جي پردن ۾ روپوش ٿي ويو. جڏهين مان پنهنجي جاءِ تان هليس ته سندس آواز بلند ۽ اوچين چين ۾ پڙاڏو ٿي رهيو هو:-

” ڇڱو موڪلائي ! وري ملنداسين !! “

” ڇڱو موڪلائي ! وري ملنداسين !! “

ٻئي ڏينهن مون پنهنجي زال کي طلاق ڏئي ڪري هڪ ”جن“ جي ڌيءُ سان شادي ڪئي ۽ پنهنجن ڌيءِ پٽن کي ڪوڙرون ڏئي تاڪيد ڪيم ته جئي به ڪو زنده لاش ڏسو ته کيس زمين ۾ دفن ڪري ڇڏيو.

ان ڏينهن کان وٺي اڄ ڏينهن تائين مـــان

قبرون کوليندو ۽ منجهان مردن کي دفن
ڪندو آهيان - پر اڪيلو آهيان ۽ لاش زياده ..
ورِي ٻيو ڪوئي اهڙو ناهي جو هن مقدس ڪم
۾ هٿ ۽ ٺائي -

سنڌي ساهت گهر جا ڇپايل ڪتاب

ڪتاب	ليکڪ	قيمت
۱- علامہ آءِ-آءِ-قاضي	قاضي فيض محمد	ختم ٿيل
۲- ڏکيون جان نہ مڙن	ناز سنائي	ختم ٿيل
۳- ڪُجان تان ڪافر	ناز سنائي	ختم ٿيل
۴- ماءُ ڪاهوڙي ملبا	ناز سنائي	ختم ٿيل
۵- رڃي جي ريتو ٿيا	ناز سنائي	ختم ٿيل
۶- هاري ڪميٽي ۽ الائي تحريڪ	قاضي فيض محمد	ختم ٿيل
۷- ڏونگر جن ڏوريا	ناز سنائي	ختم ٿيل
۸- چانڊوڪي ۽ زهر	موهن ڪلپنا	۱۲-۰۰
۹- زندان جي جهروڪي مان	ڪامريڊ غلام محمد لغاري	۷-۰۰
۱۰- زندگي	موهن ڪلپنا	۱۲-۰۰
۱۱- منهنجي آڪاڻي	ڪامريڊ غلام محمد لغاري	۷-۰۰
۱۲- حنيظ شيخ	ناز سنائي	۱۰-۰۰
۱۳- قيد جي ڪهاڻي	ناز سنائي	۲۰-۰۰
۱۴- دادريل جا ٻار	ڪرشن چندر/ ناز سنائي	۱۵-۰۰
۱۵- سون ورني ڌرتي	ڊاڪٽر سليمان شيخ	۱۵-۰۰
۱۶- وشواس	موهن ڪلپنا	۱۵-۰۰
۱۷- ايورسٽ تي چڙهائي	عبدالقادر جوڻيجو	۱۵-۰۰
۱۸- انٽرويو	طارق اشرف	۳۰-۰۰
۱۹- تصوف جي چير ڦاڙ	نجم عباسي	۲۵-۰۰
۲۰- سندي ذات اُهنجن	رسول بخش پليجو	۲۵-۰۰
۲۱- ڏنم اڻ ڏٺا	نجم عباسي	۲۵-۰۰
۲۲- مائوءِ جي ملڪ ۾	عبدالجبار جوڻيجو	۲۰-۰۰
۲۳- مٺي سنڌ سڪار	نجم عباسي	۲۵-۰۰
۲۴- سچ سان دوکو	ناز سنائي	۹-۰۰
۲۵- نوان چار درويش	ناز سنائي	۵-۰۰
۲۶- سوچون پُٽڪا واڪا	استاد بخاري	۰-۰۰
۲۷- بہ ناول	موهن ڪلپنا	۰-۰۰
۲۸- سوڀ سدائين سچ جي	آزاد قاضي	۰-۰۰
۲۹- غلام ٿيا تهڪڙا	غلام حسين رنگريز	۰-۰۰
۳۰- چولو منهنجو چڪ ۾	هري دلگير	۰-۰۰

○○○

محمد نواز (م.ن) محزون
(۱٦٩٢)؟ ڪنوار جي
سيج ؟ (ترجمو) مولوي
عبدالغفار صابري مهيسر سيهڙ،
قيمت ....؟، ڪچو جلد، ٢٢٦
صفحا، ڇاپو پهريون، ڪراڙن
سانڍن سال ؟.

(2) ڪنوار جي سيج (مترجم: م. ن. محزون (1964ع)، هن جو زيب سنڌيءَ به ترجمو ڪيو، جنهن جا 1991ع ۽ 1993ع ۾ به ڇاپا ڇپجي چڪا آهن.)

ايڊيشن پيو : سال 1991ع
ڇپائيندڙ : روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو

نالو : صاحب خان ميراڻي
ولد : بهادر علي
ادبي نالو : سورهه ميراڻي
جنم : 08.04.1975
جنم هنڌ : ڳوٺ ڪيڙو، تعلقه رتوديرو، ضلعو لاڙڪاڻو.
حال ائڊريس : غريب آباد محله، نئون ديرو. تعلقو رتوديرو.
تعليم : M.A سنڌي
ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

اڻ ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990ع
سائر سهس ڳجن (شاعري) 2021ع
برهه منجهارا ٻوند (شاعري) 2022ع
صاحبِ ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) اڻ مڪمل

موبائل نمبر : 3919786 – 0344
3404488 – 0300
اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سورهہ سنڌي ادب

صاحب خان ·سورهہ· ميرائي

Cell No: 0344 3919786
0300 3404488